

લોગરસ મહાસૂત્ર

ચાને

જેન ધર્મનો ભક્તિવાદ

લેખક :

અમ્બાભાઈચાંદ, વિતાળજી, મંચમળીપી

ચતાવધાની પંડિત

શ્રી ધીરજલાલ ટોડરશી શાહ

પ્રસ્તાવના

પ્રા. પ્રતાપકુમાર જ. ટોલિયા.

એમ. એ.

પ્રજ્ઞા પ્રકાશન મંદિર : સુ'બઈ-૪૦૦૦૦૯

પ્રકાશકીય

છેલાં કેટલાંક વર્ષોથી અમે શતાવધાની પંડિત શ્રી ધીરજીભાઈ ટાકરશી શાહુની અધ્યાત્મજ્ઞેની અનુભવપૂર્ણ તેજસ્વી મંથી લખાયેલા આરાધનાવિષયક ગ્રંથો પ્રકટ કરતા રહ્યા છીએ અને તે સારો લોકાદર પામેલા છે. તેમાંથી કેટલાકની ખીજી-આવૃત્તિ થવા છતાં તે અપ્રાપ્ય બન્યા છે અને તેમ છતાં તેની માંગ્યાલુ રહી છે, પણ તેની નવી આવૃત્તિઓ પ્રકટ કરવાનું રાજરણોસર હાલ શક્ય નથી, છતાં સંયોગે અનુકૂળ થશે, તો દિશામાં જરૂર પ્રયત્નશીલ થઈશું.

તાજેતરમાં પંડિતશ્રીએ ‘લોગસ્સ મહાસૂત્ર યાને જૈનધર્મનો ભક્તિવાદ’ નામનો ગ્રંથ ઘણા પરિશ્રમપૂર્વક તૈયાર છે અને તેમાં લોગસ્સસૂત્રના અર્થ-ભાવ-રહસ્ય ઉપર નવો પ્રકાશ ઉપરાંત જૈનધર્મના અધ્યાત્મવાદ, તીર્થંકરવાદ, ભક્તિવાદ તેમજ યોગ-મંત્ર-મંત્રવિષયક ખીજી પણ ઉપયોગી માહિતી ગુપ્તી લીધી અને એ ગ્રંથને સરલ ભાષા તથા રોચક શૈલિથી મુદ્રાવ્ય બનાવે છે. પંડિતશ્રીની આ ઉદ્દેશની કૃતિ છે, તે એમની જીવનભરની સાહિત્યસાધનાનો નિર્દેશ કરે છે.

આ ગ્રંથ સર્વ જિજ્ઞાસુજનોએ વાંચવા-વિચારવા જોવો છે અને તે આરાધક આત્માઓ તથા સાધુ-સાધ્વીઓને પણ ખૂબ ઉપયોગ થઈ પડે એવો છે, તેથી તેનું પ્રકાશન હાથ ધરવામાં આવ્યું. પ્રથમ તો કાગળ તથા છાપકામની અસહ્ય મોંઘવારી જોતાં આ પ્રકાશન હાથ ધરવામાં સંકોચ થતો હતો, પણ પૂજ્ય આચાર્યો, પૂજ્ય સુનિવરો તથા કેટલાક સહૃદયો સંજ્ઞાને અને મિત્રોની પ્રેરણાથી

પ્રકાશન હાથ ધરી તેને સમયસર પૂરું કરવામાં આવ્યું છે અને તે આને પાઠકોના હરકમલમાં મૂકાય છે.

૫. પૂ. આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ, ૫, પૂ. આચાર્યશ્રી વિજયભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ, તથા ૫. પૂ. આચાર્યશ્રી વિજયયશોદેવસૂરિજી મહારાજે આ ગ્રંથપ્રકાશનને મંગલ આશીર્વાદ આપ્યા છે, તે માટે અમે તેમના અત્યંત આભારી છીએ.

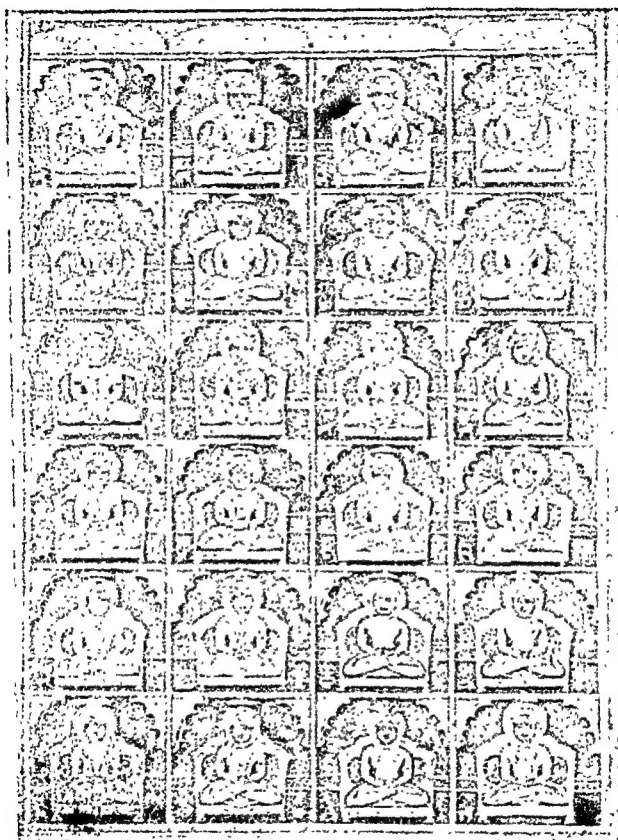
આ ગ્રંથનું સમર્પણ સ્વીકારવા માટે અધેરી-મોહનસ્તુડિયોવાળા સૌજન્યમૂર્તિ શ્રીકિશોરભાઈ રમણીકલાલ શાહ તથા શ્રીમતી ઉપાખાદેન કે. શાહનો હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ.

આ ગ્રંથનો પ્રકાશન-સમર્પણ સમારોહ ને તા. ૨૬-૭-૭૬ રવિવારના રોજ ખીરલા માનુશી સભાગાર યોજાયેલો છે, તેનું અધ્યક્ષસ્થાન સ્વીકારવા માટે સીતે-સુષિતા સુપ્રસિદ્ધ અભિનેતા અંતિથિવિશેષ તરીકે પધારવા માટે શ્રીમતી સાયરાબાનુનો અમ. અંતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ.

સમારોહના સ્વાગતાધ્યક્ષ થવા માટે શ્રી ચિતરંજન દામોદર શાહના તથા અતિથિવિશેષો થવા માટે શ્રી ચંદ્રસેન જી. ઝવેરી, શ્રી વનમજી હામમશી વેદાભાઈ, શ્રીમતી સરલાબહેન સી. શાહ તથા શ્રી નંદલાલ રૂપચંદ શાહના પણ અમે ખાસ આભારી છીએ.

આ ગ્રંથની મનનીય પ્રસ્તાવના લખી આપવા માટે અર્ધમાનભારતીએંગલોરના સંચાલક અધ્યાત્મપ્રિય પ્રાધ્યાપક પ્રતાપકુમાર જી. ડોલિયાના ખાસ આભારી છીએ.

ને સાહસથી સન્નતોએ આ ગ્રંથમાં વંદનાઓ આપી અમારું કામ સરલ બનાવ્યું છે, તેમના પ્રત્યે અમે કૃતજ્ઞતાની લાગણી પ્રકટ કરીએ છીએ.

જૈન ધર્મનું પ્રવર્તન કરનારા
 ચોવીશ તીર્થંકર ભગવંતોને
 અમારી કોટિ કોટિ વંદના હો.

યશસ્વી કારકીર્દિની આગાહી આપતા શ્રીમાન કિશોરભાઈ રમણીકલાલ શાહ

[દ્વંદ્વ જીવનપરિચય]

સ્વ. શ્રીમાન રમણીકલાલ શાહનો દ્વંદ્વ પરિચય કરાવ્યા પછી હવે તેમના પુત્રરત્ન શ્રીમાન કિશોરભાઈનો દ્વંદ્વ પરિચય કરાવીશું કે જેમણે સંસ્કારસંપન્ન અને પિતાએ વિકસાવેલા વિશાલ વ્યવસાયનો ભાર નાની ઉંમરમાં જ ઉઠાવી લીધો છે અને પોતાના વિગ્રહ વ્યક્તિત્વથી અનેકનાં દિલ જીતી લીધાં છે.

તેમનો જન્મ વિ. સં. ૨૦૦૧ના ફાગણ સુદી ૧૦, તા. ૨૧-૨-૪૫ના રોજ તેમના મૂલ વતન વરતેજમાં થયો હતો. પ્રથમ પુત્રનું પારણું બંધાય, એટલે સર્વ કુટુંબીજનોમાં આનંદનું વાતાવરણ ફેલાય, એ સ્વાભાવિક છે. પુત્રજન્મનો નાનકડો ઉત્સવ કયાં પછી માતા-પિતાએ તેમનું નામ કિશોર પાડ્યું. આ વખતે શ્રીરમણીકભાઈ ધંધાથે મુંબઈમાં સ્થિર થયેલા હતા, એટલે કિશોરભાઈની આહવાવસ્થા, કિશોરવસ્થા તથા વિદ્યાર્થી અવસ્થા મુંબઈમાં જ પસાર થઈ. તેની છાપ તેમના વ્યક્તિત્વમાં અરાબર અંકિત થયેલી છે.

તેઓ સામાન્ય આલક કરતાં વધારે લાડકોડમાં ઉછરેલા છે, છતાં તેમના જીવન-ઘડતરમાં કંઈ ખામી રહી નથી. તેમની ભાષા મધુર છે, તેમનો વ્યવહાર સૌજન્યપૂર્ણ છે, તેઓ બધા સાથે મધુર સ્મિતપૂર્વક વાતચીત કરે છે અને પોતાના નોકર-ચાકરો સાથે પણ ઘણી સલુકામયી વર્તે છે.

સામાન્ય રીતે લક્ષ્મીનંદનના લાડો ખુશામતખોર મિત્રોથી ઘેરાયેલા હોય છે, જે આખરે તેમના પતનનું કારણ બને છે, પરંતુ શ્રી

છે. તેઓ મુનસુમના વિરોધમાં આવે છે અને એ રીતે જરૂરથી આવે અને, સૌથી તથા વરસાદની મદદ કરે છે. સુપરચીંગી આવે અને કમી કમીમાં પણ તેઓ ચારી કિલ્લાની ધરાને છે.

તેઓ મોતીશા સાતમાસ ૨૨૮, ૧૧૧ મોટી ૭ જેન દેવરાશર અને ધર્માન્ન આનાંગો, અનેરી એરીએન ૨૨૮, અનેર્યંદ પ્રતાપચંદ એરીએન ૨૨૮, શકંતલા મર્ચા દાસરુદા, મુનર્મ બોર્ડ એસારીએશન, મુનર્મ દાપમંડ મર્ચન્ટ એસોસીએશન, શ્રી આત્મવદાન સમાજ કુર્ચ ૨૨૮ વગેરે મુનર્મની સંસ્થાઓના દૂરની છે. ઉપરાંત શ્રી વાસુદેવ જેન મંદિર-સુરત, આગમ મંદિર-સુરત, શ્રી મહાવીર હોસ્પિટલ-સુરત, સીમંધર સ્વામી જેન મંદિર-મહેસાણા તથા શેડ મોતીશા અમીચંદ સાકરચંદ એરીએન ૨૨૮-પાલીનાળાના પણ દૂરની છે.

સને ૧૯૬૬ના મે માસની છટી તારીખે તેમનાં લગ્ન શ્રીમાન રતનચંદ લાઈચંદ એવેરીના સુપુત્રી શ્રી વીજાગદેન સાથે થયાં. તેઓ પણ એક સુશિક્ષિત સંસ્કારી મહિલા છે અને તેમનો સંસાર સુખી બનાવી શક્યા છે. મિલન અને મનીષ નામના બે પુત્રરત્નોથી તેમનું ગૃહ રળિયામાણું બનેલું છે.

દેવ-ગુરુ-ધર્મ પર તેમને અનન્ય શ્રદ્ધા છે, તેથી જ તેમનું જીવન શ્રીમંતાઈમાં પણ સદાચાર માર્ગે વહેતું રહ્યું છે અને અને મનુષ્યોને પ્રભાવિત કરી રહ્યું છે. તેઓ સમારોહના અતિથિવિશે તરીકે પધારતાં અમે ગૌરવની જાંડી લાગણી અનુભવીએ છીએ.

શ્રીમાન્ કિશોરભાઈના પૂત્ય પિતાશ્રી
સ્વ. શ્રીમાન્ રમણીકલાલ નાનચંદ શાહ

श्रीमान् डि.के.राव
स्व. श्रीमान् राव

ટેકમેશન સખકમીટી તથા આંતરિક વ્યાપાર સખકમીટીના સભ્ય નેમાયા. આમ વ્યાપારી ક્ષેત્રમાં તેમની ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ થતી ગઈ અને તે હજી એ ચાલુ છે.

શ્રી વસનજીભાઈની સેવાપરાયણ વૃત્તિએ સામાજિક ક્ષેત્રને પણ સારી રીતે શોભાવ્યું છે. તેઓ લાંબા સમયથી કચ્છી વીશા ઓશવાળ સેવાસમાજના પ્રમુખ છે, તેમજ હીરજી ભોજરાજ એન્ડ સન્સ માટુંગા જૈન બોર્ડીંગ અને હીરજી ઘેલાભાઈ સાવજા હાઇસ્કૂલના ઉપપ્રમુખ છે. શેઠ ધનજી દેવશી રાષ્ટ્રીય કન્યાશાળા-ઘાટકોપરના ટ્રસ્ટી તથા માનદ મંત્રી છે, તેમજ કચ્છ-દુર્ગાપુર જૈન મહાજન તથા પાંજરા-પોળના ટ્રસ્ટી છે. વળી જૈન આશ્રમ કચ્છ-માંડવીના પણ ટ્રસ્ટી છે. આ રીતે તેઓ ટ્રસ્ટી, પ્રમુખ, મંત્રી કે કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય બનીને કચ્છની અનેક સંસ્થાઓને પોતાની સેવાઓ વિનમ્રભાવે આપી રહેલ છે.

સાર્વજનિક સેવાના ક્ષેત્રે પણ તેઓ સક્રિય રહ્યા છે. ઘાટકોપર ટ્રિંદુમહારાણીના કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય છે, ઘાટકોપર સેવાસંઘ ને આંખની હોસ્પિટલ ચલાવે છે, તેના ટ્રસ્ટી છે અને ઘાટકોપર સાર્વજનિક સેવાસમાજની કાર્યવાહક સમિતિના સભ્ય છે. વળી તેઓ ધી રાટરી કક્ષ્ય ઓફ બોમ્બે ડાઉન ટાઉનના પણ સક્રિય સભ્ય છે. આ રીતે ખીજી પણ કેટલીયે સંસ્થાઓ સાથે જોડાયેલા છે.

શ્રીકાંતામહેનથી તેમનું લગ્નજીવન મુખી છે. તેઓ બે પુત્રી અને એક પુત્રના પ્રેમાળ પિતા છે.

બે વર્ષ પહેલાં કચ્છ-ગોધરાથી શ્રી શત્રુઙ્ગ્ય મહાતીર્થનો ૭-મી પાળનો ને સંઘ નીકળ્યો, તેના ત્રણ યોજકોમાંના એક યોજક શ્રીમાન જગમજી ઘેલાભાઈ હતા. શ્રી વસનજીભાઈએ આ સંઘમાં જોડાઈને યાત્રિકોની ઉમદા સેવા અગતવી હતી. તેઓ અમારા સાહિત્ય-સર્જનમાં હિરો રસ લઈ રહ્યા છે અને યોગ્ય ઉત્તરોત્તર આપી રહ્યા છે. આ સમારોહના અનિધિવિશેષ બનવા માટે તેમને અનેકાનેક ધન્યવાદ થતો છે.

સમારોહના અતિથિવિશેષ

શ્રીમાન્ નંદલાલ રૂપચંદ શાહ

માનવજીવનને સફળ કરનારા મહાનુભાવોમાં શ્રી નંદલાલ રૂપ-
ચંદ શાહનું નામ સહેજે મૂકી શકાય એવું છે, કારણ કે તેમણે
સામાન્ય સ્થિતિમાંથી આગળ વધીને સામાજિક, વ્યાપારી તથા
હિંદોગશેત્રે મહત્ત્વનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે.

સૌરાષ્ટ્રનું સમરિયાળા ગામ એ તેમની જન્મભૂમિ. રાષ્ટ્રપ્રેમી
શ્રી વીરચંદ પાનાચંદ શાહની સ્મૃતિમાં તેને વીરનગરનું નામ પ્રાપ્ત
અયેલું છે. શ્રીવીરચંદસાહેબના વડીલ બાપુ શ્રી રૂપચંદસાહેબે ત્યાં
ઈ. સ. ૧૯૧૫માં તેમનો જન્મ થયો. તેમની માતાનું નામ જડાવગાદેન,
શ્રી નંદલાલસાહેબે ચાર ગુજરાતી સુધીનું શિક્ષણ સમદીઆળામાં
લીધું અને વિશેષ અભ્યાસ મુંબઈ, ભાવનગર, પાલીતાણા તથા
લીંબડી જૈન વિદ્યાર્થીગૃહમાં કરીને કર્યો. વ્યાયામ અને રમતગમત
તેમના પ્રિય વિષયો હતા. તરવાનું તેમને ખૂબ જ ગમતું, રાષ્ટ્રસેવાનો
રંગ તેમને નાનપણથી જ લાગ્યો હતો. એ રંગ સને ૧૯૩૦ની
સ્વાતંત્ર્યની લડાઈમાં પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો. તેઓ એ લડતના એક
અદના સિપાઈ બન્યા અને અનેકવિધ પાતનાઓ સાહન કરી.

વીસ વર્ષની યુવાનવયે તેઓ વ્યવસાયમાં પડ્યા. પ્રથમ ગોંડળમાં
“મહારાજન સોપ ફેક્ટરી” ખોલી ત્યાં હરિજન સેવકસંઘના મંત્રી
તરીકે પણ નોંધપાત્ર કાર્ય કર્યું. તે પછી કરાંચી ગયા અને સને
૧૯૪૮માં મુંબઈ આવી સ્થિર થયા. અનુક્રમે ફેલિકે ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ
એન્ડનીયર્સના એનેજીંગ પાર્ટનર તરીકે જોડાયા. ઉપરાંત રાજકોટમાં

સેનાનેકસ મનીનરુસ નામની ફેફટી શરૂ કરી અને આને વિનોમરેકે દેશના વિકાસમાં પ્રશંગનીય કામે આવી રહેલ છે.

શ્રી નંદલાલભાઈએ આસાપ-વિકાસની સાથે સામાજિક અને ધાર્મિકક્ષેત્રે પોતાની સેવાઓ આપી રાખી છે. તેઓ દશ વર્ષ સુધી મારુંગા જેન સ્વયંસેવક મંડળના પ્રમુખપદે રહ્યા છે. શ્રી અમરેલી જેન વિદ્યાર્થીગ્રંથના વિકાસમાં તેઓશ્રીનો મહત્વનો ફાળો છે અને તેના મકાનનું શિક્ષાગૃહનું તેમના દાન મેળવેલું છે. તેઓ જેન આધ્યાત્મિક શિક્ષાપત્ર સમિતિના મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી અને જેન ધાર્મિક શિક્ષણ સંસ્થાપત્રીના ટ્રસ્ટી છે. જુહાપુરા જેન સમાજમાં તેઓ અમર સ્થાન ભોગવે છે.

શ્રી નંદલાલભાઈના ધર્મપત્ની શ્રી વીરજીબહેન અત્યંત ધર્મનિષ્ઠ અને સેવાભાવી છે. જુહાપુરા તેમનો 'નંદનવન' બગીચો અનેક અતિથિઓના સફારગૃહ જેવો છે. તેઓ જેનમહિલામંડળ-જુહાપુરા પ્રમુખ છે. થોડા જ વખત પહેલાં રાજકોટમાં તેમના નામથી શાવિકાનો સુંદર ઉપાશ્રય બંધાયેલો છે.

શ્રી નંદલાલભાઈ ને ત્રણ પુત્રો અને પાંચ પુત્રીઓ છે. તે બધાને શિક્ષણ અને સંસ્કારની સાત્ત્વિક મૂડી પ્રાપ્ત થયેલી છે.

શ્રી નંદલાલભાઈ વર્ષોથી અમારી સાહિત્ય-સર્જન-પ્રચાર પ્રવૃત્તિમાં રસ લઈ રહેલ છે. તેઓ આ સમારોહના અતિથિવિશે તરીકે પધારતાં અમે આનંદવિભોર બન્યા છીએ..

ॐ ह्रीं नमः ।

પ્રસ્તાવના

પરમતારક વીતરાગ જિતેન્દ્ર ભગવતોના અનુપમેય અને અત્યંત
માહાત્મ્યના સર્વોગ સંપૂર્ણ મંગળ દર્શન-વંદન-પ્રાર્થન-ચિંતન અને
શ્યાનનું મહામુત્ર છે : 'લોગરસ' આરા આ મહામુત્ર, હવનમુત્ર,
હવનની 'આધારશિલા સમા અધ્યાત્મમુત્ર —ત્રેમકના શબ્દોમાં 'અધ્યા-
ત્મની આધારશિલા'રૂપ મહામુત્ર-ઉપર અધ્યાત્મદષ્ટા પંડિતવર્ધશ્રી
ધીરજલાલભાઈ એ " જૈન ધર્મના ભક્તિપાદ " રૂપે આ જે સમગ્રતા-
ભર્યું, સર્વ પાસાંઓને હજારું, મૌલિક અનુગ્રીક્ષનયુક્ત ભાષ્ય વા
નિરૂપણ કર્યું છે, તેના પ્રતાપના દે ભૂમિકા લખવા માટે ૫ વિવેક-
પ્રસૂત પ્રતા અને અંતરપરિણતિ-આત્માનુભૂતિ-કિન્દૃષ્ટ જિનભક્તિની
ભૂમિકા જોઈએ, યોગ્યતા જોઈએ. એવી યોગ્યતાનો અભાર હતાં
આ લખવાનું જે કારણે બની રહ્યું છે—એક તો પંડિતશ્રીની મારા
પ્રત્યેની આત્મીયતા અને ળીજી 'લોગરસ'ની સાધના પ્રત્યેની આ
લખનારની પરમ નિષ્ઠા. હવનની ગંભીર ઘટનાઓ વચ્ચે આવી નંદકી
'લોગરસ'ની સ્વરૂપ આરાધના વચ્ચે અણધાર્યું જ પંડિતશ્રીનું આ
પ્રસ્તાવના-ત્રેખન માટે ત્રેમભર્યું—જેમની પોતાની કોઈ પ્રેરણા
પ્રતીતિભર્યું—આમંત્રણ આપ્યું. તેમાં જે પરોક્ષરૂપે
પતોનો અનુગ્રહ અને પરમગુરુઓની કોઈ અડીક ;
જોઈ અને આ લેખનકાર્ય સ્વીકાર્યું. બન્યું પણ ;
મુ'બઈના સ્થિરવાસો દે પ્રવાસો અને રત્નકૂટ
નીલગિરિની ગિરિમાળાઓની સાધનાયાત્રાઓ
મહાઅંધનું વાંચન-મનન-ચિંતન આદ્ય
વ્યક્તિગત લોગરસ-સાધનામાં
જ, પણ સમગ્ર જૈન સમાજ, :

માટે પણ આ ગ્રંથમાં રહેલાં અનેક ઉપયોગી, ઉપાદેય રહસ્ય—દર્શનો સ્પષ્ટ થયાં.

જરાય અતિશયોક્તિ કે પક્ષપાત વિના કહેવું જોઈએ કે પંડિતશ્રીએ પોતાની બહુમુખી પ્રતિભા અને સાધનાના પ્રતિક્ષનરૂપે સર્જેલા સાહાયણસો ઉપરાંતના પુસ્તક-પુસ્તિકાઓમાં “લોગસ્સ મહાસૂત્ર”નો આ ગ્રંથ અનેરો ઉમેરો કરે છે. એમ લાગે છે કે આ ગ્રંથના સર્જન વિના એમની રચનાઓમાં એક મહત્ત્વનું અંગ હાલ રહી જત. કારણ સ્પષ્ટ છે—લોકલોકના અધીશ્વરો-સર્વ જિનેશ્વરોના ગુણકીર્તન-લક્તિવંદનનાં સર્વસ્પર્શી, સર્વાંગસમર્થ રહસ્યો અને પ્રભાવોને સાચા અર્થમાં સમજવાની અને પછી તેમની જ્ઞાન, વિવેક અને ભાવભરી લક્તિ અપનાવવાની આવશ્યકતા આજે જૈનસમાજમાં નાનીસૂતી નથી. પંડિતવર્યા શ્રી ધીરજ્ઞાનલાલભાઈએ એની ઠીક સમયે પૂર્તિ કરી છે.

ગ્રંથલેખનનો આશય અને સાર્થક્ય બતાવતાં તેઓશ્રી સ્પષ્ટ કરે છે કે, “....લોગસ્સસૂત્રનો પવિત્ર પ્રકાશ ઘર ઘર પહોંચે અને હૃદયને હૃદયને ઉજ્જવળ બનાવી જનલક્તિ રસામૃતમાં તરબોળ બનાવે. ગ્રંથલેખનનું સાર્થક્ય આથી બીજું કયું હોઈ શકે?” આગળ ઉપર આ ઉક્ત આશયને તેમણે વિશેષ સ્પષ્ટ કર્યો છે : “અમારે તો પાઠકમિત્રોના અંતરમાં લોગસ્સસૂત્રની પ્રતિષ્ઠા કરવી છે અને તે વિશેષ વિચારણા કે વિશદ વિવેચન વિના થઈ શકે એમ નથી, એટલે તેનો આશ્રય લેવા તત્પર થયા છીએ.”

આવા ઉદાત્ત અને વિસ્તૃત વિવેચનને મૌલિક અનુશીલન-પૂર્વક રજૂ કરતાં લેખક તેને અનેક દૃષ્ટિકોણોથી, અનેક પ્રકારે, અનેક વિષયો દ્વારા સમૃદ્ધ કરે છે. આ વિષય-વૈવિધ્યમાં દર્શન, ગણિત, ભાષા-સાહિત્ય, ઇતિહાસ-અલંકાર, વિજ્ઞાન, યોગ, તર્ક, ન્યાય, ઇ. અનેક વિષયોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. દૃષ્ટાંતો-કહેવતો ભરી, સરળ, શુદ્ધ

તળપટી ભાષાશૈલીથી તેમજે આમ લોગરસ જેવા મહાસૂત્રનું અનેક રૂપે, ચિંતન-મનનપૂર્વકનું, મૌલિક, વિવિધ વિવેચન કર્યું છે.

આ વિવિધતાથી વિષયવસ્તુની દૃઢતા અને પ્રુષ્ટિ થઇ છે અને

લેખકનો આશય સ્પષ્ટ થયો છે. ઉદાહરણાર્થ, વિશ્વ, ધ્વજાંક, રૂઢિ, જગત, દુનિયા, Universe, ઈ.ના પર્યાયવાચી ‘લોક’ શબ્દનો દ્રવ્ય, સ્થાન, કાળ, ભાવથી થતો વ્યાપક, વિશાળ, વિશ્લેષણ-પૂર્વકનો ઉપાદેય અર્થ તેમજે સ્પષ્ટ કરીને નવું દૃઢતાભર્યું પણ મૌલિક ચિંતન મૂક્યું છે. આચાર્ય હરિભદ્રચરિ જેવા ધર્મધુરંધર તત્ત્વદષ્ટાઓના અને અન્ય શાસ્ત્રોના શાસ્ત્રીય વિવેચનો આ ‘લોક’ શબ્દને જે રીતે સ્પષ્ટ કરતા હોય (પંચાસિતકાયાદિ) તેથી મૌલિકરૂપે અન્ય નવો જ દૃષ્ટિકોણ લેખક અહીં મૂકતા હોવા છતાં તેઓ શાસ્ત્રીય અર્થની સીમાને ઉલ્લંઘના નથી, એ તેમની વિશેષતા કહેવી જોઈએ. આ જ રીતે ‘જિન’, ‘અદિષ્ટંત’ ઈ. શબ્દો પરનું અનેક પાસાંઓવાળું, ક્યાંક મૌલિક અને છતાં તાત્ત્વિક, સમુચિત; યથાર્થ અર્થઘટનવાળું લેખકનું વિવેચન ધ્યાન ખેંચે છે. લોગરસના અક્ષરદેહમાં જોઈ, ઉત્થાપનિકાઓ, વગેરે દ્વારા લેખકે જે ‘વિદ્યુત’ ઈ. અદ્ભુત ગાથા સંકલનાઓ રજૂ કરી છે, તે લોગરસના ત્રણ મુખ્ય વિભાગો (વિષય-નિર્દેશ, ભાવવંદના, પ્રશ્નિધાન-ગાથાત્રિક) દ્વારા પુસ્તકના (લોગરસ એ ભક્તિવાદ હોવા વિષેના) વિષય અને શિર્ષકને સિદ્ધ કરે છે.

આ પછી લોગરસના અર્થપ્રકાશ, અર્થજ્ઞાનનાં પ્રકરણોમાં અર્થ-પ્રકાશ પામવાની પદ્ધતિ, સાપેક્ષવાદનો સિદ્ધાંત, સામાની દૃષ્ટિનો સ્વાદાદિપૂર્ણ સ્વીકાર, “જ” કારના આગ્રહી વલણનો પરિત્યાગ, ઇત્યાદિ ભારે પ્રેરક બન્યાં છે. આ ઉપક્રમમાં લેખક જ્ઞાનપ્રાપ્તિ પછી વાક્યપ્રવર્તનની આવશ્યકતાને, ચતુર્વિધ શ્રી સંઘના ધર્મતીર્થપણા અંગેની શ્રદ્ધાને, દાન-શીલ-તપ-ભાવની ઉપાદેયતાને કુશળપણે મુદ્દ કરે છે.

ઉપયોગમાં લેવાયેલા ગ્રંથોની યાદી

-અભિધાનચિંતામણિકોષ

આવશ્યકચૂળિ

આવશ્યક ટીકા

આવશ્યકનિર્યુક્તિ

આચારદિનકર

-ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર

-કોષકચિંતામણિ

ગાહાલક્ષણ

-ત્રેઇયવંદનમહાભાષ્ય

-તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર

દશવૈકાલિકસૂત્ર

-દેવવંદનભાષ્ય

-દેવાધિદેવ લગવાન મહાવીર (સં. સુ. શ્રી તત્ત્વાનંદ
વિજયજી)

-ધર્મસંગ્રહ

-નમસ્કારમંત્રસિદ્ધિ (સ્વરચિત)

-નવતત્ત્વદીપિકા (સ્વરચિત)

नागपिंगल

प्रीस्तालीश आगमनी पूज (पं. वी. कृत)

प्रज्ञापनासूत्र

प्रतिकभणुसूत्र प्रबोधटीका भा. १-२-३ (स्वरचित)

प्रवचनसारोद्धार

प्राकृतपिंगल

लकताभर-रहस्य (स्वरचित)

महाप्राणाविक्रम उवसंगोद्धरस्तोत्र (स्वरचित)

महानिशीथसूत्र

योगशास्त्रव्यापनविवरण

योगवासिष्ठ

ललितविस्तराद्यैत्यपदनवृत्ति

लोगत्ससूत्र—स्वाध्याय

पन्ढारुवृत्ति

विशेषावश्यकलाध्य—टीका (महधारीय श्री हेमचन्द्रसूत्रिकृत)

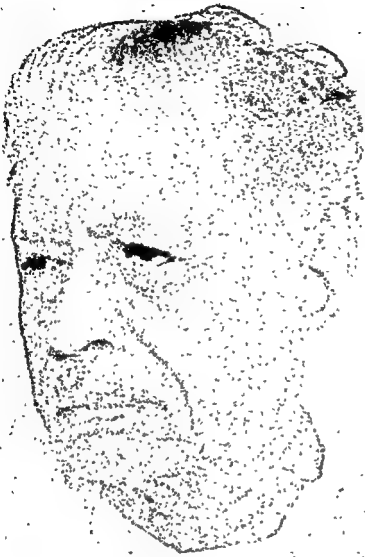
श्रुतबोध

समवायांगसूत्र

सिद्धिदायक सिद्धयक (स्वरचित)

सामायिकविज्ञान (स्वरचित)

ધર્મપ્રિય, સમાજસેવક અને રાષ્ટ્રોન્નતિના
પ્રશ્નોમાં ઊંડો રસ લેનાર
શ્રીમાન નગીનદાસ વાડીલાલ ગાંધી
એડવોકેટ - કપડવંજ (ગુજરાત)
મુંબઈ રાજ્ય અને ગુજરાત રાજ્યના
માજી ધારાસભ્ય તથા વિરોધ પક્ષના નેતા.

ધાર્મિક, સામાજિક અને શૈક્ષણિકક્ષેત્રે
અનન્ય સેવા આપનાર

શ્રી જૈન શ્રવે. કોન્ફરન્સના પ્રમુખ
શ્રીમાન દીપચંદ એસ. ગાડી

અનન્ય ધર્મપ્રેમી

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ

विष्णु, श्री गुरुः
 श्रीगुरुभ्यो
 नमः सर्वदा,
 प्रणम्य शिरसां
 नमः
 प्रणम्य शिरसां
 नमः
 श्री गुरुभ्यो नमः
 नमः
 नमः नमः नमः नमः

ॐ

विश्वमंगल इन्वेस्टमेन्ट प्रा. लि.

४-ली, गेट मण्डल
 ३५-गु गरीन लाईन
 मुंबई-४०० ०२०
 ट. नं. २८१११३

ચેમ્બુર (મુંબઈ) દહેરાસરના મૂલનાયક
શ્રી આદીશ્વર ભગવાન

❖ વંદના પહેલી ❖

વિદ્યા, કલા અને

સંસ્કૃતિના

પ્રથમ પ્રચારક,

પ્રથમ પૃથ્વીપતિ

તથા

પ્રથમ તીર્થંકર

એવા

શ્રી આદિનાથ લગવાનને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

વિશ્વમંગલ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ પ્રા. લી.

૪-ડી, કોર્ટ ચેમ્બર્સ

ઉપન્યુ મરીન લાઈન

સુળઈ-૪૦૦ ૦૨૦

ટે. નં. ૨૯૧૧૧૩

71

शाह भरतदास भोतीदास

❖ વંદના તેરમી ❖

જેમણે

તપ, નિયમ અને તપની

દિવ્ય દેશના આપી

માનવજનનું

હિતમ ઘડતર કર્યાનાં

મંગલમય માર્ગ

દર્શાવ્યો,

તે

શ્રી વિમલનાથ ભગવાનને

અભારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

મે. એમ. એમ. શાહની કો.

૧૦૯-શામળદાસ ગાંધી માર્ગ,

સુ.બર્ડ-૪૦૦ ૦૦૨

ટે. નં. ૩૧૨૭૨૬, ૨૫૨૩૬૪

મન
 સદાચાર્યના પદ પૂજા
 મોક્ષદાયક પદ પૂજા
 સદાચાર્યના
 અર્ચન નહીં
 સદાચાર્યના સત્ત્વના
 પ્રદર્શી,
 તે
 શ્રી વામદેવના સત્ત્વના
 આભારી
 કેટલે કેટલે વંદના પદા.

જયંત સોમ. શાહ
 વિમલ, ૨ જે માળે,
 ૧૮૪-જોતવાડી,
 મુ'બઈ-૪૦૦ ૦૦૪
 ટે. નં. ૩૧૧૫૪૪

❖ વંદના તેરમી ❖

જેમણે
વત, નિયમ અને તપની
દિવ્ય દેશના આર્થી
માનવજીવનનું
ઉત્તમ ધડતર કરવાનો
મંગલમય માર્ગ
દર્શાવ્યો,
તે
શ્રી ત્રિમલનાથ ભગવાનને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

卐

મે. જોમ. જોમ. શાહની કું.

૧૦૯-શામળદાસ ગાંધી માર્ગ,

સુ.ખર્ષ-૪૦૦ ૦૦૨

ટે. નં. ૩૧૨૭૨૬; ૨૫૨૩૬૪

❧ વંદના ચૌદમી ❧

જેમણે

ભવની અનંત શૃંગલા

તોડવા માટે

સત્યં શિવં સુદરં

એવા

સામાયિકયોગની

સમર્થ પ્રરૂપણા કરી,

તે

શ્રી અનંતનાથ ભગવાનને

અમારી

કેટિ કેટિ વંદના હો.

卐

શા. હંસરાજ કેરમસીની કું.

ભાઈલાલ ભુવન,

૧૧૮-કેશવજી નાયક રોડ,

મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૯

ટે. નં. ૩૩૯૯૦૫, ૩૪૮૦૧૪

[illegible]

• 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

1911

194

1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 2800 2801 2802 2803 2804 2805 2806 2807 2808

2011-12-12 2011

7/11/1941

11. 11. 11.

३१

ॐ सुखिनः भवन्तु

ॐ नमः शिवाय

ଶିଳ୍ପ ଶିଳ୍ପ ସଂଗ୍ରହ ଶିଳ୍ପ

જયમુખલાલ રાયચંદ મહેતા

મ. રમેશચંદ્ર બ્રાંચર્સ.

૨૨-૨૪ નામુદા સ્ટ્રીટ, ૧ લે માળે.

પાયધુની, મુ'બઈ-૪૦૦ ૦૦૩

જો. ટે. નં. ૩૨૬૭૫૧

ધર ટે. નં. ૪૭૧૮૬૩

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

सर्वत्र भवति
सर्वत्र भवति
सर्वत्र भवति
सर्वत्र भवति
सर्वत्र भवति
सर्वत्र भवति
सर्वत्र भवति
सर्वत्र भवति

सर्वत्र भवति सर्वत्र भवति
सर्वत्र भवति सर्वत्र भवति
सर्वत्र भवति सर्वत्र भवति
सर्वत्र भवति सर्वत्र भवति
सर्वत्र भवति सर्वत्र भवति

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

संस्कृत-संस्कृत-संस्कृत

संस्कृत

संस्कृत-संस्कृत

संस्कृत-संस्कृत

संस्कृत-संस्कृत

संस्कृत

संस्कृत-संस्कृत

संस्कृत-संस्कृत

संस्कृत

संस्कृत-संस्कृत

॥

आशुभाई नरानमहाय जी-६ जी.

संस्कृत-संस्कृत-संस्कृत

संस्कृत-संस्कृत-संस्कृत

संस्कृत-संस्कृत

संस्कृत-संस्कृत

संस्कृत-संस्कृत

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

卷之七

55

१. विद्यालय भवन, १००-१००
 २. १००-१००, १००-१००
 ३. १००-१००, १००-१००
 ४. १००-१००, १००-१००
 ५. १००-१००, १००-१००
 ६. १००-१००, १००-१००
 ७. १००-१००, १००-१००
 ८. १००-१००, १००-१००
 ९. १००-१००, १००-१००
 १०. १००-१००, १००-१००

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

DEPARTMENT OF THE HISTORY OF ARTS
AND ARCHITECTURE

OFFICE OF THE DEAN

CHICAGO, ILL.

1954

OFFICE OF THE DEAN

CHICAGO, ILL.

OFFICE OF THE DEAN

1954

OFFICE OF THE DEAN

CHICAGO, ILL.

OFFICE OF THE DEAN

CHICAGO, ILL.

OFFICE OF THE DEAN

✠ વંદના સાડગીશમી ✠

મિત્ર્યાવના

મહાદેગને હણવા

અમ્યકમુધાનુ

અતત વર્ષણ કરનારા

મહાનેધરૂપ

શ્રી જિનેશ્વરદેવોને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

卐

સ્વ. હિમચંદલાઈ કપુરચંદ શાહના

સ્મરણાર્થે

હા. દીનેશલાઈ અને નવીનલાઈ

લીબટી બીટ્ટીંગ, મરીન લાઇન્સ,

સુખઈ-૪૦૦ ૦૨૦

કરી ન હતી. એટલે આ કાર્ય અધૂરું હતું અને તેને હવે પૂર્ણ કરવા માટે આ પ્રકારની પ્રશસ્ત પ્રેરણાઓ ધર્મ રહી હતી.

આ પ્રેરણાઓ કોણે કરી હશે ? જિનશાસ્ત્રનતા અભ્યુદયમાં ઉઠેલ રસ લઈ રહેલ ધોઈ મહાપુરુષે કરી હશે ? શાસ્ત્રનિવેતાએ કરી હશે ? કે લગવતી પદ્માવતી દેવીએ કરી હશે ? એ પ્રેરણા જન્મે તેણે કરી હોય, પણ તેણે અમારા હૃદયને ઠંડોળ્યું, અન્યકેળન માટે ઉત્સાહ બન્યુંત ક્યો અને અમે સંકલ્પબદ્ધ થયા.

લોગન્સ એ અમારા હૃવનનો એક માંધેરો મણિ છે, એ વસ્તુ અમારે અહીં પ્રકટ કરવી જોઈએ. બાલ્યાવસ્થામાં મણિસમાન મણિ માતાએ નમસ્કારમંત્રની સાથે ચોર્યાશ તીર્થંકરોનાં નામો શીખાવેલાં, તે અમે રોજ પ્રાતઃકાલમાં બોલી જતા. કુમાર-અવસ્થામાં વિશેષ વિદ્યાભ્યાસ માટે અમદાવાદ-શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ છાત્રાલયમાં દાખલ થયા, ત્યાં ધાર્મિક શિક્ષકે લોગન્સસૂત્રનો પાઠ શીખવ્યો અને તેનો સામાન્ય અર્થબોધ પણ કરાવ્યો. ત્યારથી રોજ એનો પાઠ કરવા લાગ્યા. વધારે નહિ તો બે-ત્રણ વાર એનો પાઠ કરતા જ કરતા. એ વખતે ધાર્મિક જ્ઞાન અરૂપ હતું, પણ સૂત્રનો પાઠ કરતાં એક પ્રકારનું સંવેદન થતું, તેથી ‘ આ સૂત્રમાં ઘણું રહસ્ય ભરેલું છે ’ એવો સંસ્કાર અમારા મન પર પડેલો અને તે કાલક્રમે ઢઠ થતો ગયો.

સને ૧૯૨૬ થી ૧૯૩૦ સુધી એ છાત્રાલય સાથે જોડાયેલ શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ વિદ્યાવિહારના અમે

આ વખતે અમને મહાત્મા ચિલાતીપુત્રનું ચરિત્ર યાદ આવ્યું. તેમણે મુનિમુખેથી સાંભળેલા ‘ઉપશમ’ ‘વિવેક’ ‘સંવર’ એ ત્રણ પદોમાંથી કોઈ પણ પદનો અર્થ તેઓ જાણતા ન હતા, પણ મનને ધ્યાનમાં લેઈયું કે અર્થનો પ્રકાશ થયો. અમારે માટે પણ એ જ કર્તાવ્ય છે, એમ સમજી અમે ધ્યાનમાં જોઈ. એ વખતે સ્મૃતિપટ પર જે શબ્દો તરી આવ્યા : એક ‘નમસ્કારમંત્ર’ અને બીજો ‘ઉવસગ્ગહરં સ્તોત્ર’. આથી ‘જે એવા ત્રણ’નો લેહ અમને સમજાઈ ગયો.

જૈન ધર્મનું શિક્ષણ લેતાં અને જૈન શાસ્ત્રોનો સ્વાધ્યાય કરતાં અમને (૧) નમસ્કારમંત્ર, (૨) ઉવસગ્ગહરં સ્તોત્ર અને (૩) લોગસ્સસૂત્ર એ ત્રણ મહારત્નો સાંપડ્યા હતાં. તેના ચિંતન-મનન અને આરાધનમાં અમને ખૂબ આનંદ આવતો હતો. તેમાંથી નમસ્કારમંત્ર અને ઉવસગ્ગહરં સ્તોત્ર અંગે અમે મનનીય ગ્રંથોની રચના કરી ચૂક્યા હતા,^૧ પણ લોગસ્સસૂત્ર અંગે એવી કોઈ મનનીય ગ્રંથરચના

૧ નમસ્કારમંત્ર અંગેની અમારી ગ્રંથરચના ‘નમસ્કારમંત્ર-સિદ્ધિ’ નામથી પ્રકટ થઈ હતી અને તે ખૂબ લોકપ્રિય નીવડી હતી. તેની ત્રણ અવધાન થયા હતાં આજે તે અપ્રાપ્ય છે.

ઉવસગ્ગહરં સ્તોત્ર અંગેની અમારી ગ્રંથરચના ‘મહાપ્રામા-વિક ઉવસગ્ગહરં સ્તોત્ર યાને જૈન મંત્રવાદની જયગાથા’ નામથી પ્રકટ થઈ હતી અને તે પણ લોકપ્રિય બની હતી. તેની બે અવધાન થયા પછી આજે તે અપ્રાપ્ય છે.

કરી ન હતી. એટલે આ કાર્ય અપૂરું હતું અને તેને હવે પૂર્ણ કરવા માટે આ પ્રકારની પ્રશસ્ત પ્રેરણાઓ ધર્મ રહી હતી.

આ પ્રેરણાઓ કોણે કરી હશે ? જ્ઞાનશાસ્ત્રનના અભ્યુદયમાં હાંડો રસ લઈ રહેલ કોઈ મહાપુરુષે કરી હશે ? શાસ્ત્રનદેવતાએ કરી હશે ? કે ભગવતી પદ્માવતી દેવીએ કરી હશે ? એ પ્રેરણા ગમે તેણે કરી હોય, પણ તેણે અમારા હૃદયને ઠંઠોપ્રયુ, અન્ધકેળાન માટે ઉત્સાહ જન્યુત કર્યો અને અમે સંકલ્પબદ્ધ થયા.

લોગસ્સ એ અમારા હૃદયને એક માંધેરે મણિ છે, એ વસ્તુ અમારે અહીં પ્રકટ કરવી જોઈએ. બાલ્યાવસ્થામાં મણિસુમાન મણિ માતાએ નમસ્કારમંત્રની સાથે ચાંદીશ તીર્થકરોનાં નામો શીખવેલાં, તે અમે રોજ પ્રાતઃકાલમાં બોલી જતા. કુમાર-અવસ્થામાં વિશેષ વિદ્યાભ્યાસ માટે અમદાવાદ-શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ છાત્રાલયમાં દાખલ થયા, ત્યાં ધાર્મિક શિક્ષકે લોગસ્સસૂત્રનો પાઠ શીખવ્યો અને તેનો સામાન્ય અર્થબોધ પણ કરાવ્યો. ત્યારથી રોજ એનો પાઠ કરવા લાગ્યા. વધારે નહિ તો એ-ત્રણ વાર એનો પાઠ કરતા જ કરતા. એ વખતે ધાર્મિક જ્ઞાન અરૂપ હતું, પણ સૂત્રનો પાઠ કરતાં એક પ્રકારનું સંવેદન થતું, તેથી ‘આ સૂત્રમાં ઘણું રહસ્ય ભરેલું છે’ એવો સંસ્કાર અમારા મન પર પડેલો અને તે કાલક્રમે દૃઢ થતો ગયો.

સને ૧૯૨૬ થી ૧૯૩૦ સુધી એ છાત્રાલય સાથે જોડાયેલ શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ વિદ્યાવિહારના અમે

પ્રથમ શિક્ષક ગળ્યા અને છાત્રોના જીવન ગઠનમાં ઉડી રસ લેવા લાગ્યા. એ વખતે રોજ પ્રાતઃકાલના છ વાગનાં પ્રાર્થના થતી. તેમાં અમે લોગસ્સસૂત્રનો પાઠ હાળવા કોઈ ધીનો હીપક પ્રગટાવીને ગીતારના મધુર વાદન સાથે અમે એ પાઠ કરતા, ત્યારે વાતાવરણમાં વિશદતા છવાઈ જતી અને અમારાં દેયામાં જિનભક્તિનો બળ રંગ છંટકાવા લાગતો. આજે પણ એ દ્રશ્ય યાદ આવે છે અને અમારું હૃદય ભાવવિભોર બની જાય છે.

સને ૧૯૩૬-૩૮ માં મુંબઈ આવ્યા, ત્યારે આર્થિક મુશીબતમાંથી પસાર થતા હતા, પણ લોગસ્સ અમારે સાથી હતો. તે અમને વિમલ મતિ અને સુદૃઢ ધૃતિનું સિંચન કર્યાં કરતો. ત્રણ ચાર વર્ષે મુશીબતમાં ચોટ આવી અને જીવનપ્રવાહ સરલતાથી ચાલવા લાગ્યો. એ વખતે અમને એવો વિચાર આવ્યો કે સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણપ્રસંગે ૪૦ લોગસ્સનો કાઉન્સિલ કરવામાં આવે છે, એટલે ૪૦ લોગસ્સની ગણનામાં પાપનિવારણની તથા આધ્યાત્મિક વિકાસની અદ્ભુત શક્તિ હોવી જોઈએ; અને અમે મુંબઈમાં વિરાજતા પ. પૂ. પંચાસ શ્રીભદ્રંકરવિજયજી મહારાજ પાસે એક વર્ષ સુધી દરરોજ ૪૦ લોગસ્સ ગણવાની પ્રતિજ્ઞા ગ્રહણ કરી. સાથે જાનપાનને લગતા પણ કેટલાક નિયમો ગ્રહણ કર્યા કે જે લોગસ્સની ગણનામાં ઉપકારક થાય એવા હતા.

આ રીતે રોજ ૪૦ લોગસ્સની ગણના કરતાં અમારા આંતરિક જીવનમાં ભારે પરિવર્તન થયું. ખાસ કરીને શ્રદ્ધા

અને શુદ્ધિનું પ્રમાણ વધું, નિરાશાનો અંધકાર દૂર થયો અને તેનું સ્થાન આશાવાદના અરુણોદયે લીધું.

પ્રતિજ્ઞા પૂરી થયા પછી પણ રોજના અમુક લોગરસ ગણવાનું ચાલુ રાખ્યું. એમ કરતાં ‘શ્રીપ્રતિક્રમણ-સૂત્ર-પ્રબોધટીકા’^૨ રચવાનો પ્રસંગ આવ્યો અને લોગરસ પરનું ચિંતન-મનન સારા પ્રમાણમાં વધ્યું. પરંતુ અમારે અહીં જે હકીકત રજૂ કરવી છે, તે જુદા જ પ્રકારની છે.

પ્રબોધટીકાનું કાર્ય શરૂ કર્યા પછી થોડા જ વખતે અમારે એ ટીકાના પ્રકાશક શેઠ અમૃતલાલ ઠાલીદાસ દોશી સાથે દક્ષિણની યાત્રાએ જવાનું થયું. અનુક્રમે અમે તિરુ-વણ્ણામલાઈમાં શ્રી રમણમહર્ષિના આશ્રમે પહોંચ્યા. અહીં છ-સાત દિવસ રહેવાની ભાવના હતી, એટલે પૂર્વ-પરિચિત સ્વામી શ્રીરમણાનંદજીને અમારા માટે એક બંગલો મેળવી આપવાની વિનંતિ કરી. તેમણે આશ્રમની નજીક જ એક બંગલો ભાડે મેળવી આપ્યો. આ બંગલાનો એક ભાગ અમારા કબજામાં હતો અને બીજો ભાગ મુંબઈથી પધારેલા રમણમહર્ષિના એક ખાસ ભક્તના કબજામાં હતો.

પ્રથમ દિવસની પરિચર્યા પૂરી કરી રાત્રિના દશ વાગતાં અમે બિચ્છો બિછાવી નિદ્રાધીન થયા, પણ અમારા સાથી

---

૨ આ ટીકા મુંબઈ-વિલેપાલેન્ડ-જેન સાહિત્ય વિકાસમંડળ તરફથી ત્રણ ભાગમાં પ્રકટ થઈ હતી. હાલ તેની સુધારેલી બીજી આવૃત્તિ આવે છે.

કરતું પડતું ન હતું. આગળ જ્યાં તેણી મહાન નિદાન
ગયા, અનેક શાસ્ત્રોના સ્થાનિયા બન્યા અને શાસ્ત્રનપ્રમા-
વકતું ગિરુદ પામ્યા, એ કહીને જેન શાસ્ત્રોમાં સર્વ
પંક્તિએ લખાયેલી છે.

એક અર્થે રૂપ બીજાની અનેક અર્થોરૂપી બીજને જાણી
લેવા, એ બીજાનુદિ નામની લખિધ કહેવાય છે. આપણે એક
શબ્દના અનેક અર્થ જાણવા હોય તો કેમનો આધાર લેવો
પડે છે, પણ આવા લખિધધર મહાત્માને તેનો આધાર લેવો
પડતો નથી. તેમને તો ચિંતન માત્રથી એક શબ્દના અનેક
અર્થો પ્રાપ્ત થાય છે. પૂર્વે આવા લખિધધર મહાત્માઓ
અનેક થઈ ગયા છે, જેની નોંધ જેન શાસ્ત્રોમાં લેવાયેલી છે.
શ્રી સિદ્ધચક્ર મહાપૂજનમાં 'ૐ હ્રીં અર્હં નમો કુટુબુદ્ધીણં'
અને 'ૐ હ્રીં અર્હં નમો વીચબુદ્ધીણં' એ પદો વડે આ
અંતે પ્રકારના મહાત્માઓને લાવાત્મક નસસ્કાર કરવામાં
આવે છે.

દ્વાદશાંગી એટલે દ્વાદશ અંગોનો સમુદાય. વધારે
સ્પષ્ટ કહીએ તો બાર અંગસૂત્રોનો સમૂહ. તે સમસ્ત જેન
શ્રુતનો મુખ્ય આધાર છે. તેના મહિમા અંગે કહેવાયું છે કે-

અર્હદ્વક્ત્રપ્રસૂતં ગણધરરચિતં દ્વાદશાંગં વિશાલં,
ચિત્રં વહર્થયુક્તં મુનિગણવૃષભૈર્ધારિતં બુદ્ધિમદ્ભિઃ ।
મોક્ષાગ્રદ્વારભૂતં વ્રતચરણફલં જ્ઞેયમાવપ્રદીપં,
શ્વત્યા નિત્યં પ્રપદ્યે શ્રુતમહમ્ખિલં સર્વલૌકિકસારમ્ ॥

‘ શ્રી અરિહંતદેવના મુખમાંથી અર્થરૂપે પ્રકટેલા અને ગણધર ભગવંતો વડે સૂત્રરૂપે ગ્રંથાયેલા, બાર અંગવાળા, વિસ્તીર્ણ, અદ્ભુત રચનાશૈલિવાળા, ઘણા અર્થોથી સુક્ત, બુદ્ધિનિધાન એવા એક મુનિસમૂહે ધારણ કરેલા, મોક્ષના દરવાજા સમાન, તત્ત્વ અને ચારિત્રરૂપી ફલવાળા, બાલુવા થોડા પદાર્થોને પ્રકાશવામાં દીપક સમાન અને સદૃશ વિશ્વમાં અદ્વિતીય આરભૂત એવા સમસ્ત શ્રુતનો હું ભક્તિપૂર્વક અહર્નિશ આશ્રય કરું છું.’

અહીં સમસ્ત શ્રુતને બાર અંગવાળું-બાર અંગ-શાસ્ત્રોવાળું જ કહ્યું છે, પણ એ અંગસૂત્રોના આધારે શ્રુત-સ્થવિર મહર્ષિઓ દ્વારા બીજાં પણ ઘણાં શાસ્ત્રો રચાયેલાં છે અને તે પણ શ્રુતમાં જ સ્થાન પામેલાં છે. તાર્પર્ય કે મૂલશ્રુતનો અનુક્રમે વિસ્તાર થતો રહ્યો છે.

આ વિસ્તાર કદાચ ૮૪ ગ્રંથો સુધી પહોંચ્યો હશે, એટલે જ ૮૪ આગમોની માન્યતા પ્રચલિત થયેલી છે. આ શાસ્ત્રોને આગમસંજ્ઞા પ્રાપ્ત થવાનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે તે વસ્તુતત્ત્વનો સ્ફુટ બોધ કરાવનારાં હતાં. ‘ આ-સમન્તાદ્ ગમ્યતે વસ્તુતત્ત્વમનેનેત્યાગમઃ ।

અહીં એટલી સ્પષ્ટતા કરવી આવશ્યક છે કે શૈવ અને શાક્ત સંપ્રદાયનાં મૂળ ગ્રંથો કે જે સામાન્ય રીતે તંત્ર-ગ્રંથો કહેવાય છે, તેનો એક ભાગ આગમ તરીકે ઓળખાય છે, પણ એ વસ્તુ તદ્દન જુદી છે.

જે ૮૪ આંગમાંથી આજે ૪૫ આંગમે વિદ્યમાન છે. જે આપણા અંગપરમા પુણ્યમાં લેવાનું કામ કરે એવાં છે. તે આજે ત્રી વીરનિઃપણ મહાશયનાં વળેલાં સાંગમે :

આગે આગમ બાહુ ૧૮માં, અર્થ વિહિત જગદીશઃ
કાલવશે સંપ્રતિ રત્નાં, આગમ પીમ્નઃલીશ.
આથમતે કેવળરવિ, મંદિર દીપક જ્યોતઃ
પંચમ આરે પ્રાણીને, આગમનો ઉદ્યોત.

અહીં એક વસ્તુ અમે ભારે હૈયે જણાવવા ઈચ્છીએ છીએ કે આગમોની આ સંખ્યા પરત્વે જેન સમાજમાં એકમતી પ્રવર્તતી નથી. ત્રિગમ્ય સંપ્રદાયનો મત એવો છે કે આજે એકેય આગમ વિદ્યમાન નથી, પરંતુ આ મતમાં અભિનિવેશનું પ્રમાણ અધિક હોવાથી વિદ્વાનોએ તેને અમાન્ય ક્યો છે. સ્થાનકવાત્તી અને તેવાપંથી સંપ્રદાય ૪૫ પૈકીના ૩૨ આગમોનો જ સ્વીકાર કરે છે. બાકીનાં આગમો નહિ માનવાનું મુખ્ય કારણ તેમનો મૂર્તિપૂજા અંગેનો વિરોધ છે. પરંતુ આજે ઉક્ત બંને સંપ્રદાયોમાં આ વિરોધનું પ્રમાણ ઘટી રહ્યું છે અને તેઓ પણ બાકીના તેર આગમોનો આદરપૂર્વક અભ્યાસ કરવા લાગ્યા છે.

આપણા આચાર્યોએ આ ૪૫ આંગમોનું છ ભાગમાં વર્ગીકરણ કર્યું છે, તે આ પ્રમાણે : ૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગ, ૧૦ પયના (પ્રકીર્ણક), ૬ છેદસૂત્ર, ૪ મૂલસૂત્ર અને ૨ સૂત્રિકાસૂત્ર. તેનાં નામોથી આપણે પરિચિત થઈએ.

મગધદેશ કે જે જૈન શ્રમણોનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું, તેમાં બારવર્ષી દુકાળ પડ્યો, એટલે જૈન શ્રમણો દૂર દૂર ગયા. તેમાંના કેટલાકે તો અનશનપૂર્વક દેહત્યાગ કર્યો.

ત્યાર બાદ શ્રમણો પાછા ફરવા લાગ્યા, પરંતુ એ વખતે જણાયું કે દુકાળના સમયમાં સ્વાધ્યાય બરાબર નહિ થઈ શકવાથી કેટલાંક સૂત્રો તદ્દન ભૂલાઈ જવાયાં છે. તેથી પાટલીપુત્રમાં શ્રમણસંઘને એકત્ર કરવામાં આવ્યો ને બધેલું શ્રુત એકઠું કરવામાં આવ્યું. તેમાં અગિયાર અંગો મળી આવ્યાં, પણ બારસું દષ્ટિવાદઅંગ મળ્યું નહિ.

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી દષ્ટિવાદના બાળકાર હતા, પણ તેઓ આ સમયે નેપાલના માર્ગમાં રહીને મહાપ્રાણ નામનું ધ્યાન ધરી રહ્યા હતા કે જે બાર વર્ષ સિદ્ધ થતું હતું, તેથી પાટલીપુત્રના શ્રી સંઘે કેટલાક સાધુઓને તેમની પાસે મોકલ્યા. તેમાંથી શ્રી સ્થૂલભદ્ર ૧૦ પૂર્વો સુધીનું જ્ઞાન પામી શક્યા.

ત્યારબાદ શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી પાછા ફર્યા, પરંતુ એ વખતે એક ઘટના એવી બની કે જેણે તેમને બાકીનાં પૂર્વોનું જ્ઞાન આપતા રોકી દીધા.

પાંડકમિત્રો એ ઘટના જાણવા આતુર બને, એ સ્વા-ભાવિક છે, તેથી અહીં તેની સ્ફૂર્યાત કરીશું.

શ્રી સ્થૂલભદ્રને સાત બહેનો હતી. તે બધીઓ બહેનનાં બાગવતી પ્રવ્રજ્યા પ્રદણ કરી હતી. તેઓ શ્રી સ્થૂલ-

ભદ્રને આગ્રા જાણીને વંદન કરવા ગઈ. આ વખતે શ્રી
સ્થૂલભદ્રે પ્રાપ્ત કેટલી વિદ્યાનો ચમત્કાર બતાવવા માટે
સિંહનું રૂપ ધારણ કર્યું ! અહો ભવિતવ્યતા ! આ એક
સામાન્ય લાગતી ઘટનાએ જેન સંધને કેલું—કેટલું મોટું
નુકશાન પહોંચાડયું, તે જાણીને તમને જરૂર પેદ થશે.

સાધ્વીઓએ શ્રી સ્થૂલભદ્રના સ્થાને આવીને જોયું
તો તેમનાં દર્શન થયાં નહિ, પણ ત્યાં એક સિંહને જેઠેલો
જોયો, એટલે તે તરત પાછી ફરી ગઈ. તેમણે બનેલી બીના
શ્રી ભદ્રાબાહુસ્વામીને જણાવી. શ્રી ભદ્રાબાહુસ્વામી તો
ચોદ પૂર્વના બાણકાર હતા, એટલે ખરેખર શું બન્યું હતું ?
તે સમજતાં વાર લાગી નહિ. તેમણે સાધ્વીઓને કહ્યું : ‘ તમે
ફરી ત્યાં જાઓ. તમને શ્રી સ્થૂલભદ્રનાં દર્શન થશે. સાધ્વીઓ
તેમનાં સ્થાને પહોંચી, ત્યારે તેઓ મૂળ રૂપમાં આવી ગયા
હતા, એટલે તેમનાં દર્શન થયાં અને તેમણે ઘણી
પ્રસન્નતા અનુભવી.

શ્રી ભદ્રાબાહુસ્વામીએ આ બનાવને શ્રુત—મદ એટલે
જ્ઞાનનું અભિમાન લેખી શ્રી સ્થૂલભદ્રને બાકીનાં પૂર્વોનું
જ્ઞાન આપવાનો ઇનકાર કર્યો. શ્રી સ્થૂલભદ્રને પોતાની ભૂલ
સમજઈ, તે માટે તેમણે પશ્ચાત્તાપ કર્યો અને માફી માગી.
શ્રી સંઘ તેમની વારે ધાયો અને તેમણે બાકીનાં પૂર્વોનું
જ્ઞાન શ્રી સ્થૂલભદ્રને આપવા માટે આગ્રહ કર્યો. પણ આચાર્ય—
શ્રી પોતાના નિર્ણયમાં અડગ રહ્યા. છેવટે સંઘના અતિ
આગ્રહથી તેમણે બાકીનાં પૂર્વોનું જ્ઞાન શ્રી સ્થૂલભદ્રને
આપ્યું ખરું, પણ તે માત્ર સૂત્ર રૂપે. તેના અર્થ કે રહ-

અંકરૈઃ સૂત્રસ્તુ ગણભરનિરનિતમ્ । ચરણ-કરણ-ક્રિયાકલાપ-
રૂપ વૃક્ષના મૂળ સમાન સામાયિક આદિ છ અધ્યયનોવાળું
અને શ્રુતસ્કન્ધ એવું આવશ્યકસૂત્ર અર્થથી તીર્થંકરોએ
અને સૂત્રથી ગણધર ભગવંતોએ રચેલું છે.’

થોડાં વિવેચનથી આ વસ્તુ સ્પષ્ટ થશે. મોક્ષપ્રાપ્તિના
‘કારણરૂપ સમ્યકચારિત્રનું’ ઘડતર કરવા માટે જેન શાસ્ત્રોમાં
ચરણ-કરણનું વિધાન છે અને તેને લગતા ૭૦-૭૦ બોલોની
પ્રસિદ્ધિ છે.^૧ વળી દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની શુદ્ધિને
માટે સામાયિકાદિ અન્ય ક્રિયાઓ પણ ચોખ્ખી થઈ છે. આ
અધી વસ્તુઓને જો આપણે એક પ્રકારનું વૃક્ષ કદપીએ તો
આવશ્યકસૂત્ર એ તેનું મૂલ છે. અહીં આવશ્યકસૂત્રને
‘અધ્યયનાત્મક અને શ્રુતસ્કન્ધ એવાં બે વિશેષણો લગાડ્યાં
છે, તેનો અર્થ એ છે કે આ આવશ્યકસૂત્ર છ અધ્યયનવાળું
છે અને તે જ્ઞાનના ભંડાર જેવું છે. તેની રચના અર્થથી
તીર્થંકર ભગવંતોએ અને સૂત્રથી ગણધર ભગવંતોએ કરેલી છે.

અમને લાગે છે કે આવશ્યકસૂત્રના કર્તૃત્વ અંગે
આટલી વિચારણા બસ છે.

૧. ચરણસિત્તરીના ૭૦ બોલો આ પ્રમાણે જાણવા: ૫ મહાવતો,
૧૦ શ્રમણધર્મો, ૧૭ સંયમ, ૧૦ વૈયાવૃત્ય, ૯ બ્રહ્મચર્યગુરિતઓ,
૩ જ્ઞાનાદિત્રિક, ૧૨ તપ અને ૪ ક્રોધાદિ કપાયોતો નિગ્રહ.

કરણસિત્તરીના ૭૦ બોલો આપ્રમાણે જાણવા: ૪ પિંડ વિશુદ્ધિ,
૫ સમિતિ, ૧૨ ભાવના, ૧૨ પ્રતિમા, ૫ ઇન્દ્રિયનિરોધ, ૨૫
અતિલેખના, ૩ ગુપ્તિ અને ૪ અભિગ્રહ.

પડ્યો છે. આવાં જિનાગમોને જો આપણે પવિત્ર-અતિપવિત્ર ન માનીએ તો આપણી બુદ્ધિને લાંછન લાગે અને આપણે મૂર્ખોની જમાતમાં જ ધિરાજવું પડે.

જિનાગમો પવિત્ર એટલે આવશ્યકસૂત્ર પવિત્ર, કારણ કે તે એમાંનું એક છે. અને આવશ્યકસૂત્ર પવિત્ર એટલે લોગસ્સસૂત્ર પવિત્ર, કારણ કે તે એનો એક ભાગ છે. આ એટલું તર્કસંગત વિધાન છે કે તેનો સ્વીકાર કર્યા વિના આલે જ નહિ. છતાં અહીં કોઈ એમ કહેતું હોય કે ‘પવિત્ર પિતાનો પુત્ર પવિત્ર જ હોય એવું સદા બનતું નથી.’ તો એ જો બુદ્ધિ વ્યક્તિત્વની વાત છે. અહીં તો સોનાની પાટનો એક ટૂકડો સોનું જ હોય, એ ન્યાય ગ્રહણ કરવાનો છે.

કેટલાંક કહે છે કે ‘અહીં પવિત્ર-અપવિત્રની વિચારણા જ શા માટે? સૂત્રો તો બધાં જ પવિત્ર હોય છે.’ પરંતુ તેમની આ સમજણ-આ માન્યતા ભૂલભરેલી છે. આ જગતમાં અનેક શાસ્ત્રો-સૂત્રો રચાયાં છે, તે બધાં જ પ્રશસ્ત કે પવિત્ર નથી. તેમાંનાં કેટલાંક પ્રશસ્ત અને પવિત્ર છે, તો કેટલાંક અપ્રશસ્ત અને અપવિત્ર પણ છે. જે હિંમ્મનો ઉપદેશ આપે, આરોધક માજમજાદ કરી લેવાનું જણાવે કે મધ-માંસ-મત્સ્ય-મુદ્રા-મૈથુનસેવનને કર્તાવ્ય ગણાવે, તેને તમે શું પ્રશસ્ત અને પવિત્ર ગણશો? જેમણે આવાં શાસ્ત્ર-સૂત્રોને પવિત્ર માની તેના આદર કર્યો, તેણે પાપ પાકના કિંદા આગમાં પડકારી પડ્યા અને આગરે બેઠાડ બની મરણને શરણ થયા. પરંતુકમાં પણ તેમની અવગતિ

જ ધર્મ હશે, એમ માનવું અનુચિત નથી. તાત્પર્ય કે સૂત્રોની પવિત્રતા-અપવિત્રતાનો વિચાર ઘણો મહત્વનો છે, તેથી વિજ્ઞાસુત્રનોએ તેનો આશ્રય અવશ્ય લેવો જોઈએ.

આજના તર્કવાદીઓ કહે છે કે ‘અમે તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને માનનારા છીએ, પરોક્ષ પ્રમાણનો સ્વીકાર કરતા નથી, માટે આ બાબતનું કોઈ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હોય તો જણાવો.’ અમે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ રજૂ કરવાની સ્થિતિમાં છીએ અને તે આડી અવશ્ય રજૂ કરીશું, પરંતુ તે પહેલાં તેમને થોડા પ્રશ્નો પૂછી લેવા ઇચ્છીએ છીએ : ‘તમે તમારા દાદાના દાદાના દાદાને જોયેલા ખરા ? એ તમારા માટે પ્રત્યક્ષ ગણાય કે પરોક્ષ ? આજે તો એ તમારી સામે નથી, એટલે તે પરોક્ષ જ ગણાય. શું તમે એમની હસ્તીનો સ્વીકાર કરો છો ખરા ? સાંભળીને જવાબ આપશો. તમે જો એમ કહેતા હો કે ‘કોણ જાણે ! અમારા દાદાના દાદાના દાદા હશે કે નહિ ? તેની અમને ખબર નથી !’ તો આ શબ્દો સાંભળી લેવા અમે તૈયાર છીએ, પણ તે સાથે જ તમારે અમારા પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવો પડશે. જો તમારા દાદાના દાદાના દાદીની હસ્તી જ ન હતી, તો તમે આ જગત પર શી રીતે આવ્યા ? શું તમે અંતરીક્ષમાંથી ઉતરી આવ્યા છો કે માતાના પેટે જન્મ પામ્યા છો ? જો માતાના પેટે જન્મ પામ્યા હો તો પિતાનો સ્વીકાર કરવો પડશે અને પિતાનો સ્વીકાર કરશો, એટલે તેમના પિતાનો પણ સ્વીકાર કરવો પડશે. એ રીતે આ વાત તમારા દાદાના

હાદાના હાદા સુધી પહોંચશે. જ્યાંતમાં આવ્યાં ને ? આવીં તમે શાણા થઈને એમ કહેના હો કે ‘અમારા હાદાના હાદાના હાદાની હુસ્તી તો હતી જ.’ તો તમે પરોશ પ્રમાણુનો સ્વીકાર કર્યો ગણાશે અને ‘અમે પરોશ પ્રમાણુનું માનતા નથી.’ એવું તમારું વિધાન અસત્ય ઠરશે.

પ્રિય તર્કવાદી ! જો તમારે જ્ઞાન-વિજ્ઞાન સંપાદન કરવું હોય અને તત્ત્વસાગરના તળિયે પહોંચવું હોય, તો પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ બંને પ્રમાણુનો સ્વીકાર કરવો જ પડશે. જો તમે એકલા પ્રત્યક્ષને વળગી રહેશો તો મૂર્ખા જનવાનો વળત આવશે અને એ તમને પરવડશે નહિ, કારણ કે તમે આ જગતમાં એક ઠાહ્યા-સમઘ્નુ-સુઝ તરીકે તમારું જીવન પસાર કરવા માગો છો.

લોગસ્સસૂત્રનો પાઠ કરતાં, તેમજ તેના પર ચિંતન-મનન કરતાં પવિત્ર ભાવોની પરંપરા જાગે છે, એ લોગસ્સ સૂત્રની પવિત્રતાનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ છે. અમે તથા બીજા અનેકે આ વસ્તુનો અનુભવ કર્યો છે અને કોઈ પણ પાઠકે એનો અનુભવ કરી શકે છે.

તાત્પર્ય કે લોગસ્સસૂત્રની પ્રાચીનતા અને પવિત્રતા અનેક પ્રમાણુથી સિદ્ધ છે.

લોગસ્સસૂત્ર જિનલક્ષિતનું ઘોતક છે.

લોગસ્સ સૂત્ર પ્રાચીન છે, પવિત્ર છે, તેમ જિનલક્ષિતનું ઘોતક પણ છે. તેની આ વિશેષતાએ તેને ઘણી પ્રસિદ્ધિ આપી છે, તેને ઘણું માનભર્યું સ્થાન પ્રાપ્ત કરાવ્યું છે. સામાયિકમાં લોગસ્સ આવે, પ્રતિક્રમણમાં લોગસ્સ આવે, દેવવંદનમાં લોગસ્સ આવે, સાધુધર્મની અનેક ક્રિયાઓમાં પણ લોગસ્સ આવે અને ઉપધાન જેવી મંગલમય તપશ્ચર્યામાં પણ લોગસ્સ આવે. જો તમને લોગસ્સસૂત્ર આવડતું ન હોય તો તમે આમાંની કોઈ પણ ક્રિયા યથાર્થપણે કરી શકો નહિ.

અહીં કોઈ એમ કહેતું હોય કે ‘ખીન્ન સૂત્ર જોલે એ સાંભળીને પણ ક્રિયા કરી શકાય છે, તો સૂત્રપાઠ મોઢે કરવાની માયાફૂટ શા માટે કરવી?’ તો આ કથન સમન્થા વિનાનું છે. જો ખીન્ન પર આધાર રાખીને સૂત્ર શીખવાનું માંડી વાળીએ તો છેવટે પરિણામ એવું આવે કે સૂત્ર જોલી

‘દેવપૂજા અર્થાત્ જિનેશ્વર ભગવાંતની પૂજા-ભક્તિ, ગુરુની ઉપાસના, શાસનો સ્વાધ્યાય, સંયમનું પાલન, યથા-શક્તિ તપ અને દાન, એ છ ગૃહસ્થનાં દૈનિક કર્તવ્યો-કર્તવ્યો છે.’

ગૃહસ્થનાં છ કર્તવ્યોમાં દેવપૂજા એટલે જિનભક્તિને પહેલી મૂકી છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું.

જિનપૂજનં વિવેક : , સત્યં શૌચં સુપાત્રદાનં ચ ।

મહિમક્રીડાગાર : , શૃંગાર : શ્રાવકત્વસ્ય ॥

‘જિનેશ્વર ભગવાંતનું પૂજન, કર્તવ્યોકર્તવ્યનો વિવેક, સત્ય વચન, શીઘ્ર એટલે બાહ્ય-અભ્યંતર પવિત્રતા તથા સુપાત્રને દાન એ મહિમાને કીડા કરવાના આગાર જેવો શ્રાવક પણાનો શૃંગાર છે.’

અહીં પણ જિનભક્તિનો પ્રથમ નિર્દેશ છે.

વરપૂજયા જિનાનાં, ધર્મશ્રવણેન સુગુરુસેવનયા ।

શાસન-ભાસન-યોગૈઃ, સૃજન્તિ સફલં નિજં જન્મ ॥

‘જિનેશ્વરોની શ્રેષ્ઠ પૂજા વડે, ધર્મશ્રવણ વડે, સદ્ ગુરુની સેવા કરવા વડે અને શાસનની પ્રભાવના થાય, તેવ કાર્યો કરવા વડે મનુષ્યો પોતાના જન્મને સફલ કરે છે. તાત્પર્ય કે મનુષ્યને પોતાનું જીવન સફલ કરવું હોય તે જિનપૂજા-જિનભક્તિનું આલંબન અવશ્ય લેવું જોઈએ.’

પૂજામાચરતાં જગત્ત્રયપતેઃ, સદ્ધર્માર્ચનંકુર્વતામ્ ,

તીર્થાનામભિવન્દનં વિદધતાં, જૈનં વચઃ શ્રુણ્વતામ્ ।

સદ્દાનં દદતાં તપશ્ચ ચરતાં, સત્ચાનુકમ્પાકૃતાં,

યેષાં યાન્તિ દિનાનિ જન્મ સફલં, તેષાં સુપુણ્યાત્મનામ્

‘એ પુણ્યધારી પુરુષોના દિવસો ત્રિગતપતિ એવા જિનેશ્વરોની પૂજા કરવામાં, અંપનું અર્ચન કરવામાં, નીચોની સાચા કરવામાં, જિનાગમો સાંભળવામાં, સુષાત્ર દાન દેવામાં, તપશ્ચર્યા કરવામાં અને પ્રાણીઓ પ્રત્યે અનુકંપા આચરવામાં લાયક છે, તેમનો જન્મ સફળ છે.’

અહીં કંઈ એમ કહેતું હોય કે, આ જ્યાં પગનો તો છેલ્લો પાંચસો વર્ષમાં ઉત્તારાયેલાં હોય, એમ લાગે છે. તે અંગે કહી પ્રાચીન મહર્ષિના શબ્દો સંભળાવો. ‘તો તેની ખોટ નથી. આવશ્યકરીકામાં કહ્યું છે કે—

મતીદં જિગ્વરાણં, પરમાણુત્વીણ-પિઞ્જ-દોસાણં ।

આરુગ્મ-ચોદિત્તમં, સમાદિમરણં ચ પાવેતિ ॥

‘રાગ અને દેવનો હાય કરનાર જિનેશ્વરોની પરમ ભક્તિ કરવાથી મનુષ્યો આરોગ્ય, બોધિલાભ અને સમાધિ-મરણ પામે છે.’

આ વસ્તુ લોગસ્સસૂત્રના અર્થવિવેચન પ્રસંગે વિસ્તારથી આવવાની છે, એટલે તે અંગે અહીં કંઈ પણ વધારે નહિ કરીએ.

વિગ્રેયમાં પ્રાચીન મહર્ષિઓએ એમ પણ કહ્યું છે કે ‘મતીદં જિગ્વરાણં, પિઞ્જંતિ પુદ્ગલસંચિયા કમ્મા-ધ્રીજિનેશ્વર દેવની ભક્તિ કરવાથી પૂર્વે સંચિત કરેલાં સઘળાં કર્મો નાશ પામે છે. ત્યાં સઘળાં કર્મો નાશ પામે, ત્યાં સુકિત કે મોક્ષનો સાક્ષાત્કાર થાય છે, એટલે આ તેનું ઉત્કૃષ્ટ ફળ સમજવાનું છે.

મંગલાચરણમાં લગવાન મહાવીરની યોગીશ્વર તરીકે સ્તુતિ કરી છે.

પ્રશ્ન—જિનેશ્વરદેવે કયા યોગની સાધના કરીને તેમાં સિદ્ધિ મેળવી હતી કે જેથી તેઓ યોગીશ્વર અને યોગવિશારદ કહેવાયા ?

ઉત્તર—જિનેશ્વર દેવે સામાયિકયોગની સાધના કરીને તેમાં સિદ્ધિ મેળવી હતી, એટલે તેઓ યોગીશ્વર અને યોગવિશારદ કહેવાયા છે.

પ્રશ્ન—અમે યોગનાં ઘણાં પુસ્તકો વાંચ્યાં, પણ તેમાં સામાયિકયોગનું નામ આવતું નથી, તેનું કેમ ?

ઉત્તર—યોગનાં અન્ય પુસ્તકોમાં સામાયિકયોગનું નામ લેલે ન આવતું હોય, પણ જૈન શાસ્ત્રોમાં તેનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ થયેલો છે. સામાયિકયોગનું મુખ્ય લક્ષ્ય સમત્વની સિદ્ધિ છે અને અન્ય યોગવિશારદોએ પણ ‘સમત્વં યોગ ઇચ્છતે’ એ શબ્દો વડે સમત્વસિદ્ધિની ગણના યોગમાં જ કરેલી છે.

પ્રશ્ન—રાજયોગ આઠ અંગોવાળો ગણાય છે, તેમ સામાયિક યોગ કેટલાં અંગોવાળો ગણાય છે ?

ઉત્તર—સામાયિકયોગ પાંચ અંગોવાળો ગણાય છે. અધ્યાત્મ, ભાવના, ધ્યાન, સમતા અને વૃત્તિસંશય, એ તેનાં પાંચ અંગો છે. તેમાં અધ્યાત્મને સિદ્ધ કરવા માટે સામાયિક, ચતુર્વિંશતિસ્તવ, વંદન, પ્રતિક્રમણ, કયો-

ત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન એ મુખ્ય સાધનો છે. ચતુર્વિંશતિ-સ્તવનું પ્રચલિત નામ લોગસ્ત્રસૂત્ર છે, એ તો તમે બધી ચૂક્યા છો. તાત્પર્ય કે જેન પદ્ધતિના યોગમાં લોગસ્ત્રસૂત્રની એક સાધન તરીકે ગણના છે.

પ્રશ્ન—આજે તો આસન અને પ્રાણાયામની જ યોગ તરીકે પ્રસિદ્ધિ છે, એનું કેમ ?

ઉત્તર—એ જમાનાની બલિહારી છે ! ભૌતિકવાદથી ભ્રમિત થયેલા લોકોની મુખ્ય દૃષ્ટિ શરીર પર છે અને આસન તથા પ્રાણાયામ શરીરસુધારણામાં-શરીરનું સ્વાસ્થ્ય બળવી રાખવામાં ઉપયોગી છે, તેથી વર્તમાન યોગપ્રચાર-કોએ તેનો જ યોગ તરીકે ઠાણ પીટ્યો છે. વાસ્તવમાં તે આદ્યાંગયોગનાં બે બહિરંગ સાધનો છે.

પ્રશ્ન—જિનભક્તિની ગણના ભક્તિયોગમાં થાય કે નહિ ?

ઉત્તર—અવશ્ય ધાય. જિનભક્તિ યોગનું બીજ ગણાયું છે, એટલે તેની ઉત્કૃષ્ટ અવસ્થા ભક્તિયોગનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે.

પ્રશ્ન—ભક્તિયોગ સારો કે જ્ઞાનયોગ સારો ?

ઉત્તર—ભક્તિયોગ સરલ છે, જ્ઞાનયોગ કઠિન છે, એટલે સામાન્ય મનુષ્યો માટે તો ભક્તિયોગ જ સારો.

પ્રશ્ન—ભક્તિયોગ અને કર્મયોગ, અને બેમાંથી એકની પસંદગી કરવી હોય, તો શેની કરવી ?

ઉત્તર—લક્ષ્મિયોગ નિના કર્મયોગનાં મંડાળ જ થતાં નથી. જે ક્ષત્રિયમાં-દેવમાં પરમ શ્રદ્ધાન્વિત છે, તે જ દેવની આરાધિત દોરીને નિહિત કર્યો કરી શકે છે, એટલે લક્ષ્મિયોગની પરાંદગી કરવી યોગ્ય છે. યાજ્ઞ મહાપુરુષોએ પોતાના અનુભવથી એમ કહ્યું છે કે-‘આશ્વના ચર્વ સાધનોમાં લક્ષ્મિ શ્રેષ્ઠ છે’ તેથી જ આજે તેના પ્રચાર વિશેષ છે.

પ્રશ્નોત્તરી અહીં પૂરી થાય છે, પણ તેના પરથી એટલું તત્ત્વ તારવવાનું છે કે યોગનું બીજ જિનલક્ષિ છે અને જિનભક્તિનું દ્યોતન લોગસ્મસૂત્ર વડે થાય છે, એટલે તેનો મહિમા અપાર છે.

લોગસ્સસૂત્ર દર્શનશુદ્ધિનું સાધન છે.

લોગસ્સસૂત્ર પ્રાચીન છે, પવિત્ર છે અને જિ-
 દ્યોતક છે, એ આપણે જાણી ગયા. હવે તે દર્શ-
 એક સખલ સાધન છે, એ પણ જાણી લઈએ
 આપણા અંતરમાં તેનો મહિમા ઘરાઘર અંકિત
 તેની આરાધના માટે ઉત્સાહ પ્રકટે. લોગસ્સસૂ-
 વિશેષતાઓ જોઈએ તેવા સ્વરૂપે હજી સુધી બહુ
 નથી, એટલે જ તેની આરાધનામાં ઉદાસીનતા
 માત્ર શાસ્ત્રીય ઢબનાં લખાણો પરિલાપની પ્રચુરત
 આધુનિક વર્ગને સમજતાં નથી, એટલે તેને સુગમ
 સરલ લાપામાં રજૂ કરવાની જરૂર છે. અમે એ
 પહેલ કરી છે અને તેનું પરિણામ પ્રશસ્ત-સુ-
 આબ્ય છે, તેથી પ્રસ્તુત ગ્રંથની રચના પણ
 હમે કરી છે.

દર્શનશુદ્ધિ એટલે સમ્યગ્દર્શનની શુદ્ધિ.

સમ્યગ્દર્શનની—સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ ઘણી દુર્લભ છે, તો પણ અલ્પજીવોને એક કાલે તે અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે અને તેમને લવનિસ્તાર નિશ્ચિત બને છે. લવનિસ્તાર એટલે લવપરંપરામાંથી છૂટવાપણું. મોક્ષનું તે અપરનામ છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો સમ્યગ્દર્શન એ મોક્ષપ્રાપ્તિ માટેની ‘પરમીટ’ છે. એક વાર તે મળી ગઈ, એટલે લવિષ્યમાં ગમે ત્યારે પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થવાની. અલ્પજીવો કોઈ પણ કાલે મોક્ષ મેળવવાની યોગ્યતા ધરાવતા નથી, એટલે તેમને સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થતી જ નથી. સમ્યગ્દર્શનની પ્રશંસા શાસ્ત્રોમાં સ્થળે સ્થળે થયેલી છે, જેમકે—

સમ્યક્ત્વરત્નાન્ન પરં હિ રત્નં,
સમ્યક્ત્વમિત્રાન્ન પરં હિ મિત્રં ।
સમ્યક્ત્વવન્ધોર્ન પરો હિ વન્ધુઃ,
સમ્યક્ત્વલાભાન્ન પરો હિ લાભઃ ॥

‘સમ્યક્ત્વરત્નથી કોઈ શ્રેષ્ઠ રત્ન નથી, સમ્યક્ત્વમિત્રથી કોઈ શ્રેષ્ઠ મિત્ર નથી, સમ્યક્ત્વવન્ધુથી કોઈ શ્રેષ્ઠ અંધુ નથી અને સમ્યક્ત્વલાભથી અન્ય કોઈ લાભ નથી.’

દાનાનિ શીલાનિ તપાંસિ પૂજા,
સત્તીર્થયાત્રા ગ્રવરા દયા ચ ।
સુશ્રાવકત્વં વ્રતપાલનં ચ,
સમ્યક્ત્વમૂલ્યાનિ મહાફલાનિ ॥

લોભસ્થાનુવ દર્શનમુદ્ધિનું સાધન છે.

૫૭

‘વિવિધ પ્રકારનાં દાનો, વિવિધ પ્રકારનાં શીલો,
વિવિધ પ્રકારનાં તપો, પ્રભુપૂજા, મદાન તીર્થોની યાત્રા,
ઉત્તમ દયા, સુધાવકપણું અને મતપાલન સમ્યક્ત્વપૂર્વક
હોય તો જ મહાફલને આપનારાં થાય છે.’ અન્યથા તદિ,
એ અર્થી અધ્યાત્મરથી સમગ્ર લેવાનું છે.

વિના સમ્યક્ચરત્નેન, વ્રતાતિ નિશ્ચિન્તાન્યપિ,
નશ્યન્તિ તત્ક્ષણાદેવ, ક્રૂરે નાયાદ્યથા ચમ્પ્ : ।
તદ્વિમુક્તઃ ક્રિયાયોગઃ, પ્રાયઃસ્વલ્પફલપ્રદઃ,
વિનાનુકુલવાતેન, કૃષિકર્મ યથા ભવેત્ ॥

‘સમ્યક્ચરત્ન વિના બધાં વ્રતો સેનાપતિ વિનાની
સેનાની જેમ તરત નાશ પામે છે. જેમ અનુકૂલ પવન વિના
ખેતી ફલદાયક થતી નથી, તેમ સમ્યક્ત્વ વિના બધી
ક્રિયાઓ પ્રાયઃ અલ્પ ફલ આપનારી થાય છે.’

અતુલગુણનિધાનં, સર્વકલ્યાણવીજં,
જનનજલધિપોતં, મલ્યસર્વ્વકચિદ્દમ્ ।
દુસ્તિતસ્ફુટારં, પુણ્યતીર્થં પ્રધાનં,
પિવત્ જિતવિપક્ષં, દર્શનામ્બુ સુધામ્બુ ॥

‘હે શ્રીકૃષ્ણ ! તમે ‘દર્શન’ નામના અમૃતજલને
પીઓ, કારણકે તે અતુલ શુભોનું નિધાન છે, સર્વ
કલ્યાણનું ખીજ છે, સંસારસાગરને તરી જવાનું વહાણ
છે, ભલ્ય છલોનું એક લક્ષણ છે, પાપરૂપી વૃક્ષને છેદવાનો

એક પાઠકમિત્ર કહે છે કે ‘આને તો સર્વધર્મ સમભાવનો જમાનો છે, માટે આપણો ધર્મ-આપણો સંપ્રદાય સારો અને ણીજો ધર્મ કે ણીજો સંપ્રદાય ખોટો, એમ માનવું યોગ્ય નથી.’ પણ ઉપરથી સુંદર દેખાતું આ વિદ્વાન ખરેખર તો કિંપાકવૃક્ષનાં ફલતુલ્ય છે. કિંપાક વૃક્ષનાં ફલ દેખાવમાં સુંદર હોય છે અને સુગંધવાળાં પણ હોય છે, પરંતુ તેનું ભક્ષણ કરતાં શીઘ્ર મૃત્યુ નિપજે છે.

આપણે વ્યવહારમાં ગોળ ને ગોળ સરખા ગણતા નથી, કંચન અને કથીરને સમાન લેખતા નથી, તેમ હીરા અને કાચનું સરખું મૂલ્ય ગણતા નથી. જ્ઞાનપાન, વસ્ત્ર-આભૂષણ, મકાન, ખેતર, વાડીવજીર, ઢોરઢાંખર દરેકમાં સારા અને ખોટાનો વિવેક કરીએ છીએ, તો ધર્મની જાખતમાં સારા-ખોટાનો વિવેક શા માટે ન કરવો ? અમૃત અને ઝેરનાં પારખાં નહિ કરનારના હાથમાં ઝેર આવી જવાનો ઘણો સંભવ છે. તેના ભક્ષણનું શું પરિણામ આવે, તે કહેવાની જરૂર નથી.

સર્વધર્મસમભાવનો અર્થ તો એટલો જ કરવો ઘટે છે કે સહુને પોતાનો ધર્મ ખ્યારો-સારો લાગે છે, માટે આપણે તેના પર આક્ષેપો કરવા નહિ અને ઝઘડો વહોરવો નહિ. આ રીતે વર્તતાં સુલેહ-સંપ જળવાઈ રહે છે, તેથી મોટા ભાગે આજના રાજદારી પુરુષો દ્વારા તેની હિમાયત થાય છે. તાત્પર્ય કે આ એક પ્રકારની નીતિ છે, સિદ્ધાંત નથી. સિદ્ધાંત તો પોઝારીને કહે છે કે સારા-ખોટાની પરીક્ષા

કરવી જ નોંધ્યો અને તેમાં જે સારું કે સાચું લાગે તેનો સ્વીકાર કરવો નોંધ્યો, તથા જે ખોટું કે અસત્ય લાગે તેનો ત્યાગ કરવો નોંધ્યો. જેને સારા-ખોટાનો વિવેક કરતાં આવડતો નથી, તે વ્યાવહારિક, ધાર્મિક કે આધ્યાત્મિક પ્રગતિ સાધી શકતો નથી.

ત્યાં દુલ્લંગીઓની પ્રશંસા કરવાથી સમ્યક્ત્વને નુકશાન થતું હોય, ત્યાં તેના સંસર્ગ-સહવાસ-પરિચય-અતિ પરિચયથી સમ્યક્ત્વને ભારે નુકશાન થાય, એમાં નવાઈ શી ? દુલ્લંગીઓના-મિથ્યાત્વીઓના વિશેષ પરિચયથી અનેકનાં સમ્યક્ત્વ છૂટી ગયાં છે અને તેમની આચાર-સંહિતાઓ તૂટી પડી છે.

‘સંગ તેવો રંગ’ એ તો આપણા રેળિંદા અનુભવની વાત છે; તેથી જ આપણે આપણાં બાળકોને કુસંગથી અચાવીએ છીએ. તો પછી ધર્મની બાબતમાં એમ કેમ ન કરીએ ?

રાજગૃહીનો નંદન મળિયાર એક વાર લગવાન મહા-ધીરનો શ્રાવક હતો અને આત્મશુદ્ધિને ધર્મ માની વ્રત-નિયમ પાળતો હતો. પણ તેને નિર્ઘ્રંથ શ્રમણોનો સંપર્ક રહ્યો નહિ, જ્યારે ખૌદ શ્રમણોનો સંપર્ક-સહવાસ વધારે થવા લાગ્યો અને લોકસેવા એ જ ધર્મ છે, એમ માનીને તે વર્તવા લાગ્યો. એમ કરતાં નગર બહાર એક સુંદર અતુર્મુખી વાંવ બતાવી અને ત્યાં લોકોની સેવા થાય એવી સર્વ ગોઠવણો કરવામાં આવી. લોકો તેની ભારે પ્રશંસા

કર્યા લાગ્યા. એ સાંભળી ને ખુશ થવા લાગ્યો અને
તો તે તેમાં જ રહેવો પડ્યો રહ્યો. એમ કરતાં ગુલુગુમગ
આવ્યો, ત્યારે પણ એને વાતના જ નિગારો આગ્યા
તેનો મોહ છૂટી શક્યો નહિ, એટલે તે મરીને એ જ વા
દેડકો થયો. કુલિંગીગસ્તવનું પરિણામ શું આ
તે જુઓ.

અનુક્રમે લગવાન મહાવીર રાજગૃહી નગરીની
સમયસર્યા. લોકો તેમનાં દર્શને જવા લાગ્યા. મહા
શ્રેણિક પણ સવારી કાઢી દર્શને આસ્યા. ત્યાં એ દેડ
લોકોના મુખેથી મહાવીર-મહાવીર એવા શબ્દો સાંભ
ળતિસ્મરણજ્ઞાન થયું, પોતાના પૂર્વભાવ જોયો અને
વાન મહાવીર તો એક વાર મારા ધર્મદાતા ગુરુ
તેનો ખ્યાલ આવ્યો. તેમનું સમ્યક્ત્વ છૂટી જતાં પો
આ હાલ થયા છે, એ પણ જાણી લીધું. એટલે ઘણો પ્ર
કરી વાવની બહાર નીકળ્યો અને ફૂદીફૂદીને લગવા
સમયસરણ તરફ જવા લાગ્યો. એવામાં મહારાજ શ્રેણિ
એનાના એક ઘોડાના પગ નીચે આવી ગયો અને
આંતરડાં બહાર નીકળી પડ્યાં. તે ધીરેથી બાજુએ
અને ચિંતવવા લાગ્યો કે ‘પ્રભો ! તમારાં દર્શનની
ધ્વજા છતાં હવે ત્યાં આવી શકું એમ નથી. તમને
આહીંથી જ ત્રણ વાર નમસ્કાર કરું છું.’ આવી
લેશ્યાએ મરણ પામતાં તે દેવલોકમાં દર્દુરાંક નામના
તરીકે ઉત્પન્ન થયો.

લોગસ્સમૂત્ર દર્શનશુદ્ધિનું સાધન છે.

૬૯

તાત્પર્ય કે દર્શનશુદ્ધિ-સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ માટે પાંચ અતિચારોથી બચવાની જરૂર છે. તે માટે લોગસ્સમૂત્રનું સ્મરણ-ચિંતન-મનન સખલ સાધન છે.

મઝીં એ પેણ જગ્ગાવી દઈએ કે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન-સૂત્રના ઓગણતરીશમા અધ્યયનમાં આ વસ્તુ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહેવામાં આવી છે. ત્યાં એવો પ્રશ્ન કરાયો છે કે 'ચત્ત-વીસત્યણં મંતે ! જીવે કિ જળવડ ? હે બજપંત ! ચતુ-વિંશતિસ્તવથી એટલે કે તેનું સ્મરણ-ચિંતન મનન કરવાથી છવ ક્યો લાભ પ્રાપ્ત કરે ?' તેના ઉત્તરમાં કહે-વાયું છે કે 'ચત્તવીસત્યણં દંસણવિસોદિ જળવડ-ચતુવિંશતિ-સ્તવનું સ્મરણ-ચિંતન-મનન કરવાથી છવ દર્શનવિશુદ્ધિનો લાભ પ્રાપ્ત કરે.'

આગમકારના આ શબ્દો સાંભળ્યા પછી આપણે તે અર્થથી વિશેષ વિચારવાનું રહે છે ખરું ?

સાગરસમુદ્ર અંત્યાત્મનાં આત્માર્થશાલા છે.

સાગરસમુદ્ર જેમ વિનવર્ણિયનું સૌંદર્ય છે, જેમ દર્શન-
શુદ્ધિનું સાધન છે, તેમ અંત્યાત્મનાં આત્માર્થશાલા પણ છે.
અમ.કું આ વિધાન આંતરંગીન કલાત્મ કાર્યનાં નૈયા નિરૂપિત
ધર્મ અને આંખાનાં ભવાં ત્રિંગા વચ્ચે, પણ અમે આ
વિધાન ધ્યાન વિચાર પદ્ધતિ જવાબદારીના અંતરંગી ભાવ સાથે
કરી રહ્યા છીએ. ખરી વાત તો એ છે કે આપણું લોગસ્ક-
સૂત્ર અંગે જુદી જુદી દૃષ્ટિએ વિચારણા કરી નથી અને
તેનો જે પ્રકારે અનુભવ લેવો જોઈએ, તે પ્રકારે લીધો
નથી, એટલે જ આવાં વિધાનો આશ્ચર્યકારી લાગે છે. પરંતુ
ધીરતા-ગંભીરતા કેળવીને તટસ્થ ભાવે વિચારણા કરીએ
તો બધી વસ્તુ બરાબર સમજાય એવી છે.

મુક્તિ, મોક્ષ, નિર્વાણ કે પરમપદ અંગે જૈન ધર્મમાં
જુદી જુદી દૃષ્ટિએ વિચારણા કરવામાં આવી છે. તેમાંની
એક વિચારણા એવી છે કે મુમુક્ષુએ સહુ પ્રથમ
અધ્યાત્મના રંગે રંગાવું જોઈએ. જે અધ્યાત્મના રંગે પૂરો

રંગાય છે, તે જ અનિત્યાદિ બાર લાવનાઓને યથાર્થ રીતે લાવી શકે છે અને પોતાના ચિત્તના મલ અને વિશેષ દોષને સારી રીતે ઘટાડી શકે છે. જ્યાં ચિત્તના મલ અને વિશેષ ઘટયા કે ધ્યાન ધરવાની ક્ષમતા આવે છે, એટલે તેણે ધ્યાનનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. આ ધ્યાનાભ્યાસને પરિણામે તે રાગ અને દ્વેષથી પર થઈ શકે છે, અર્થાત્ સમત્વની સિદ્ધિ કરી શકે છે અને જ્યાં સમત્વની સિદ્ધિ થઈ કે વૃત્તિનો સંકલ્પ થવા લાગે છે, એટલે કે આત્માની શક્તિઓને આવરી રહેલી સકલ કર્મજંજળ તૂટી જાય છે અને આત્મા તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં પ્રકાશવા લાગે છે. આ જ મુક્તિ, મોક્ષ, નિર્વાણ કે પરમપદની સ્થિતિ છે. તાત્પર્ય કે જેને પરમપદની પ્રાપ્તિ કરવી છે, તેણે સહુ પ્રથમ અધ્યાત્મના રંગે રંગાવું જોઈએ.

પરંતુ આ વાત ધારવા જેટલી સહેલી નથી, કારણ કે આપણને ભૌતિકવાદનો કાળો રંગ ચડી ચૂક્યો છે અને તે દૂર થાય, તો જ અધ્યાત્મનો શુભાખી રંગ ચડી શકે એમ છે. આપણને ખાન-પાનના વિચારો આવે છે, વ્યવહાર અને વ્યાપારના વિચારો આવે છે, આનંદ-પ્રમોદ અને એશ-આરામના વિચારો આવે છે, પણ આત્માના વિચારો આવતા નથી, પછી તેના વિકાસને લગતી પ્રવૃત્તિની વાત તો રહી જ ક્યાં?

આપણે ઠાઠી માનાં દીકરા ગણાઈએ છીએ, પણ ખરું હકાપણ ખોઈ ખોઈ છીએ. જે વસ્તુનાં સરવાળો શૂન્ય

[૭]

લોગસ્સસૂત્રનો અક્ષરદેહ

પૂર્વ પ્રકરણોમાં જેની પ્રભાવશાળી પ્રશસ્તિ કરવામાં આવી છે, તે 'ચતુર્વીસત્થયસુત્ત' કે લોગસ્સસૂત્રનો અક્ષર-દેહ આ પ્રમાણે બાણવો :

લોગસ્સસૂત્ર

મૂલપાઠ

વિષયનિર્દેશ

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે ।
અરિહંતે કિત્તહસ્સં, ચતુર્વીસં પિ કેવલી ॥ ૧ ॥

ભાવવંદના

ઉસમમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમહં ચ ।
પત્તમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે ॥ ૨ ॥
સુવિહિં ચ પુપ્ફદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ ।
ઈવમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ ॥ ૩ ॥

कुंभं अरं च महि, वन्दे मुनिमुन्वयं नमिजिनं च ।
चंद्रमि विद्वनेमि, पासं तद् वद्धमाणं च ॥ ४ ॥

प्रशिक्षान-गाथात्रिंश

एवं मय अभिभुजा, विद्वययमला पक्षीणजरमरणा ।
चञ्चीसं पि जिणवरा, तिथयग मे पसीयंतु ॥ ५ ॥
किञ्चित्-वदिय-महिया, जे ए लोगस उत्तमा सिद्धा ।
आरुग-वांछिलामं, समाहिवरमुत्तमं दितु ॥ ६ ॥
चंदेसु निम्मलयरा, आइच्चेसु अहियं पयासयरा ।
सागरवरगंभीरा, सिद्धा सिद्धि मम दिसंतु ॥ ७ ॥

अक्षरं देव छाया

लोकस्य उद्योतकरान्, धर्मतीर्थकरान् जिनान् ।
अर्हतः कीर्तयिष्यामि, चतुर्विंशतिमपि केवलिनः ॥ १ ॥
कणभमजितं च वन्दे, सम्भवमभिनन्दनं च मृमर्ति च ।
पद्मप्रभं सृपार्थ, जिनं च चन्द्रप्रभं वन्दे ॥ २ ॥
सृविधिं च पुष्पदन्तं, शीतल-श्रेयांस-वासुपूज्याञ्च ।
विमलमनन्तं च जिनं, धर्मं शान्तिं च वन्दे ॥ ३ ॥
कुन्धुमरं च मल्लि, वन्दे मुनिमुव्रतं नमिजिनं च ।
वन्दे अविष्टनेमि, पार्श्वं तथा वर्द्धमानं च ॥ ४ ॥
एवं मया अभिस्तुताः, विधूतरजोमलाः प्रक्षीणजरामरणाः ।
चतुर्विंशतिरपि जिनवराः, तीर्थकरा मे प्रसीदन्तु ॥ ५ ॥

તીર્થિત-વન્દિત-મહિતાઃ. એ જ્ઞાને લોકસ્ય ઉત્તમાઃ સિદ્ધાઃ।
 પ્રાગેગ્ય-વોધિચામં. સમાધિવરમુત્તમં દદતુ ॥ ૬ ॥
 વન્દેભ્યો નિર્મલતરાઃ, આદિત્યેભ્યોઽધિકં પ્રકાશકરાઃ।
 તાગરવરગમ્ભીરાઃ સિદ્ધાઃ, સિદ્ધિ મમ (મમ) દિશન્તુ ॥૭॥

શુદ્ધ પાઠ

આપણા સમાજમાં-ગ્રંથમાં ઉપર જણાવેલો પાઠ
 પ્રચલિત છે અને તે જ અટ્ટી આપવામાં આવ્યો છે. આ
 પાઠનું જ પઠન, પાઠન, સ્મરણ, ચિંતન, નિદિધ્યાસન કરવું
 ઘટે, કારણ કે તે પરંપરાથી આવ્યો આવતો શુદ્ધ પાઠ છે.

પાઠાંતરો જરૂરી નથી.

સંશોધનાત્મક શાસ્ત્રીય ગ્રંથોમાં પાઠાંતરો આપવાની
 પદ્ધતિ છે અને તે યોગ્ય છે, કારણ કે તેથી વિદ્વાનોને
 મૂલ કે સત્ય પાઠનો નિર્ણય કરવાનું સુગમ પડે છે, પરંતુ
 જે ગ્રંથો સામાન્ય જિજ્ઞાસુજનો કે આરાધક આત્માઓ માટે
 લખાયેલા હોય, તેમાં પાઠાંતરો આપવા યોગ્ય નથી-જરૂરી
 નથી, કારણ કે તે પાઠકના મનમાં એવો વિકલ્પ જગાડે છે
 કે આમાંથી કયો પાઠ ખરો ? હું આ પાઠ જોણું કે તે પાઠ
 જોણું ? અને તેમાંથી વિસંવાદ ઊભો થવા સંભવ છે. દાખલા
 તરીકે આપણા પ્રચલિત પાઠ નમો અરિહંતાણં પદના નમો
 અરહંતાણં અને નમો અરુહંતાણં એવા પાઠાંતરો આપીએ તો
 સંભવ છે કે એક નમો અરિહંતાણં ને સાચો પાઠ માનશે,
 બીજો નમો અરુહંતાણં ને સાચો પાઠ માનશે, તો ત્રીજો નમો

અરિહંતાણં ને સાચો પાઠ માનશે. હવે સમૂહમાં ધાર્મિક ક્રિયા થતી હોય અને તેમાં ત્રણ જણા ત્રણ પ્રકારના પાઠે બોલે તો વિમ્બાદ ઊભો થયા વિના રહે ખરો ?

થોડા વખત પહેલાં શ્રવેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયના એક મુનિશ્રીએ નમો અરિહંતાણં ની જગાએ જમો અરિહંતાણં લખવા માંડ્યું. અમે પૂછ્યું, ‘આમ કેમ ?’ તેમણે કહ્યું : ‘આ જ સાચો પાઠ છે.’ અમે તેમને પૂછ્યું ‘તો શું પ્રચલિત પાઠ ખોટો છે ? શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વગેરે શ્રવેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયના મહાપુરુષોએ તેનો પ્રયોગ કરેલો નથી શું ?’ તેઓ સૂત્ર-સિદ્ધાંત તથા વ્યાકરણના ઘણા જાણકાર હતા, છતાં જ્યારે તેમણે એ પાઠનો સ્વીકાર કર્યો છે, ત્યારે તમે એને ખોટો શી રીતે કહી શકો ? વળી પ્રાકૃત ભાષામાં ન શ્રુતિ અને જ શ્રુતિ બંનેનો સ્વીકાર થયેલો છે, એટલે નમો અરિહંતાણં પદ ભાષાની દૃષ્ટિએ ખરાબર છે અને તે સંપ્રદાયમાન્ય પણ છે, તેથી તમારે તેનો આદર કરવો જોઈએ.

અમે તેમને એ પણ કહ્યું, માની લો કે તમારા કેટલાક અનુયાયીઓ હવે પછી જમો અરિહંતાણં બોલવા માંડશે તો સામૂહિક ધાર્મિક ક્રિયામાં વિમ્બાદ ઊભા થશે કે નહિ ? એક નમો અરિહંતાણં બોલે અને બીજો જમો અરિહંતાણં બોલે, એટલે તરત જ પ્રશ્ન ઊભો થાય કે આ બેમાંથી સાચું કોણું ? જેમણે શાસ્ત્રોનો ઊંડો અભ્યાસ કર્યો હોય અને માધ્યસ્થવૃત્તિ ધરાવતા હોય, તે જ તેનો નિર્ણય

કરી શકે, પણ આપણે ત્યાં એવા પુરુષો કેટલા ? વળી તે સ્થળે સ્થળે થોડા જ મળી આવે છે ? જ્યારે આ વિસંવાદ તો સ્થળે સ્થળે ઊભો થવાનો. પરિણામે જીભાજોડી થવાની, સામસામા આક્ષેપો થવાના અને તેમાંથી પક્ષો પડવાના. આપણે ત્યાં જે પક્ષો પડ્યા છે, તે નાના-નાના વિવાદો અને વિસંવાદોમાંથી જ પડ્યા છે. તેનું માધ્યસ્થતાથી નિવારણ થયું નથી, એટલે આપણામાં વિસંવાદ ઊભો થાય, એવી પરિસ્થિતિ ઊભી કરવી હરગીજ યોગ્ય નથી. એ શાસનની કુસેવા છે.

આ સાંભળીને મુનિશ્રીએ તરત જ કહ્યું : ‘ મારી ભૂલ સુધારી લઈશ.’ અને તેમની સરલતા, ન્યાયપ્રિયતા તથા શાસન પ્રત્યેની હિતબુદ્ધિને અમારું મરતક નમી પડ્યું.

તાત્પર્ય કે આવા ગ્રંથોમાં પાઠાંતરો ન આપવા એ જ ઠીક છે, એમ માનીને અમે તેનાથી દૂર રહ્યા છીએ. આમ છતાં અર્થનિર્ણયપ્રસંગે તેની જરૂર જણાશે તો તેનો ઉપયોગ કરીશું.

અહીં એ પણ જણાવી દઈએ કે જેમ મંત્રનો અક્ષરદેહ નિશ્ચિત હોય છે અને તેમાં એક પણ અક્ષરની ઘાલમેલ થતાં તે દુષિત થયો ગણાય છે, તેમ સૂત્રનો અક્ષરદેહ પણ નિશ્ચિત જ હોવો ઘટે—તેમાં એકપણ અક્ષરની ઘાલમેલ કે કાના-માત્રા-વરૂ-અનુસ્વારનો વ્યત્યય તેને દુષિત કરે છે અને તેના અર્થમાં ‘મોટું’ પરિવર્તન કરી નાખે છે. તાત્પર્ય કે અક્ષરદેહનું સ્વરૂપ નિશ્ચિત જ હોવું ઘટે.

સૂત્રની ભાષા

જિનાગમો અર્ધભાગથી ભાષામાં લખાયેલાં છે, એટલે આવશ્યકસૂત્રના એક ભાગરૂપ લોગસ્સસૂત્રનો ઉપરનો પાઠ અર્ધભાગથી ભાષાનો છે. જે પ્રાકૃત ભાષા મગધ દેશ અને તેની અસપાસના પ્રદેશમાં બોલાતી, તે અર્ધભાગથી ગણુર્ધ્વ ભાષાવિશારદોએ તેને આર્ષપ્રાકૃત માનેલી છે. કેટલાકના મતથી આજે પ્રાપ્ત થતી લોગસ્સ સૂત્રની આ કૃતિ મહારાષ્ટ્રી તથા શૌરસેની પ્રાકૃતથી પ્રભાવિત છે.

આ કૃતિમાં જે સંધિ, સમાસ તથા વિશિષ્ટ પ્રયોગો છે, તેની વિચારણા યથાસ્થાને થશે.

સૂત્રનું પદ્યાત્મક સ્વરૂપ

પદાવશ્યકનાં બીજાં જાંબાં આવશ્યકોનો સૂત્રપાઠ પદ્યાત્મક છે, ત્યારે આ બીજા આવશ્યકનો સૂત્રપાઠ પદ્યાત્મક છે, એ તેની વિશેષતા છે. આ સૂત્ર કીર્તન-સ્તવનરૂપ હોઈ આરી રીતે ગાઈ શકાય, તે માટે તેની રચના પદ્યમાં થયેલી હોવી જોઈએ, એવું અનુમાન કરીએ તો એ અસ્થાને નથી. અમે પ્રસ્તુત અંધના પ્રાકૃતધ્વનિમાં જણાવ્યા મુજબ પ્રાર્થનામાં તેનો સંગીતમય ઉપયોગ કરેલો છે અને તેના લીધે વાતાવરણમાં ભક્તિરસની જે ભવ્યતા વ્યાપે છે, તેનો અનુભવ લીધેલો છે. એક વાર એક સંગીતવિશારદ પાસે અમે આ સૂત્રની જાંબી ગાથાઓ વિવિધ રાગ-રાગિણીઓમાં ગવડાવી જોતાં તે અમારા અંતરને ઊંડો સ્પર્શ કરી ગઈ હતી. તેનું

છંદોની પસંદગી

પદ્યાત્મક કૃતિમાં છંદનો ઉપયોગ આવશ્યક છે. તો
 રીતે જ્ઞાન પર્વોપાગી આ કૃતિમાં કયા છંદો પસંદગી પામ્યા
 છે? તે જાણવાં નેતરજો. આ પદ્યાત્મક કૃતિ અગત્યન મહા-
 વીરના સમયની છે, એ હકીકત અમે પ્રસ્તુત પ્રશ્નના ત્રીજા
 પ્રકરણમાં અનેક પ્રમાણ વડે સાબિત કરી ચક્રવા ધીએ. એ
 વખતે જેન શ્રમાજ્ઞસમુદાયમાં ‘સિલોગો’ એટલે શ્લોક
 અને ‘ગાહા’ એટલે ગાથા આ બે છંદો વિશેષ પ્રચારમાં
 હતા, એટલે પ્રસ્તુત પદ્યાત્મક કૃતિ માટે આ બે છંદો
 પસંદગી પામેલા છે. મહર્ષિ નંદિયેણુદૃત અગ્નિ-શાન્તિ-
 સ્તવ કે જે ઘણી પ્રાચીન કૃતિ ગણાય છે અને જેમાં
 પ્રાકૃત ભાષાના અનેક છંદોનો ઉપયોગ થયેલો છે, તેમાં
 પણ મહુ પ્રથમ ‘ગાહા’ અને ‘સિલોગો’ છંદોનો જ
 ઉપયોગ થયેલો છે. પ્રસ્તુત કૃતિની પ્રથમ ગાથા સિલોગો
 છંદમાં અને બાકીની બધી ગાથાઓ ગાહા છંદમાં છે.

પાઠકમિત્રો સિલોગો અર્થાત્ શ્લોકનું લક્ષણ જાણવા
 ઇંતેજર હશે, એટલે તેની અહીં રજૂઆત કરવા ઇચ્છીએ
 છીએ. પણ તે પહેલાં એટલું જણાવી દઈએ કે પ્રાચીન
 કાલમાં સિલોગોના પ્રથમ ત્રણ ચરણો આઠ અક્ષરોવાળાં
 રહેતાં, ત્યારે ચોથું ચરણ આઠ કે નવ અક્ષરવાળું રહેતું.

સંસ્કૃત લાપામાં આઠાક્ષરી છંદને અનુષ્ટુપની જાતિ ગણવામાં આવી છે અને તેના અસંખ્ય લેહો માનવામાં આવ્યા છે. તેમાં છેલ્લા શબ્દો એ જણાવ્યા છે કે આ છંદમાં શ્રવ્યતાની પ્રધાનતા છે, એટલે કે મધુર લાગે તે પ્રમાણે અક્ષરયોજના કરાય છે. તાત્પર્ય કે શ્લોકમાં જે લક્ષણો ઉપર જણાવ્યાં છે, તે માર્ગદર્શક છે, પણ ચુસ્ત નિયમરૂપે નથી.

આ વસ્તુ લક્ષ્યમાં રાખીને આપણે લોગસ્સસૂત્રની પ્રથમ ગાથાનું નિરીક્ષણ કરીએ. તેની ઉત્થાપનિકા^૧ આ પ્રમાણે બને છે.

પ્રથમ ગાથાની ઉત્થાપનિકા

છંદ પ્રકાર-સિલોગો.

૧	પહેલું ચરણ	લો	ગ	સ્સ	વ	જો	અ	ગ	રે
	માત્રાગણ	ગા	ગા	લ	ગા	ગા	લ	લ	ગા
	વર્ણસંખ્યા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૨	બીજું ચરણ	ધ	મ્મ	તિ	ત્ય	ચ	રે	જિ	ળે
	માત્રાગણ	ગા	લ	ગા	લ	લ	ગા	લ	ગા
	વર્ણસંખ્યા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૩	ત્રીજું ચરણ	અ	રિ	હં	તે	કિ	ત્ત	ઈ	સ્સં
	માત્રાગણ	લ	લ	ગા	ગા	ગા	લ	ગા	ગા

૧. છંદમાં અક્ષરગણ કે માત્રાગણનો મેળ કેવી રીતે બેસે છે, તે દર્શાવનારી રીતિ.

લોગસ્સુત્રનો અક્ષરદેહ

વર્ણસંખ્યા ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮

ચોથું ચરણુ ચ ડ વી સં પિ કે વ લી

માત્રાગણુ લ લ ગા ગા લ ગા લ ગા

વર્ણસંખ્યા ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮

[અહીં શુરુ માટે ગા અને લઘુ માટે લ અક્ષર મૂકેલો છે.]

આ પદ્યનાં-ગાથાનાં ચારે ચ ચરણો આઠ અક્ષરનાં છે, પરંતુ તેનો પાંચમો અક્ષર બીજા અને ચોથા ચરણમાં લઘુ છે, ત્યારે પ્રથમ અને ત્રીજા ચરણમાં શુરુ છે. તેના બીજા અને ચોથા ચરણમાં સાતમો અક્ષર લઘુ હોવો જોઈએ, તે પ્રમાણે તેમાં લઘુ છે. એટલે ગાડા-લઘુ બાણમાં જણાવેલું ત્રિલોચાણું લક્ષણ સામાન્ય અપવાદ ત્રિવાચ તેને બરાબર લાગુ પડે છે.

શ્રુતબોધનાં લક્ષણો અનુસાર જોઈએ તો તેમાં સર્વત્ર છઠ્ઠો અક્ષર શુરુ હોવાને બદલે બીજા અને ચોથા ચરણમાં છઠ્ઠો અક્ષર શુરુ છે, અને પાંચમો સર્વત્ર લઘુ હોવાને બદલે તેમાં બીજા અને ચોથા ચરણમાં જ પાંચમો અક્ષર લઘુ છે. તેમાં બીજા અને ચોથા ચરણનો સાતમો અક્ષર લઘુ હોવો જોઈએ, તે બરાબર લઘુ છે અને પહેલા તથા ત્રીજા ચરણનો સાતમો અક્ષર શુરુ હોવો જોઈએ, તેમાં માત્ર ત્રીજા ચરણનો સાતમો અક્ષર શુરુ છે. આમ છતાં એકંદરે તેનું ધોરણ ઠીક જણવાયું છે.

	લઘુ	ગુરુ
૧ કમલા	૩	૨૭
૨ લલિતા	૫	૨૬
૩ લીલા	૭	૨૫
૪ જ્યોત્સ્ના	૯	૨૪
૫ રંભા	૧૧	૨૩
૬ માગધી	૧૩	૨૨
૭ લક્ષ્મી	૧૫	૨૧
૮ વિદ્યુત્	૧૭	૨૦
૯ માલા	૧૯	૧૯
૧૦ હંસી	૨૧	૧૮
૧૧ શશિકલા	૨૩	૧૭
૧૨ જાહ્નવી	૨૫	૧૬
૧૩ શુદ્ધા	૨૭	૧૫
૧૪ કોલી	૨૯	૧૪
૧૫ કુમારી	૩૧	૧૩
૧૬ મેઘા	૩૩	૧૨
૧૭ સિદ્ધિ	૩૫	૧૧
૧૮ મઃસિદ્ધિ	૩૭	૧૦
૧૯ કુંભદિની	૩૯	૯
૨૦ ધરણી	૪૧	૮
૨૧ ચક્ષિણી	૪૩	૭
૨૨ વીણા	૪૫	૬

૨૩ બ્રાહ્મી	૪૭	૫
૨૪ ગાન્ધવી	૪૮	૪
૨૫ મંજરી	૫૧	૩
૨૬ ગૌરી	૫૩	૨

છંદ:શાસ્ત્રી સ્વયંભૂએ ગાહાના ૨૬ લેહો તો માન્યા છે, પણ તેનાં નામો જુદાં જ આપ્યાં છે. પિંગલાચાર્યે પ્રકરાન્તરે આર્યાના ૮૦ લેહો માનેલા છે અને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે આર્યાના ૧૬ પ્રકારો જણાવેલા છે.

હવે પ્રસ્તુત કૃતિમાં કયા પ્રકારની ગાહાઓ છે, તે ગાહાલક્ષ્મણના આધારે જણાવીશું.

ગાથા બીજી	હંસી ગાહા
ગાથા ત્રીજી	લક્ષ્મી ગાહા
ગાથા ચોથી	માગધી ગાહા
ગાથા પાંચમી	ભાદૂનવી ગાહા
ગાથા છઠી	લક્ષ્મી ગાહા
ગાથા સાતમી	વિદ્યુત ગાહા

આ યાદિ પરથી સમજી શકાશે કે પ્રસ્તુત કૃતિમાં પાંચ પ્રકારની ગાહાઓનો ઉપયોગ થયેલો છે. માત્ર લક્ષ્મી ગાહા એ વાર આવેલી છે.

અહીં આ છયે ગાથાની ઉત્થાપનિકા આપીશું, જેથી પાઠકોને તેમનું સ્વરૂપ સમજવાની અનુકૂલતા રહેશે. તેમાં સ્થાનસંકેચને લીધે નીચેની સંજ્ઞાઓ વાપરીશું:

૧. લોગરસમૂત્ર-સ્વાધ્યાયમાં માધવી નામ છપાયું છે, તે ભૂલ છે.

પહેલું ચરણ	પ. ચ.	શુરુ શુ.
બીજું ચરણ	બી. ચ.	લધુ લ.
ત્રીજું ચરણ	ત્રી. ચ.	જોડાક્ષરનો આગ-
ચોથું ચરણ	ચો. ચ.	ળનો અક્ષર લધુ.
માત્રાગણ	મા. ગ.	હોય તો તે શુરુ
ગણની જાત	ગ. જા.	ળને છે.
ગણની સંખ્યા	ગ. સં.	
ચતુષ્કલ	ચતુ.	

બીજી ગાથાની ઉત્થાપનિકા

છંદનો પ્રકાર-હંસી ગાહા

પ. ચ. ઉ સ મ મ જિ અં ચ ઘં દે

મા. ગ. લ લ લ લ લ ગા લ ગા ગા

ગ. જા. ચતુ. + ચતુ. + ચતુ.

ગ. સં. ૧ ૨ ૩ = માત્રા ૧૨

બી. ચ. સં મ વ મ મિળં દ ળં ચ સુમંદં ચ

મા. ગ. ગા લ લ લ લ ગા લ ગા લ લ લ ગા ગા

ગ. જા. ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. + ચુ.

ગ. સં. (ચાલુ) ૪ ૫ ૬ ૭ ૧

= માત્રા ૧૮

ત્રી. ચ. પ ર મ વ્વ હં સુ પા સં

મા. ગ. લ લ ગા લ ગા લ ગા ગા

ગ. જા. ચતુ. + ચતુ. + ચતુ.

ગ. સં. (ચાલુ) ૮ ૯ ૧૦ = માત્રા ૧૨

ચો. ચ.   જિ ણં ચ   ચં દ ણ્ણ   હં ત્રં   દે
 મા. ગ.   લ ગા લ ગા ગા લ ગા ગા ગા
 ગ. બ.   ચતુ. + ચતુ.   + લ. + ચતુ. + ચુ.
 ગ. સં. (ચાહુ) ૧૧   ૧૨   ૧   ૧૩   ૧ = માત્ર ૧૫

આ ગાથાના ૧૬ અંશો દ્રશ્યમાં આવ્યા છે. તેમાં ૧૩ અંશો ચતુષ્કલના છે, ૨ અંશો શુરુના છે અને ૧ અંશ લઘુનો છે. આ રીતે $(૧૩ \times ૪ =) ૫૨ + (૨ \times ૨ =) ૪ + ૧ = ૫૭$ માત્રાઓ છે. તેમાં છઠ્ઠું ચતુષ્કલ દ જં ચ જગણુ પ્રકારનું છે. ૨૧ લઘુ તથા ૧૮ શુરુ હોવાનાં કારણે આ હંસી નામની ગાહા છે.

ત્રીજી ગાથાની ઉત્થાપનિકા

છંદનો પ્રકાર—લક્ષ્મી ગાહા

પ્ર. ચ.   સુ વિ હિં ચ પુ ણ્ણ દં તં
 મા. ગ.   લ લ ગા લ ગા લ ગા ગા
 ગ. બ.   ચતુ.   +   ચતુ.   +   ચતુ.
 ગ. સં.   ૧   ૨   ૩   માત્રા ૧૨

બી. ચ.   સી અ લ સિ ઝ્ઞં સ વા સુ પુ ઝ્ઞં ચ
 મા. ગ.   ગા લ લ ગા ગા લ ગા લ ગા ગા ગા
 ગ. બ.   ચતુ. +   ચતુ. +   ચતુ. +   ચતુ. +   ચુ.
 ગ. સં. (ચાહુ) ૪   ૫   ૬   ૭   ૧
= મા. ૧૮

ત્રી. ચ.	ધિ મ લ મ ણં તં ચ જિ ણં
મા. ગ.	<u>લ લ લ લ ગા ગા લ લ ગા</u>
ગ. જ્ઞ.	ચતુ. + ચતુ. + ચતુ.
ગ. સં. (ચાલુ)	૮ ૯ ૧૦ = માત્રા ૧૨
ચો. ચ.	ધ મ્મં સં તિ ચ વં દા મિ
મા. ગ.	<u>ગા ગા ગા ગા લ ગા ગા ગા</u>
ગ. જ્ઞ.	ચતુ. + ચતુ. + લ. + ચતુ. + શુ.
ગ. સં. (ચાલુ)	૧૧ ૧૨ ૧ ૧૩ ૧ = માત્રા ૧૫

આ ગાથાના ચોળ અંશો કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં ૧૩ અંશો ચતુષ્કલના છે, ૨ અંશો ગુરુના છે અને ૧ અંશ લઘુનો છે. પરંતુ તેમાં બીજા ચરણને છેડે આવેલ ચ અને ચોથા ચરણને છેડે આવેલા મિ ઝે જે લઘુ અક્ષરને ગુરુ માનતાં આ શરત પૂરી થાય છે. પદના છેડે આવેલ લઘુ અક્ષરને ગુરુ ગણવાનો રિવાજ છંદ:શાસ્ત્રીઓમાં પ્રચલિત છે. તેનું છઠ્ઠું ચતુષ્કલ સ વા સુ જગણ પ્રકારનું છે. ૧૫ લઘુ તથા ૨૧ ગુરુ હોવાનાં કારણે આ લક્ષ્મી નામની ગાહા છે.

ચોથી ગાથાની ઉત્થાપનિકા

છંદનો પ્રકાર—માગધી ગાહા

પ્ર. ચ.	કું યું અ રં ચ મ લ્લિ
મા. ગ.	<u>ગા ગા લ ગા લ ગા ગા</u>
ગ. જ્ઞ.	ચતુ. + ચતુ. + ચતુ.
ગ. સં.	૧ ૨ ૩ = માત્રા ૧૨

.

.

બી. ગ. વિ હુ ગ ર ગ મ લા પ હી ણ જ ર મ ર ણા
 મા. ગ. લ લ લ લ લ લ ગા લ ગા લ લ લ લ ગા
 ગ. બ. ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. ૩.
 ગ. સં. (ચાહુ) ૪ ૫ ૬ ૭ ૧
 = માત્રા ૧૮

ત્રી. ચ. ચ ડ વી સં પિ જિ ણ વ રા
 મ. ગા. લ લ ગા ગા લ લ લ લ ગા
 ગ. બ. ચતુ. + ચતુ. + ચતુ.
 ગ. સં. (ચાહુ) ૮ ૯ ૧૦ = માત્રા ૧૬
 ચો. ચ. તિ ત્થ ય રા મે પ સી ચં તુ
 મા. મ. ગા લ લ ગા ગા લ ગા ગા ગા
 ગ. બ. ચતુ. + ચતુ. + લ. + ચતુ. + ૩.
 ગ. સં. (ચાહુ) ૧૧ ૧૨ ૧ ૧૩ ૧
 = માત્રા ૧૫

આ ગાથાના ૧૬ અંશો કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં ૧૩ ચતુષ્કલો છે, ૨ શુરુ અને ૧ લઘુ છે. તેમાં ચોથા ચરણને છેડે આવેલા જુ ને શુરુ ગણવામાં આવ્યો છે. તેનું છદ્દં ચતુષ્કલ પ હી ણ જગણ પ્રકારનું છે. ૨૫ લઘુ અને ૧૬ શુરુ હોવાનાં કારણે આ 'જાહુનવી' નામની ગાહા છે.

છઠી ગાથાની ઉત્થાપનિકા

છંદપ્રકાર-લક્ષ્મી ગાહા

પ્ર. ચ. કિ ત્તિ ય વં દિ ય મ હિ યા
 મા. ગ. ગા લ લ ગા લ લ લ લ ગા
 ગ. બ. ચતુ. + ચતુ. + ચતુ.
 ગ. સં. ૧ ૨ ૩ = માત્રા ૧૨

બી. ચ.   લે   ણ   લો   ન   સ્સ   ઙ   ત્ત   મા   સ્સિ   દ્વા
 મા. ગ.   ગા ગા ગા ગા   લ ગા લ   ગા ગા ગા
 ગ. બ્ત.   ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. +   ચતુ. શુ.
 ગ. સં. (ચાહુ)   ૪   ૫   ૬   ૭   ૧
= માત્રા ૧૮

ત્રી. ચ.   આ   રુ   ન્ન   વો   હિ   ત્ત્રા   મં
 મા. ગ.   ગા ગા   લ ગા લ   ગા ગા
 ગ. બ્ત.   ચતુ. + ચતુ. + ચતુ.
 ગ. સં. (ચાહુ)   ૮   ૯   ૧૦ = માત્રા ૧૨
 ચો. ચ.   સમા   હિ   વ   ર   સુ   ત્ત   મં   દિ   તુ
 મા. ગા.   લ ગા લ   લ લ ગા   લ ગા ગા   ગા
 ગ. બ્ત.   ચતુ. +   ચતુ. + લ +   ચતુ. + શુ.
 ગ. સં. (ચાહુ)   ૧૧   ૧૨   ૧   ૧૩   ૧
= માત્રા ૧૫

આ ગાથાના ૧૬ અંગેો કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં ૧૩ ચતુષ્કલો છે, ૨ શુરુ છે અને ૧ લઘુ છે. તેમાં ચોથા ચરણને છેડે આવેલ તુ ને શુરુ ગણવામાં આવ્યો છે. તેનું છેદ્દું ચતુષ્કલ સ્સ ઙ ત્ત જગણુ પ્રકારનું છે. ૧૫ લઘુ અને ૨૧ શુરુ હોવાનાં કારણે આ 'લક્ષ્મી' પ્રકારની ગાહ્યા છે.

સાતમી ગાથાની ઉત્થાપનિકા

છંદપ્રકાર - વિધુત્ ગાહ્યા

પ્ર. ચ.   ચં   દે   સુ   નિ   મ્મ   લ   ય   રા
 મા. ગ.   ગા ગા   લ ગા લ   લ લ ગા
 ગ. બ્ત.   ચતુ. + ચતુ. + ચતુ.
 ગ. સં.   ૧   ૨   ૩ = માત્રા ૧૨

બી. ચ. આ ડ ચે મ અ દિ ચં પ ચા સ ચ રા
 મા. ગ. ગા ગા ગા લ લ લ ગા લ ગા લ લ ગ
 ગ. બ. ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. + ૨
 ગ. સં. (ચાલુ) ૪ ૫ ૬ ૭
 = માત્રા ૧૮

ત્રી ચ. મા ગ ર વ ર ગં મી રા
 મા. ગ. ગા લ લ લ લ લા ગ ગા ગા
 ગ. બ. ચતુ. + ચતુ. + ચતુ.
 ગ. સં. (ચાલુ) ૧૧ ૧૨ ૧૩
 = માત્રા ૧૨

ચો. ચ. સિ દ્વા સિ દ્વિ મ મ દિ સં તુ
 મા. ગ. ગા ગા ગા ગા લ લ લ ગા ગા
 ગ. બ. ચતુ. + ચતુ. + લ. + ચતુ. + ચ.
 ગ. સં. (ચાલુ) ૧૧ ૧૨ ૧ ૧૩ ૧
 = માત્રા ૧૫

આ ગાથાના ૧૬ અંશો કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં
 ૧૩ ચતુષ્કલો છે, ૨ શુરુ છે અને ૧ લઘુ છે. તેમાં ચાથા
 ચરણના છેડે આવેલા તુ ને દીર્ઘ ગણવામાં આવ્યું છે.
 તેનું છદ્દું ચતુષ્કલદિ ચં પ જગણ પ્રકારનું છે. ૧૭ લઘુ
 અને ૨૦ શુરુ હોવાના કારણે આ 'વિદ્યુત્' નામની
 ગાહા છે.

ચરણ અને સંપદાઓ

સિદ્ધોગોને ચાર ચરણો હોય છે અને ગાહાને ચણ
 ચાર ચરણો હોય છે, એટલે આ સૂત્રમાં $૭ \times ૪ = ૨૮$
 ચરણો છે.

સૂત્રોનો પરિચય આપતી વળતે તેની સંપદાઓ ગણવામાં આવે છે. જેમકે— નમસ્કારમાં ૮ સંપદાઓ છે, નમોત્યુષ્ઠ સૂત્રમાં ૬ સંપદાઓ છે વગેરે. સંપદા એટલે અર્થનું વિશ્રામસ્થાન અથવા અર્થાધિકાર. ‘સાક્ષત્યેન પદ્યતં પરિચ્છિન્નતેઽર્થો ચાભિરિતિ સંપદઃ—જેનાથી સંગત રીતે અર્થ છૂટો પડાય, તે સંપદાઓ.’ દેવવંદનભાષ્યમાં એમ કહેવાયું છે કે ‘નામચ્યાંદસુ સંપદ પદ્યસમ—નામસ્તવમાં જેટલાં પદો—ચરણો છે, તેટલી સંપદા સમજવી.’ તાત્પર્ય કે તેમાં ૨૮ સંપદાઓ છે. પરંતુ તેના અર્થવિવેચનમાં આ સંપદાઓનો ઉપયોગ થયો હોય, એવું જાણવામાં આવ્યું નથી.

અક્ષરસંખ્યા

સૂત્રનો કોઈ પણ અક્ષર જોછોવત્તો ન થઈ જાય, તે માટે તેના અક્ષરોની સંખ્યા નક્કી કરવાની પ્રથા પ્રચલિત છે. તે પ્રમાણે લોગસ્સૂત્રની અક્ષરસંખ્યા નીચે પ્રમાણે ૨૫૬ ગણાય છે:

પહેલી ગાથા	૩૨ અક્ષર
બીજી ગાથા	૩૬ „
ત્રીજી ગાથા	૩૬ „
ચોથી ગાથા	૩૫ „
પાંચમી ગાથા	૪૧ „
છઠ્ઠી ગાથા	૩૬ „
સાતમી ગાથા	૩૭ „

એક વાર એક મિત્રે પ્રશ્ન કર્યો કે ‘આ ૨૫૬ ની સંખ્યામાં કઈ ખૂબી છે ખરી?’ અમે કહ્યું : ‘જરૂર. આ સંખ્યા ઘણા સુંદર અવયવોવાળી છે. તેના તમે ગણે ભાગ કરતાં જાઓ, તો છેવટ સુધી ભાગ થયા જ કરે. જેમકે $256 \div 2 = 128$, $128 \div 2 = 64$, $64 \div 2 = 32$, $32 \div 2 = 16$, $16 \div 2 = 8$, $8 \div 2 = 4$, $4 \div 2 = 2$, $2 \div 2 = 1$.’ અને એ મિત્રે કાનની ખૂટ પકડી.

મુખ્ય વિભાગો

લોગસ્સસૂત્રના મુખ્ય વિભાગો ત્રણ છે. તેનો પ્રથમ વિભાગ માત્ર પહેલી એક જ ગાથાનો ણનેલો છે, પણ તે સદુથી વધારે અર્થગંભીર છે. તેને આપણે વિષયનિર્દેશ સમજવો જોઈએ.

લોગસ્સસૂત્રનો બીજો વિભાગ બીજી, ત્રીજી, અને ચોથી ગાથાનો ણનેલો છે. તેમાં મુખ્યત્વે ચોવીશ તીર્થ-કરોને ભાવપૂર્વક વંદના કરાયેલી હોવાથી તેને ભાવવંદના રૂપ સમજવો જોઈએ.

અને લોગસ્સસૂત્રનો ત્રીજો વિભાગ પાંચમી, છઠ્ઠી તથા સાતમી ગાથાનો ણનેલો છે. તેમાં પ્રણિધાનપૂર્વક અરિસંતોને પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે, એટલે તેને પ્રણિધાન-ગાથાત્રિક તરીકે સમજવો જોઈએ. પ્રણિધાનને લગતી ત્રણ ગાથાઓ તે પ્રણિધાનગાથાત્રિક.

લોગસ્સસૂત્રના અક્ષરદેહનો પરિચય આટી પૂરો થાય છે, પણ તે આપણને લોગસ્સસૂત્રની રચના અંગે ઘણું ઘણું કહી જાય છે. તેના પર વારંવાર ચિંતન-મનન કરવું આવશ્યક છે.

અર્થપ્રકાશ અંગે કિંચિત્

ગણપર ભગવંતરચિત્ર આવશ્યકસૂત્રના બીજા અધ્ય-
યનરૂપ લોગરસસૂત્રનો મંગલ મહિમા આપણે જાણી લીધો
અને તેના અનન્ય પ્રભાવશાળી અદ્વરદેહનો પરિચય પણ
મેળવી લીધો. આ રીતે આપણે કરવા ધારેલી જ્ઞાનયાત્રાનો
એક ભાગ પૂરો થયો. તેનાથી આપણને ઘણું જાણવા-
સમજવાનું મળ્યું, પરંતુ સૂત્રનો અર્થપ્રકાશ મેળવવાનું
અતિ અગત્યનું કાર્ય હજી બાકી છે. તે માટે આપણે
તત્પર બનીએ.

કેટલાક કહે છે કે, 'સૂત્રનો પાઠ આવડે એ પૂરતું
નથી શું? તેના અર્થની કથાકથામાં શા માટે પડવું?' તેનો
ઉત્તર એ છે કે સૂત્રપાઠ આવડે એ જરૂરનું છે, પણ તે
પૂરતું નથી. તેનો અર્થપ્રકાશ પણ મેળવવો જ જોઈએ,
અન્યથા આપણે ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પ્રગતિ કરી
શકીએ નહિ. જેને જ્ઞાન નથી, તે કિયા શું કરવાનો? જ્ઞાન
વિનાની કિયા ભૂલભરેલી હોવાનો પૂરો સંભવ છે. 'પદ્મ

હાય તો સામાન્ય અર્થ આપવા શા માટે? તેનો પ્રારંભ વિશેષાર્થથી જ કરવો.' પરંતુ આ કથન પરિસ્થિતિ સમગ્રતા વેનાતું છે. સામાન્ય અર્થ વિશેષાર્થની ભૂમિકા પૂરી પાડે છે, તેથી તે જરૂરનો છે. આવી ડોઈ ભૂમિકા વિના સીધો વિશેષાર્થ કરવામાં આવે તો એ પ્રતીતિજનક જની શકે નહિ; એટલે પ્રથમ સામાન્ય અર્થ અને પછી વિશેષાર્થ એ ક્રમ ઉચિત છે.

સામાન્ય અર્થ વ્યાકરણના આધારે કરી શકાય છે, પણ વિશેષાર્થ માટે શાસ્ત્ર અને પરંપરાનું જ્ઞાન આવશ્યક છે. વળી જૈન ધર્મે સાપેક્ષતાનો સિદ્ધાંત સ્વીકારેલો હોઈ સાપેક્ષવાદનો અભ્યાસ પણ જરૂરી છે. જે સાપેક્ષવાદને બાળુતો નથી, તે જૈન સૂત્રોના અર્થને ન્યાય આપી શકતો નથી, પછી તે ભલે ગમે તેટલી ઉચ્ચકોટિનો વિદ્વાન હોય. કેટલાય વિદ્વાનો જૈનધર્મનાં મંતવ્યો યથાર્થપણે સમજી શક્યા નથી, તેનું મુખ્ય કારણ સાપેક્ષવાદનું અજ્ઞાન છે.

આપણે સામાન્ય ખ્યાલ એવો છે કે એક વસ્તુ દૂંડી હોય કે લાંબી હોય, પણ એકી સાથે દૂંડી કે લાંબી ન હોય. એક વસ્તુ સારી હોય કે ખરાબ હોય, પણ એકી સાથે સારી કે ખરાબ ન હોય. તાત્પર્ય કે તેમાં એકી સાથે બે વિરોધી ધર્મો સંભવી શકે નહિ. પરંતુ સાપેક્ષવાદ કહે છે કે આપણે આ ખ્યાલ ખરાબર નથી, તે સુધારવા જેવો છે. એક વસ્તુ એક દૃષ્ટિએ દૂંડી હોય તો બીજી દૃષ્ટિએ લાંબી પણ હોય. દાખલા તરીકે બે વ્યક્તિઓને આપણે એવો

પ્રથમ પૃષ્ઠીએ કે, 'તમારી અનામિકા આંગળી (અંગૂઠાથી ત્રીજી) દૃઢી છે કે લાંબી છે?' તો સંભવ છે કે એક વ્યક્તિ તેને દૃઢી કહેશે અને બીજી વ્યક્તિ તેને લાંબી કહેશે. જેણે અનામિકાની સ્વરખામણી મધ્યમા એટલે વચલી આંગળી સાથે કરી, તેને એ દૃઢી લાગી તેથી તેણે દૃઢી કહી અને જેણે એ અનામિકાની સ્વરખામણી કનિષ્ઠા એટલે ટ્યલી આંગળી સાથે કરી, તેને એ લાંબી લાગી તેથી તેણે લાંબી કહી. વાસ્તવમાં અનામિકા આંગળી સર્વથા દૃઢી પણ નથી અને સર્વથા લાંબી પણ નથી, એટલે જેની સામે જે અપેક્ષા કે દૃષ્ટિબિંદુ હોય, તે પ્રમાણે તેનું વિધાન કરી શકે છે.

આટીં અપેક્ષવાદ આપણને એવી સમજ આપે છે કે અનામિકા આંગળી દૃઢી છે, એમ કહેવું એ અપેક્ષાએ સારું છે અને અનામિકા આંગળી લાંબી છે, એમ કહેવું એ પણ અપેક્ષાએ સારું છે, પરંતુ આટીં એમ કહેવામાં આવે કે અનામિકા આંગળી દૃઢી જ છે અથવા અનામિકા આંગળી લાંબી જ છે, તો એ બંને વિધાનો અસત્ય છે, કારણ કે ત્યાં જ શબ્દનો પ્રયોગ કરવાથી તેના બીજા શુદ્ધ ધર્મોનો નિષેધ થાય છે કે જે ખરેખર તેમાં રહેલા છે. હાલની જે બાબતના દૃષ્ટાંતથી આ વસ્તુ સારી રીતે સમજી શકાયો.

હાલની જે બાબતનું દૃષ્ટાંત

એક ગામના ગોંદરે કોઈ શૂરવીર પુરુષનું બાવળું બિભું કરવામાં આવ્યું. તેના એક હાથમાં તલવાર અને બીજા-

[૯]

પ્રથમ ગાથાનો અર્થ પ્રકાશ-૧

[લોક અને તેના ઉદ્યોત]

વિષયનિર્દેશરૂપ લોગસ્સસૂત્રની પ્રથમ ગાથા આ પ્રમાણે ચોખ્ખી છે :

લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે, ધમ્મતિત્થયરે જિણે ।
અરિહંતે કિત્તિહસ્સં, ચતુવીસં પિ કેવલી ॥ ૧ ।

આ ગાથામાં નવ પદો આવેલાં છે, તેના સામાન્ય અર્થ નીચે પ્રમાણે જાણવો :

સામાન્ય અર્થ

લોગસ્સ-(લોકસ્ય)-લોકનો.

ઉજ્જોઅગરે-(ઉદ્યોતકરાન્)-ઉદ્યોત કરનારાઓને.

ધમ્મતિત્થયરે-(ધર્મતીર્થકરાન્)-ધર્મતીર્થકરોને, ધર્મ-
તીર્થકરોને. સંસ્કૃત ભાષામાં તીર્થકર અને તીર્થકર એ
અંને શબ્દોનો પ્રયોગ છે, જ્યારે ગુજરાતી-હિંદીમાં તીર્થકર
શબ્દનો ઉપયોગ વિશેષ પ્રમાણમાં થાય છે.

જિણે- [જિનાન્]-જિનોને.

અરિહંતે- [અર્હતઃ]-અર્હતોને, અરિહંતોને.

ક્તિશ્ચિન્તસં- [કીર્તયિષ્યામિ]-કીર્તિશ, તું કીર્તન કરીશ.

ચત્તવીસં- [ચતુર્વિંશતિમ્]-ચોવીશને.

પિ- [અપિ]-પણ.

કેવલી- [કેવલિનઃ]-કેવલીઓને, કેવલી ભગવંતોને.

વિશેષાર્થ

લોગસ્સ-આ પદ છઠી વિભક્તિના એકવચનમાં આવેલું છે. તેમાં મૂલ શબ્દ લોગ છે. લોગ એટલે લોક. તે સંબંધી આઠી વિશેષ વિચારણા કરવાની છે. ‘લોક્યતેડસૌ લોકઃ-’ જે દેખાય તે લોક.’ એ તેની સામાન્ય વ્યાખ્યા છે. આપણે જે કંઈ નજરે જોઈએ છીએ, તે લોક છે. પરંતુ આપણી નજરે તો બહુ થોડું દેખાય છે, એટલે દીકાકારોએ ખુલાસો કર્યો છે કે ‘લોક્યતે પ્રમાણેન દ્રશ્યતે’ इति भावः- પ્રમાણવડે જે દેખાય, જે સિદ્ધ થાય, તે લોક સમજવો.’ લોકના પચાંચશબ્દો અનેક છે. જેમકે-વિશ્વ, બ્રહ્માંડ, સૃષ્ટિ, જગત્, દુનિયા વગેરે. તેમાં વિશ્વ શબ્દ લોકના અર્થ સાથે સહુથી વધારે મળતો છે. બીજા શબ્દો વ્યવહારથી માન્ય થયેલા છે. અંગ્રેજી ભાષામાં તેનો અનુવાદ યુનિવર્સ Universe તરીકે કરવામાં આવે છે, તે એકંદર ઠીક છે.

લોક એટલે દ્રવ્યલોક, ક્ષેત્રલોક, કાલલોક અને ભાવલોક. તેમાં છ દ્રવ્યનો સમૂહ એ દ્રવ્યલોક છે, ચૌદ રાજનો

છે, તો આવો છળરડો વળત નહિ, પણ એટલા ઊંચ ઉતરવાની કેને પડી છે ?

(૩) આકાશ એટલે અવકાશ અથવા પોલાણ. તેનો ગુણ અવગાહન છે, એટલે કે ખીણ વસ્તુઓને પોતાની અંદર સ્થાન આપવાનો છે. ધર્મ, અધર્મ, કાલ, પુદ્ગલ અને આત્મા આ બધાં ચે દ્રવ્યો આકાશમાં જ રહેલાં છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો સમસ્ત લોક આકાશમાં અવસ્થિત છે. આપણે પણ તેમાં આવી ગયા. જો આપણી આસપાસ આકાશ ન હોય તો આપણે હલન-ચલનાદિ કોઈ પણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરી શકીએ નહિ. આકાશના અવકાશનો—પોલાણનો વધારે સ્પષ્ટ ખ્યાલ ગગનમંડલ તરફ નજર નાખવાથી આવે છે. આકાશને માટે અંગ્રેજી ભાષામાં સ્પેસ (Space) શબ્દ યોગ્ય લેવાયો છે.

આકાશદ્રવ્ય સ્વરૂપથી એક ને સળંગ હોવા છતાં વ્યવહારથી તેના બે ભેદો ગણાય છે: એક લોકાકાશ, બીજું અલોકાકાશ. આકાશના જેટલા ભાગમાં લોક વ્યાપેલા છે, તે લોકાકાશ અને જ્યાં માત્ર આકાશ જ વ્યાપેલું છે, તે અલોકાકાશ તાત્પર્ય કે લોકની બહાર માત્ર આકાશ જ વ્યાપેલું છે અને તેને આપણે અલોકાકાશ સમજવાનું છે. લોકનો વિસ્તાર અગત્યે માઈલ હોવા છતાં તેને મર્યાદા છે, જ્યારે અલોકને કોઈ મર્યાદા જ નથી, તેથી અલોકાકાશને અનંત કોઈવામાં આવ્યું છે. જેનો કોઈ અંત નથી,

છેડો નથી, મર્યાદા નથી, તે અનંત. આજના વૈજ્ઞાનિકોએ પણ આકાશને અનંત જ માનેલું છે.

(૪) કાલ એટલે સમય (Time). આ દ્રવ્યને લીધે આપણને વસ્તુની વર્તનાનો ખ્યાલ આવે છે. જેમકે—આ વસ્તુ હેતી, છે, હશે. કાલ વિના વસ્તુની પ્રાચીનતા—અર્વાચીનતાનો ખ્યાલ આવી શકે નહિ.

(૫) પુદ્ગલ એટલે પૂરણ અને ગલન સ્વભાવવાળું અણુ અને સ્કંધરૂપ વર્ણાદિ શુણ્ણથી સુક્ત દ્રવ્ય. પૂરણ એટલે ભેગા થવું કે એકબીજાની સાથે ભેડાવું અને ગલન એટલે છૂટા પડવું. વર્ણાદિ શુણ્ણો એટલે વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને શબ્દ. આ પુદ્ગલ દ્રવ્યને વૈજ્ઞાનિકોએ ‘મેટર’ (Matter) ની સંજ્ઞા આપેલી છે. ઝાંઝી દૃશ્ય વસ્તુઓ આ પુદ્ગલની જ લીલા છે. ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્યને આપણે નજરે નોંધી શકતા નથી. આકાશને કોઈ પણ રંગરૂપ નહિ હોવાથી તે પણ દૃષ્ટિનો વિષય બની શકતું નથી. તેમાં જે વાદળી રંગ દેખાય છે, તે આપણી દૃષ્ટિકિયાને આભારી છે. સવાર—સાંજ તેમાં નજરે પડતાં વિવિધ રંગો એ તેમાં રહેલી પૌદ્ગલિક વસ્તુઓનું એક પ્રકારનું પરિણામ છે. આકાશમાં અનેક પ્રકારના વાયુ, રજ તથા જલના કણો વગેરે હોય છે. કાલ પણ ચક્ષુ વડે નોંધી શકાતો નથી. આત્માનું પણ તેમ જ છે.

(૬) આત્મા—તેનું મુખ્ય લક્ષણ ચેતના કે ચૈતન્ય છે. ઉપયોગ, અનાદિનિધનતા, શરીરપૃથક્ત્વ, કર્મલોકતૃત્વ

અર્થે જીવન મેં જે સર્વજ્ઞતા તેમાં નિદેશ છે. બુદ્ધિ, કલ્પના, ચર્ચા, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, જ્ઞાનક જે બધું જ્ઞાતમાને વીંધે જ ન જાય છે. જે જ્ઞાતમા ન હોય તે જ્ઞાતમાંથી જ નિર્ધાર પામે. જડ પદ્ધતિઓના જર્મોના જ હોય, અને તેમાં જ્ઞાતબુદ્ધિ કે જ્ઞાનને લાગતો પેલો પદ્ધતિ પદ્ધતિના જ્ઞાતકાર ન હોય.

આ છ દ્રવ્યોની સંખ્યામાં કે કદમાં બુદ્ધિ આ લક્ષણ મળી નથી. તે છ સિદ્ધાન્ત સ્વરૂપે સ્વતંત્રતા રહે છે. અત્યંત, તેના પદ્ધતિમાં ફેરફાર થયા કરે છે.

આ છ દ્રવ્યો પૈકી કાલ સિદ્ધાન્તનાં બધાં દ્રવ્યોને ‘અસ્તિકાય’ કહેવામાં આવે છે. અસ્તિ એટલે પ્રદેશ અને કાય એટલે સમૂહ. તાત્પર્ય કે જેમાં પ્રદેશના સમૂહનો ખ્યાલ આવી શકે, એટલે કે જેની લાંબાઈ-પહોળાઈ-ઊંચાઈ સંબંધી કલ્પના કરી શકાય, તેને અસ્તિકાય સમજવાં. કાલમાં પ્રદેશના સમૂહનો ખ્યાલ આવી શકતો નથી, એટલે કે તેની લાંબાઈ-પહોળાઈ-ઊંચાઈ અંગે કોઈ કલ્પના થઈ શકતી નથી, એટલે તેને અસ્તિકાયની સંજ્ઞા લાગુ પડતી નથી. પાંચ અસ્તિકાયના સમૂહને ‘પંચાસ્તિકાય’ કહેવામાં આવે છે.

કેટલાક કહે છે કે લોકને પંચાસ્તિકાયાત્મક સમજવો, પરંતુ એમ કરતાં કાલદ્રવ્ય બાદ થઈ જાય છે, તેનું શું? જૈન શાસ્ત્રોમાં તો કાલલોકનો વિચાર થયેલો છે, એટલે લોકને પંચાસ્તિકાયાત્મક કહેવો તેના કરતાં પદ્ધત્યાત્મક કહેવો એ જ વધારે યોગ્ય છે. કેટલાકના મતે કાલ એ દ્રવ્ય હોય ન હોય, પણ બધારે ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર જેવા આગમ-

અંધમાં તેની એક દ્રવ્ય તરીકે ગણના થયેલી છે, ત્યારે તેની ઉપેક્ષા કરી શકાય નહિ.

જેન શાસ્ત્રો કહે છે કે આ લોક ચૌદ રાજપ્રમાણુ ઝિંચો છે અને કેડે હાથ દઈને ઊભેલા પુરુષના જેવા આકારવાળો છે, તેને સામાન્ય રીતે ચૌદ રાજલોક કહેવામાં આવે છે. આ રાજયું માપ ઘણું મોટું હોવાથી તે ગજ કે ગાઉથી કહી શકાય એવું નથી, એટલે તેનો ખ્યાલ ઉપમાનથી આપવામાં આવ્યો છે. જેમકે એક-નિમિષમાત્રમાં-આંખના પલકારામાં એક લાખ યોજન જનારો દેવ છ માસમાં જેટલું અંતર કાપે, તેને એક રાજ સમજવું. અથવા ૩, ૮૧, ૨૭, ૮૭૦ મણુનો એક ભાર, એવા હજાર ભાર મણુના લોખંડના તપાચેલા ગોળાને આકાશમાં ફેંકવામાં આવે અને તે ૬ માસ, ૬ દિવસ, ૬ પહોર, ૬ ઘડી અને ૬ સમયમાં જેટલું અંતર કાપે, તેને એક રાજ સમજવું. આ ઉપમાન સાંભળીને ભરકથો નહિ. આજના વૈજ્ઞાનિકો પણ ગ્રહ-તારા વગેરેની ઊંચાઈ જતાવવા પ્રકાશવર્ષ જેવા ઉપમાનોનો જ ઉપયોગ કરે છે કે જેની સંખ્યા ઘણી જ મોટી છે. જ્યાં અંકસંખ્યા ઓછી પડતી હોય, ત્યાં ઉપમા વિના કામ ચાલે જ નહિ. વર્તમાન ભાષામાં કહીએ તો આ લોક અખળે કીલોમીટરમાં વિસ્તરેલો છે.

જેન શાસ્ત્રોમાં ચૌદ રાજલોકનું વર્ણન થયેલું છે. તેનો ચાર એ છે કે સાત રાજથી કંઈક અધિક ભાગમાં અધોલોક આવેલો છે અને સાત રાજથી કંઈક ઓછા ભાગમાં

શાસ્ત્રોમાં એક જગાએ પ્રશ્ન પૂછાયો છે કે ‘તીર્થ’કરો લોકનો ઉદ્યોત શી રીતે કરે છે ?’ તેના ઉત્તરમાં એમ કહેવાયું છે કે તેઓ ‘ઉપપન્નેઙ્ગ વા, વિગમેઙ્ગ વા, ધ્રુવેઙ્ગ વા,’ એટલે ઉત્પન્ન પણ થાય છે, વ્યય પણ પામે છે અને ધ્રુવ પણ રહે છે,’ એ ત્રિપદી વડે કરે છે. આનો અર્થ એ છે કે આ વિશ્વ કેટલાક માને છે તેમ માત્ર કલ્પના નથી, પણ સત્ છે અને તે ઉત્પન્ન થવાના, નાશ પામવાના અને છતાં કાયમ રહેવાના સ્વભાવથી યુક્ત છે. તેમાં ઉત્પત્તિ અને નાશ પર્યાયને આધીન છે અને ધ્રીવ્ય-ધ્રુવપણું ગુણને આધીન છે.’

પરંતુ તીર્થ’કરો આટલું કહીને જ ખેસી રહેતા નથી. આ તો તેમણે લોકનું સ્વરૂપ સમજવાની ચાવી ખતાવી. તેઓ તીર્થ’કરકાલ દરમિયાન સતત દેશના દેતા જ રહે છે અને તેમાં લોકનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી પ્રકાશતા રહે છે. તેથી જ તેમને લોગસ્સ હજોઅગરે એટલે પદ્મદ્રવ્યાત્મક ચૌદરાજ પ્રમાણુ લોકનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ પ્રકાશનારા કહ્યા છે.

અહીં કોઈ પાઠકમિત્ર એવો પ્રશ્ન કરશે કે ‘શું તીર્થ’કરો લોકનું જ સ્વરૂપ પ્રકાશનારા છે ? અલોકનું નહિ ?’ તેનો ઉત્તર એ છે કે ‘આકાશદ્રવ્યનું વર્ણન-વિવેચન કરતાં અલોકાકાશનું સ્વરૂપ આવી જ જાય છે, એટલે તેઓ અલોકના સ્વરૂપનો પણ પ્રકાશ કરનારા છે, પણ ખરું મહત્ત્વ લોકના સ્વરૂપ-પ્રકાશનું હોઈ તેમને લોકનું સ્વરૂપ પ્રકાશનારા કહ્યા છે.’

પ્રશ્ન :—રચના કરનાર ત્રિવાય રચના શી રીતે થાય ?

ઉત્તર :—જો રચના કરનાર વિના રચના ન થાય, એમ માનીએ તો એ રચના કરનારનો રચનાર પણ માનવો પડશે. એ રીતે આ સાંકળ એટલી આગળ લાંબાતી જશે કે તેનો છેડો જ નહિ આવે. એટલે મૂળભૂત દ્રવ્યોની રચના કોઈએ કરેલી નથી, તે અનાદિકાલીન છે, એમ માનવું જ શુદ્ધિસંગત છે. આપણે જેને રચના કે ઉત્પત્તિ કહીએ છીએ, તે વાસ્તવમાં કોઈ પુરાણી વસ્તુનું સ્વરૂપ-પરિવર્તન હોય છે, પણ તે સર્વથા નવી હોતી નથી.

પ્રશ્ન :—આ લોકનો પ્રલય થશે ખરો ?

ઉત્તર :—આ લોકના કોઈ એક ભાગનો પ્રલય સંભવી શકે છે, પણ તેનો સર્વથા પ્રલય સંભવિત નથી. આપણે જે ભાગનો પ્રલય થયો માનીએ છીએ, તે વાસ્તવમાં અન્ય કોઈ સ્વરૂપ ધારણ કરતો હોય છે, પણ સર્વથા નાશ પામતો નથી.

પ્રશ્ન :—કેટલાક વિદ્વાનો પ્રલયની આગાહીઓ કરે છે. તેનું કેમ ?

ઉત્તર :—છેલ્લાં ત્રીશ-ચાલીશ વર્ષમાં કેટલાક વિદ્વાનો દ્વારા એક કે બે વાર પ્રલયની આગાહી થઈ હતી, પણ તે સાચી પડી નથી, એટલે આ જાતની આગાહીઓ પર વિશ્વાસ રાખવો એ સરાસર ભૂલ છે. તમે પ્રલયની બીક રાખ્યા વિના નિર્ભયતાથી જીવતા શીખો.

પ્રશ્ન :—કેટલાક વિદ્વાનોએ કરેલી પ્રલયની આગાહી લલે ખોટી પડી, પણ આ દુનિયામાં અણુયુદ્ધ ફાટી નીકળે તો તેનો પ્રલય થાય કે નહિ ?

ઉત્તર :—આ દુનિયામાં અણુયુદ્ધનો ભય ઝૂઝમ્યા કરે છે, પણ અણુયુદ્ધ થવાનું નથી, કારણ કે તે કોઈને ય પરવડે એવું નથી, લાલકારક થાય એવું નથી. છતાં માની લઈએ કે અણુયુદ્ધ થશે તો એ દુનિયાના અમુક ભાગનો અમુક રીતે નાશ કરી શકશે, પણ સર્વથા નાશ કરી શકશે નહિ. કદાચ આ દેખાતી દુનિયા નાશ પામશે તો તેમાંથી નવી દુનિયા રચાશે, પણ તેથી લોકના મૂલસ્વરૂપમાં કશે ફેરફાર થશે નહિ.

સંપાદના વડે લીધીને જોવાની વિનંતી. આ બાર કિમ્મતો અજમાવનાં એનાં ગાનું કે કે નહિ? એની બાબત પરી ન્યાય છે; તેમ જુવ, શીડ, તપ અને દયાના ધોરણે ધર્મની પરીક્ષા કરવામાં આવે તો તે સુધર્મ કે કે કુધર્મ? એની બાબત જરૂર પડી ન્યાય છે.

શુભના ધોરણે ધર્મની પરીક્ષા કરવી, એટલે તેનાં શાસ્ત્રો તપાસી જોવાં. જો તેનાં શાસ્ત્રો પ્રામાણિક, અવિગ્રાંવાદી એટલે પરસ્પર વિરોધ વિનાનાં અને જ્ઞાની મહાપુરુષોનાં રચેલાં હોય તો એ ધર્મને સુધર્મ-સાથે ધર્મ સમજવો, અન્યથા તેની ખતવાણી કુધર્મ-કુલ્મિત ધર્મમાં ઠરવી.

શીલના ધોરણે ધર્મની પરીક્ષા કરવી, એટલે તેમાં વ્રત, નિયમો તથા ચારિત્ર્યઠતર અંગે કેવાં વિધાનો કરેલાં છે, તે જોવું. જો તેમાં વ્રત, નિયમો તથા ચારિત્ર્યઠતર માટે વ્યવસ્થિત પ્રશસ્ત વિધાનો કરેલાં હોય તો તેને સુધર્મ સમજવો, નહિ તો તેને કુધર્મની કોટિમાં જોસાડવો.

તપના ધોરણે ધર્મની પરીક્ષા કરવી, એટલે તેમાં શરીર મન-આત્માની શુદ્ધિ માટે કોઈપણ પ્રકારની તપશ્ચર્યાઓ બતાવી છે કેમ? તે જોવું. જો તેમાં આ પ્રકારની સુવિહિત તપશ્ચર્યાઓ બતાવી હોય, તો તેને સુધર્મ સમજવો અને તપશ્ચર્યા પર ખાસ વજન આપ્યું ન હોય કે ખાઈ-પીને લહેર કરવાની લલામણુ કરી હોય, તો તેને કુધર્મ સમજવો.

દયાના ધોરણે ધર્મની પરીક્ષા કરવી, એટલે તેમાં દયા શુભ પર કેવો અને કેટલો ભાર આપ્યો છે, તે જોવું. જો

તેમાં દયાશુણ્ય પર પૂરતા પ્રમાણમાં ભાર અપાયેલો હોય અને કોઈ હિંસક વિધાનો કરેલાં ન હોય, તો તેને સુધર્મ સમજવો, અન્યથા તેની ગણના કુધર્મમાં કરવી.

જૈનધર્મને સુધર્મની ખ્યાતિ મળવાનું કારણ એ છે કે તેનાં શાસ્ત્રો સર્વજન મહાપુરુષનાં રચેલાં છે; તેણે મત, નિયમો તથા ચારિત્ર્યદત્તર માટે ઉત્તમ કોટિનાં વિધાનો કરેલાં છે; શરીર-મન-આત્માની શુદ્ધિ માટે વિવિધ પ્રકારની તપશ્ચર્યાઓ બતાવી છે અને દયા શુણ્ય પર ઘણો ભાર મૂકેલો છે, તેમજ કોઈ પણ પ્રકારનાં હિંસક વિનયો નથી. તાત્પર્ય કે જિનેશ્વર દેવો દ્વારા પ્રવર્તી ન પામી શકે તે સુધર્મ છે અને તેનાથી અંશરૂપી તરીકે શકાય છે, તેથી તેને તીર્થની—ભાવતીર્થની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે.

જૈન શાસ્ત્રોમાં ધર્મની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરાઈ છે:

દુર્ગતિઘ્નસ્તાન્ જન્તૂન્, યસ્માદ્ધારયતે પુનઃ ।

યત્તે ચૈતાન્ શુભે સ્થાને, તસ્માદ્ધર્મ ઇતિ સ્મૃતઃ ॥

‘દુર્ગતિ તરફ જઈ રહેલા જીવોને ધારણ કરીને એટલે કે તેમનો ઉદ્ધાર કરીને શુદ્ધ સ્થાને સ્થાપે છે, તેથી તે ધર્મ કહેવાય છે.’

ધર્મ શબ્દ ધૃ-ધારણ કરવું, એ ધાતુ પરથી બનેલો છે, એટલે તે ધારણ કરવાનો અર્થ દર્શાવે છે. એ અર્થ ઉપરની વ્યાખ્યામાં બરાબર ઉતારવામાં આવ્યો છે. દુર્ગતિ એટલે દુર્દશા અથવા નરક અને તિર્થ અગતિ. તેના પ્રત્યે

જ્ઞાની એટલે પૂર્ણજ્ઞાની હોય છે, બીજું તેઓ નશાખ્યાન
ચારિત્રવાળા એટલે ઉત્તમોત્તમ ચારિત્રના હોય છે અને ત્રીજું
તેઓ અદ્ભુત વક્તૃત્વશક્તિથી અલંકૃત હોય છે. જે જ્ઞાની ન
હોય તે બીજાને સમજાવી શકતો નથી, જે ચારિત્રવાન ન હોય
તેનો પ્રભાવ પડતો નથી અને જે અદ્ભુત વક્તૃત્વ શક્તિથી
યુક્ત ન હોય તે લાજોની મદનીઓનાં દિલ ડોલાવી શકતો
નથી. જે મન-વચન-કર્મથી એકરસ હોય, એટલે કે વિચારે
તેવું બોલતા હોય અને બોલતા હોય એવું કરતા હોય,
તેને સાંભળવા લોકો પડાપડી કરે છે અને તેમને અંતરનાં
કૂલડે વધાવે છે. તીર્થંકરોનો ઉપદેશ સાંભળવા માટે જખખર
મેઘની જામે છે, તેની બીતરમાં આવાં જ કારણો રહેલાં છે.

તીર્થંકરોની અદ્ભુત વક્તૃત્વશક્તિનો આપણને સ્પષ્ટ
ખ્યાલ આવે, તે માટે શાસ્ત્રકારોએ તેમની વાણીના ૩૫
શુણ્ણોત્તું વર્ણન કરેલું છે. તે આ પ્રણાણે :

- (૧) તે વ્યાકરણના નિયમોથી યુક્ત હોય છે.
- (૨) ઉચ્ચ સ્વરે બોલાતી હોય છે.
- (૩) અત્રામ્ય હોય છે.
- (૪) મેઘની જેમ ગંભીર સ્વરવાળી હોય છે.
- (૫) પડઘો પાઠનારી હોય છે.
- (૬) સરલતાવાળી હોય છે.
- (૭) માલકોશ વગેરે રાગોથી યુક્ત હોય છે.

આ સાત અતિશયો શબ્દની અપેક્ષાએ સમજવાના છે.
આકીના બધા અતિશયો અર્થની અપેક્ષાએ સમજવાના છે.

(૮) તે મોટા અર્થવાળી હોય છે.

(૯) પૂર્વાપર વાક્ય અને અર્થના વિરોધ વિનાની હોય છે.

(૧૦) ઇષ્ટ સિદ્ધાંતના અર્થને કહેનારી હોય છે તથા ચક્રતાની શિષ્ટતા સૂચવનારી હોય છે.

(૧૧) સંદેહરહિત હોય છે.

(૧૨) બીજાનાં દ્વંષણો રહિત હોય છે.

(૧૩) અંતઃકરણને પ્રસન્ન કરનારી હોય છે.

(૧૪) પદો અને વાક્યોની પરસ્પર સાપેક્ષતાવાળી હોય છે.

(૧૫) દેશ અને કાલને અનુસરનારી હોય છે.

(૧૬) વસ્તુસ્વરૂપને અનુસરનારી હોય છે.

(૧૭) વિષયાંતરથી રહિત અને અતિવિસ્તારના અભાવ-
વાળી હોય છે.

(૧૮) સ્વપ્રશંસા અને અન્યનિંદાથી રહિત હોય છે.

(૧૯) પ્રતિપાદ્ય વિષયની ભૂમિકાને અનુસરનારી હોય છે.

(૨૦) મધુર હોય છે.

(૨૧) પ્રશંસાને પાત્ર હોય છે.

(૨૨) અન્યધર્મને ન ઉઘાડવાના સ્વરૂપવાળી હોય છે.

(૨૩) કથન કરવા યોગ્ય અર્થની ઉદ્ધારતાવાળી હોય છે.

(૨૪) ધર્મ અને અર્થથી યુક્ત હોય છે.

છે અને સિંહાસન પર પૂર્વાભિમુખ વિરાજે છે. એ વળતે દેવ-
તાઓ બીજી ત્રણ દિશામાં તેમના રૂપની રચના કરે છે,
એટલે તેઓ ચારેય દિશામાં જોડેલા લોકોને-શ્રોતાઓને
પોતાની સન્મુખ બિરાજેલા હોય, એમ જણાય છે. તે પછી
સાધુઓ, સાધ્વીઓ, મનુષ્યો, દેવતાઓ વગેરે પોતપોતાનાં
સ્થાને બેસી જાય છે અને ચોસઠ ઈન્દ્રો તેમની પૂજા કરે
છે. પછી ભગવાન પોતાની સાતિશય અનુપમ વાણી વડે
દેશના દે છે, જે ત્યાં જોડેલા સર્વ પ્રાણીઓ આપસનાં વેર-
ઝેર ભૂલીને અનન્ય મને સાંભળે છે અને સંશયરહિત બની,
ધર્મ પામી, આત્માનું કલ્યાણ સાધે છે.

તીર્થંકરો છદ્મમાવસ્થામાં એટલે કે કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ
થયા પહેલાં ધર્મોપદેશ કરતા નથી, એ ઘણું સૂચક છે.
તેમાં અધૂરા જ્ઞાને ઉપદેશ ન આપવો, એ સિદ્ધાંતનું
પાલન જણાય છે. અધૂરા જ્ઞાને ઉપદેશ આપવાથી તેમાં
અસત્યનો અંશ આવી જાય છે, અથવા પરસ્પર વિરોધી
એવા સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન થાય છે, અથવા તે જોઈએ
તેવો અસરકારક નીવડી શકતો નથી. આજે તો બે-ત્રણ
શાસ્ત્રો ભણ્યાં કે થોડું બોલતાં આવડ્યું કે પાટે ચડીને
ઉપદેશ આપવાની-વ્યાખ્યાન કરવાની પ્રથા ચાલુ થઈ ગઈ
છે, તે આ દૃષ્ટિએ કેટલી ઉચિત છે? તે વિચારવું ઘટે.

શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ ઉપદેશેલો ધર્મ એક પ્રકારનો,
બે પ્રકારનો, ત્રણ પ્રકારનો, ચાર પ્રકારનો યાવત અનેક
પ્રકારનો છે. આત્મશુદ્ધિ એ તેનો એક પ્રકાર છે. તેમના બધા

કેરોએ સુદેશમાં આવી જાય છે. આપમાં અને સાર-
માં એ તેને એ પ્રકારે છે, અથવા કુદરમાં અને આદિ-
માં એ તેને એ પ્રકારે છે. જિનારમાંનું-નવસમાંનું
પાન-પાન કરતું, એ કુદરમાં છે અને તેનું આકાશન
છાને સમ્યક્વાદિનું વલન કરતું, એ આદિમાં છે.
જાતીરિકાદિ મોક્ષો-માન અને પિયત્રી માસ મળે છે,
એ મુદ્રા મદીં સમિત્યં ચાય છે.

સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્માન અને સમ્યક્વાદિનું એ
તેના મુદ્રા પ્રકારે છે. તેમાં સમ્યક્ દર્શનથી દેવ-સુદ-માર્ગ
પરથી સદા-અસ્તિ સમ્યક્વાદ છે, સમ્યક્ માનથી સદા-
પૂર્વકેના વાદિકે એવ સમ્યક્વાદ છે અને સમ્યક્ આદિથી
સદા અને માનપૂર્વકનું સદાવારી પવિત્ર દુષ્ટન સમ-
વાર્થ છે.

દાન, શીલ, તપ અને વ્રત એ તેના ચાર પ્રકાર છે.
દિનશુદ્ધિએ પોતાની વસ્તુ બીજાને આપવી, તે દાન છે.
તેના અભયદાન, સુખાવદાન, અનુકંપાદાન આદિ બેદો છે.
મનુષ્યે બીજાને ઉપયોગી થવાની વૃત્તિ રાખવી જોઈએ, એ
તેના ચાર છે. શીલ એટલે મત-નિયમોનું પાલન. તેમાં
આધુ અને ધ્યાન બંનેના મત-નિયમોના સમાવેશ થાય છે.
તપ એટલે ઇચ્છાઓનો નિરોધ. ઇચ્છાઓ આકાશ લેવી
અનંત છે, એટલે તેના નિરોધ કર્યા સિવાય મનુષ્ય અંધમનું
યથાર્થ પાલન કરી શકતો નથી, બહિરાત્મભાવનું વિચાર્જન
કરીને અંતરાત્મદશા તરફ વળી શકતો નથી કે બાહ્ય-અભ્યં-

ઉત્તર :—અહીં તુ કેવલીઓ લોકનું સંપૂર્ણ સ્વ-
પ્રકાશનારા લોગ છે, તેમ અનીનિ, અન્યાય અને અધર્મ
સ્થાને નીતિ, ન્યાય અને ધર્મની સ્થાપના કરનારા
હોય છે, એમ દર્શાવવા માટે તેમને ધર્મતીર્થ'કર કહેવા
આગ્યા છે.

પ્રશ્ન :—અહીં તુ કેવલીઓ કયા ધર્મની સ્થાપ
કરે છે ?

ઉત્તર :—અહીં તુ કેવલીઓ સત્ય-દયામય વિ-
ધર્મની સ્થાપના કરે છે કે જે લોકો વડે જૈન ધર્મની સં-
પામેલો છે.

પ્રશ્ન :—શું જૈનધર્મ વિશ્વધર્મ છે ? જો એ વિશ્વધ-
ર હોય તો આજે ભારતમાં જ તેનો પ્રચાર કેમ છે

ઉત્તર :—જૈનધર્મ વર્ણ, જાતિ કે રાષ્ટ્રના
વિના સર્વ મનુષ્યના કલ્યાણનો સમાન ઉપદેશ આપે છે, તે
તે ખરેખર વિશ્વધર્મ છે. જૈન ધર્મનો પ્રચાર જૈન શ્રમણ
સંસ્થા પર આધારિત છે અને એ નિયમોનું ચુસ્ત પાલન
કરનારી હોવાથી ભારત બહાર વિચરી જૈન ધર્મનો પ્રચાર
કરી શકે એવી શક્યતા ઓછી છે. જેમણે સાધુ ધર્મ
નિયમો બાબતે મૂઠી જૈન ધર્મનો વિદેશમાં પ્રચાર કરવા
પ્રયત્ન કર્યો છે, તેમને હજી સુધી તો કંઈ સફળતા મળ-
ી નથી. ભારતમાં જૈન ધર્મનો જે પ્રચાર છે, તે પણ ઘણું
મર્યાદિત છે. પ્રથમ તો તેને જ વિસ્તારવાની જરૂર છે. બીજા
સ્થિત પ્રયાસ વિના એ વિસ્તાર શક્ય નથી.

પ્રશ્ન :—જો જૈન ધર્મ વિશ્વધર્મ છે, તો તેમાં સંપ્રદાયો કેમ પડ્યા?

ઉત્તર :—સંપ્રદાય એ મનુષ્ય સ્વભાવને આધીન વસ્તુ છે. જ્યાં ઘણા મનુષ્યો ભેગા થાય, ત્યાં મતભેદો થવાના અને તેમાંથી સંપ્રદાયો જન્મવાના. આજે જગતમાં કોઈ પણ ધર્મ એવો નથી કે જેમાં સંપ્રદાયો ન હોય.

પ્રશ્ન :—જૈનધર્મના બધા સંપ્રદાયો એક થાય એવી શક્યતા ખરી?

ઉત્તર :—હાલ તો એવી શક્યતા દેખાતી નથી. દરેક મનુષ્યને પોતાના સંપ્રદાયનું મમત્વ હોય છે અને તે છૂટવું મુશ્કેલ છે. અત્યાર સુધીમાં જૈનોના ચાર સંપ્રદાયોને—કેરકાઓને એકત્ર કરવાના જે પ્રયાસો થયા છે, તેમાંથી ચાર ફિરકાની એકતામાં માનનારો એક નવો સંપ્રદાય જન્મ્યો છે, પણ કોઈ વર્તમાન સંપ્રદાય ઓછો થયો નથી.

પ્રશ્ન :—તો પછી સાંપ્રદાયિક એકતાનો પ્રશ્ન છોડી દેવો ?

ઉત્તર :—જે પ્રશ્નને વાસ્તવિક ભૂમિકા ન હોય, તે આપોઆપ છૂટી જાય છે. પરંતુ બધા સંપ્રદાયો એક જ મહાવૃક્ષની ડાળો છે અને તેમણે પરસ્પર લાઘ્યાચારથી વર્તવું જોઈએ, એવી ભાવનાનો પ્રચાર કરવાની જરૂર છે. જેઓ સાથે બેસતા થાય છે, તેઓ સાથે મળીને કામ કરી શકે છે. આજે જૈન સમાજ સામે એવા કેટલાયે પ્રશ્નો છે કે જેમાં સાથે બેસીને કામ કરવાની જરૂર છે.

પુરુષના અર્થમાં પ્રચલિત હતો અને તે પોતાને એ રહેલો જાહેર કરવા ઇચ્છતો હતો. યુદ્ધને તેના અગ્રે એએ જિન કહ્યા, તે પણ આ જ અર્થમાં. યોગવાશિ વૈરાગ્યપ્રકરણમાં આવતો નીચેનો શ્લોક પણ અધ્યાલને પુષ્ટ કરે છે.

નાહં રામો ન મે વાઙ્મયા, માવેષુ ચ ન મે મનઃ

શાન્ત આસિતુમિચ્છામિ, સ્વાત્મન્યેવ જિનો યથા

‘હું’ રામ નથી. મને કોઈ પ્રકારની ઇચ્છા ભાવોમાં-વિચારોમાં મારું મન ચોંટતું નથી. હું તો જિ મારુંકે મારા આત્મામાં શાંતિથી રહેવા ઇચ્છું છું.’

જિન શબ્દમાંથી, જ્ઞાન-ધ્યાન-સિદ્ધ એવો અર્થ રીતે નીકળે ! એ પ્રશ્ન છે. પરંતુ બંધો વ્યવહાર ચોંટલે બ્યુત્પન્ન શબ્દોના આધારે જ થતો નથી. તેમાં અને સાંકેતિક શબ્દો પણ કામમાં લેવાય છે. વળી જ્ઞાન-ધ્યાન-સિદ્ધ એ પણ એક પ્રકારનો જય છે કે જે નિર્ઘ સમુદાયને અતિ પ્રિય હતો. એટલે જિન શબ્દ જ્ઞાન-ધ્યાન સિદ્ધ મહાત્માના અર્થમાં વપરાતો હોય, એ ઘણું સંભવિત છે.

આદીં ણીજે મુદ્ધો એ પણ વિચારણીય છે કે જે સંઘમાં અભિવદ્ધશૂર્વી આદિ જિનોનો એક આશ વા હતો, તેથી જ તીર્થંકરો કે અહર્તો જિનવર, જિનેશ્વર જિનેન્દ્ર, જિનચંદ્ર આદિ વિશેષભોથી વિભૂષિત થયા. જિનવર એટલે જિનોમાં શ્રેષ્ઠ. જિનેશ્વર એટલે જિનોના સ્વામી. જિનેન્દ્ર એટલે જિનોમાં ઇન્દ્ર સમાન અર્થાત્ તેમના નાયક

કે વડા. જિનશબ્દ એટલે જિનોમાં ચંદ્ર સમાન અર્થાત્ ઉત્તમ. હવે જિન શબ્દનો અર્થ તીર્થંકર કે અર્હત થતો હોત તો આ કે આવાં કેઈ વિશેષણો-અસ્તિત્વમાં આવ્યાં જ ન હોત, કારણ કે એક તીર્થંકરની બીજા તીર્થંકર સાથે સરખામણી કરી, એકને નાના અને બીજાને મોટા કે એકને સામાન્ય અને બીજાને શ્રેષ્ઠ કહેવાની મનાઈ છે. બધા તીર્થંકરો શક્તિ અને સામર્થ્યમાં સમાન હોવાથી આ જાતની સરખામણી આશ્ચર્યજનક લેખાય છે. તાત્પર્ય કે જિન શબ્દ જ્ઞાન-ધ્યાન-સિદ્ધ મહાત્માઓના અર્થમાં વપરાતો અને આવા જિનોમાં તીર્થંકર-અર્હત શ્રેષ્ઠ હોઈ તેમને જિનવર અદિ વિશેષણથી વિભૂષિત કરવામાં આવતા.

અહીં એક પ્રશ્ન ઉઠવા સંભવ છે કે ‘લોગસ્પદસૂત્રની પ્રથમ ગાથામાં જિણે પદનો પ્રયોગ કેમ ? શું અહીં જિણવરે એવું પદ મૂકવાનું જરૂરી ન હતું ?’ તેનો ઉત્તર એ છે કે ‘અહીં’ ખરી રીતે જિણવરે પદ જ મૂકવું લેઈતું હતું, પણ સિક્કોગો છંદની મર્યાદાને લીધે માત્ર બે અક્ષરવાળું જિણે પદ મૂકીને કામ ચલાવ્યું છે. અથવા તો કાલાંતરે જિન શબ્દ તીર્થંકર કે અર્હતના અર્થમાં રૂઢ થઈ જતાં અહીં જિણે પદ મૂકાયું છે. પરંતુ પાંચમી ગાથામાં જિણવરે શબ્દના પ્રયોગદ્વારા એમ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે અહિં જિન શબ્દનો પ્રયોગ જિનવરના અર્થમાં જ સમજવાનો છે.’

હવે જિન શબ્દની વ્યાખ્યાઓ લેઈએ, જેથી તેનું એક સુરેખ-સ્પષ્ટ ચિત્ર આપણાં મનમાં અંકિત થશે.

મલવિસર્જનની ક્રિયા ગર્ભગદુવાળા એટલે આપણાં સામાન્ય માણસો દેખી શકે નહિ. જે અવધિજ્ઞાની હોય તેઈ શકે.

૫ થી ૧૫-કર્મક્ષયજ અતિશયો

(૫) ભગવંતના સમવસરણુમાં યોજનમાત્ર ભૂમિ મનુષ્યો, દેવો અને તિર્થંચો ગમે તેટલી મોટી સંખ્યા સમાઈ જાય. તેઓ વિના ફરકતે ભગવંતની વાણી સાંભળી શ

(૬) ભગવંતની વાણી એક યોજનપર્યંત સંભળા એવી હોય અને તે જગ્યા જુવોને પોતપોતાની ભાષામાં સમજા

(૭) ભગવંતના મસ્તકની પાછળ અપૂર્વ તેજોરાશિશ્ચુકત ભામંઠલની રચના થાય.

(૮) ભગવંત વિચરતા હોય, તેની આસપાસના સવાસો યોજન સુધી રોગ ન થાય.

(૯) ભગવંત વિચરતા હોય, તેની આસપાસના સવાસો યોજન સુધી આપસનાં વૈર-ઝેર શમી જાય. તેમના સમવસરણુમાં પરસ્પર દુશ્મનાવટવાળા મનુષ્યો તથા દેવો સાથે એસે અને ગ્રાણીઓ પોતાનું જન્મજાત વૈર ભૂલી જાય, એટલે કે વાઘ-બકરી, નોળિયો-સાપ, બિલાડી-ઉંદર પણ સાથે બેસી શકે.

(૧૦) તીક, ઉંદર કે સૂડાનાં ટોળાં ખેતરના પાકને નુકશાન કરે નહિ.

(૧૧) ભગવંત વિચરતા હોય, તેની આસપાસના

સવાસો યોજનમાં કોલેરા, મરડી, પ્લેગ, ઇન્ડિયુએન્સ જેવા એપી જીવલેણ રોગચાળા ફાટે નહિ.

(૧૨) ભગવંત વિચરતા હોય, તે પ્રદેશમાં અતિવૃષ્ટિ થાય નહિ.

(૧૩) ભગવંત વિચરતા હોય તે પ્રદેશમાં અનાવૃષ્ટિનો અભાવ હોય.

(૧૪) ભગવંત વિચરતા હોય, તે પ્રદેશમાં દુર્ભિક્ષ પડે નહિ. જ્યારે ભિક્ષુકોને કોઈ પણ પ્રકારની ભિક્ષા મળે એવું ન રહે, ત્યારે દુર્ભિક્ષ પડ્યો કહેવાય. અનાવૃષ્ટિનું જ આ વિસ્તૃત સ્વરૂપ છે.

(૧૫) ભગવંત વિચરતા હોય તે પ્રદેશમાં સ્વચક્રલય એટલે પોતાનું લશ્કર બળવો કરે એવો ભય ઉત્પન્ન થાય નહિ અને પરચક્રલય એટલે પારકું લશ્કર આક્રમણ કરે એવી સ્થિતિ ઊભી થાય નહિ.

૧૬ થી ૩૪-દેવતાકૃત અતિશયો

(૧૬) ભગવંતની આગળ આકાશમાં દેહીપ્યમાન ધર્મ-ચક્રનું ચાલવું.

(૧૭) ભગવંતની આગળ આકાશમાં ચામરો ચાલવા. ભગવંત બેઠા પછી તેમની બંને બાજુ દેવતાઓ દ્વારા વીંજાવા.

(૧૮) ભગવંતની આગળ આકાશમાં પાદપીઠ સહિત સ્ફટિકરતનના સિંહાસનનું ચાલવું. ભગવંત બેસવાના હોય ત્યાં ઉચિત સ્થાને ગોઠવાઈ જવું.

મલવિસર્જનની ક્રિયા ચર્મગદ્યવાળા એટલે આપણા જેવા સામાન્ય માણસો દેખી શકે નહિ. જે અવધિજ્ઞાની હોય, તે જોઈ શકે.

૫ થી ૧૫-કર્મક્ષયજ અતિશયો

(૫) ભગવંતના સમવસરણુમાં યોજનમાત્ર ભૂમિમાં મનુષ્યો, દેવો અને તિર્યંચો ગમે તેટલી મોટી સંખ્યામાં સમાઈ જાય. તેઓ વિના હરકતે ભગવંતની વાણી સાંભળી શકે.

(૬) ભગવંતની વાણી એક યોજનપર્યંત સંભળાય એવી હોય અને તે બધા છવોને પોતપોતાની ભાષામાં સમજાય.

(૭) ભગવંતના મસ્તકની પાછળ અપૂર્વ તેજોરાશિથી સુક્ત ભામંડલની રચના થાય.

(૮) ભગવંત વિચરતા હોય, તેની આસપાસના સવાસો યોજન સુધી રોગ ન થાય.

(૯) ભગવંત વિચરતા હોય, તેની આસપાસના સવાસો યોજન સુધી આપસનાં વેર-ઝેર શમી જાય. તેમના સમવસરણુમાં પરસ્પર દુશ્મનાવટવાળા મનુષ્યો તથા દેવો સાથે ખેસે અને ગ્રાણીઓ પોતાનું જન્મજાત વૈર ભૂલી જાય, એટલે કે વાઘ-બકરી, નોળિયો-સાપ, બિલાડી-ઉંદર પણ સાથે ખેસી શકે.

(૧૦) તીક, ઉંદર કે સૂડાનાં ટોળાં ખેતરના પાકને નુકશાન કરે નહિ.

(૧૧) ભગવંત વિચરતા હોય, તેની આસપાસના

સવાસો યોગનમાં કોલેરા, મરકી, ખેગ, ઇન્ડિયુએન્સ જેવા
એવી જીવલેણ રોગચાળા ફાટે નહિ.

(૧૨) ભગવંત વિચરતા હોય, તે પ્રદેશમાં અતિવૃષ્ટિ
થાય નહિ.

(૧૩) ભગવંત વિચરતા હોય તે પ્રદેશમાં અનાવૃષ્ટિનો
અભાવ હોય.

(૧૪) ભગવંત વિચરતા હોય, તે પ્રદેશમાં દુર્ભિક્ષ
પડે નહિ. જ્યારે ભિક્ષુકોને કોઈ પણ પ્રકારની ભિક્ષા મળે
એવું ન રહે, ત્યારે દુર્ભિક્ષ પડ્યો કહેવાય. અનાવૃષ્ટિનું જ
આ વિસ્તૃત સ્વરૂપ છે.

(૧૫) ભગવંત વિચરતા હોય તે પ્રદેશમાં સ્વચક્રલય
એટલે પોતાનું લશ્કર બળવો કરે એવો ભય ઉત્પન્ન થાય
નહિ અને પરચક્રલય એટલે પારકું લશ્કર આક્રમણ કરે
એવી સ્થિતિ ઊભી થાય નહિ.

૧૬ થી ૩૪-દેવતાકૃત અતિશયો

(૧૬) ભગવંતની આગળ આકાશમાં દેદીપ્યમાન ધર્મ-
ચક્રનું ચાલવું.

(૧૭) ભગવંતની આગળ આકાશમાં ચામરો ચાલવા.
ભગવંત ખેઠા પછી તેમની બંને બાજુ દેવતાઓ દ્વારા વીંજાવા.

(૧૮) ભગવંતની આગળ આકાશમાં પાદપીઠ સહિત
સ્ફટિકરતનના સિંહાસનનું ચાલવું. ભગવંત ખેસવાના હોય
ત્યાં ઉચિત સ્થાને ગોઠવાઈ જવું.

(૧૯) ભગવંતની આગળ આકાશમાં ત્રણ છત્રોનું ચાલવું. ભગવંત જોયે ત્યારે તેમની ઉપરના ભાગમાં અશોકવૃક્ષનીચે યોગ્ય સ્થાને ગોઠવાઈ જવું.

(૨૦) ભગવંતની આગળ આકાશમાં રત્નધ્વજનું ચાલવું. સમવસરણ પ્રસંગે ઉચિત સ્થાને ગોઠવાઈ જવું.

(૨૧) ભગવંત ચાલતા હોય ત્યારે તેમની આગળ નવ સુવર્ણકમલોની રચના કરવી, જેના પર પગ મૂકતાં ભગવંત આગળ વધી શકે. આ કમળો અનુક્રમે આગળ ગોઠવાતા જ જાય; એટલે ભગવંતની ગતિ અસ્પષ્ટિત રહે.

(૨૨) સમવસરણમાં રત્નમય, સુવર્ણમય અને રૌપ્યમય ત્રણ ગઢોની રચના કરવી.

(૨૩) ભગવંત સમવસરણમાં પૂર્વાભિમુખ બિરાજે, ત્યારે બાકીની દિશામાં તેમના ત્રણ રૂપ કરવા, જેથી તે ત્યારે દિશામાં સહુને સન્મુખ દેખાય.

(૨૪) ભગવંતના શરીરથી બાર ગુણા ઊંચાઈવાળા અશોકવૃક્ષની રચના કરવી. વિહાર વખતે તેને આકાશમાં ભગવંતની આગળ ચલાવવું.

(૨૫) ભગવંત ચાલતા હોય, તે માર્ગના કાંટાઓને અધોમુખ કરી દેવા, જેથી તેમને કોઈ કાંટો વાગે નહિ.

(૨૬) ભગવંત ચાલતા હોય, તે માર્ગની બંને બાજુએ રહેલા વૃક્ષોની ડાળીઓને નીચે નમાવી.

(૨૭) આકાશમાં હુંદુભિનાદ કરવો.

(૨૮) ભગવંત વિચરતા હોય ત્યાં પવનનું અનુકૂલ-
પણે વહેવું.

(૨૯) ભગવંત વિચરતા હોય, ત્યારે આકાશ
પક્ષીઓ વડે પ્રદક્ષિણા આપવી.

(૩૦) ભગવંત વિચરતા હોય, તે ક્ષેત્રમાં ગંધાદઃ
વૃષ્ટિ કરવી.

(૩૧) ભગવંત ત્યાં વિદ્યમાન હોય, ત્યાં પચર
સુગંધી પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરવી.

(૩૨) ભગવંતના દીક્ષા સમયથી કેશ, શેષ, દ
અને નખનું એક સરખું રહેવું, એટલે કે તેમાં વ
ન થવી.

(૩૩) ઓછામાં ઓછા એક દોઠ દેવોનું ભગવંત
સમીપે રહેવું.

(૩૪) ભગવંતની હાજરીમાં સર્વઋતુઓ તથા પ
ન્દ્રિયના વિષયોનું અનુકૂલ થવું.

આ બધી લોકોત્તર વસ્તુ છે, એટલે તેમાં ત
સ્થાન નથી.

હવે આ વિવેચન સૂત્રોને અર્થપ્રકાશ અ
કરીશું : જિન એટલે રાગ અને દ્વેષરૂપી અંતર
શત્રુઓને પૂરેપૂરા જિતી લેનારા તથા યોગી
અદ્ભુત અતિશયોને ધારણ કરનારા.

પ્રશ્નોત્તરી

પ્રશ્ન — અહતકેવલીઓ લોકના ઉત્તોતકર્તા અને ધર્મતીર્થકર કહ્યા પછી જિન કર્મનાનું કારણ શું ?

ઉત્તર — અહતકેવલીઓ જેમ લોકનાં સંપૂર્ણ સ્વરૂપ પ્રકટ કરનારા, ધર્મની અપૂર્ણ દેશના દેનારા તથા અતુર્લિધ-શ્રીસંઘની સ્થાપના કરનારા હોય છે, તેમ રાજ-દ્રેષનો સંપૂર્ણ જય કરી વીતરાગદ્વેશને પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે, તેમજ ૩૪ અદ્વ્યુત અનિશયોથી મુક્ત હોવાને લીધે લોકોમાં આનંદમંગલ પ્રવર્તાવનારા હોય છે, તેમ જાગૃત્તવાને માટે તેમને જિન કહ્યા છે.

પ્રશ્ન — અહતકેવલીઓ ધર્મતીર્થપ્રવર્તન આદિ જે પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેમાં તેમનો કંઈ સ્વાર્થ હોય છે ખરા ?

ઉત્તર — ના. જેઓ વીતરાગ મહાપુરુષ હોય, તેમને કશો અંગત સ્વાર્થ હોય નહિ, તેઓ લોકહિતાર્થે જ સઘળી પ્રવૃત્તિ કરે.

પ્રશ્ન — અહતકેવલીઓ પરોપકાર અર્થે કંઈ પ્રવૃત્તિ કરે ?

ઉત્તર — માત્ર ઉપદેશની. તેમનો દાન-દયા-પરોપકારને લગતો ઉપદેશ એટલો સચોટ હોય છે કે તેનું તરત પરિણામ આવે છે, એટલે કે લોકોમાં પરોપકારી પ્રવૃત્તિઓ થવા લાગે છે.

પ્રશ્ન — અહતકેવલીઓ કોઈને દખાવીને કંઈ કહે ખરા ?

ઉત્તર —ના. તેમનો ઉપદેશ સર્વલોચ્ય હોય છે અને તેમાંથી જેમને જે સમજવું હોય, તે સમજી લે છે.

પ્રશ્ન —કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ક્યાં વિના કોઈ જિન ખની શકે ખરું ?

ઉત્તર —જિન શબ્દની જે વર્તમાન પરિભાષા છે, તે અનુસાર તો નહિ જ. પ્રાચીન કાલમાં દશપૂર્વધર, ચૌદ પૂર્વધર, અવધિજ્ઞાની તથા મનઃપર્યાવજ્ઞાનીને પણ એક પ્રકરના જિન માનવામાં આવતા. જેન શાસ્ત્રોમાં તેને લગતા અનેક ઉલ્લેખો પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રશ્ન —જિન શબ્દની પાછળ મુખ્ય ભાવના કઈ રહેલી છે ?

ઉત્તર —જિન શબ્દની પાછળ મુખ્ય ભાવના આપણા આત્માનો જય કરવાની છે. આત્માનો જય કરવો, એટલે આત્માની હુદ્દ વૃત્તિઓ પર પૂરેપૂરો કાબુ મેળવી લેવો.

પ્રશ્ન —આજે આપણા દેશમાં કોઈ જિન છે ખરા ?

ઉત્તર —ના. કેવલજ્ઞાન વિના જિન થઈ શકાય નહિ. અને કેવલજ્ઞાનનો તો આજે વિચ્છેદ છે.

પ્રશ્ન —કેવલજ્ઞાનનો વિચ્છેદ શા માટે ?

ઉત્તર —કેવલજ્ઞાન શુક્લ ધ્યાનના ખીજે પાયે થાય છે અને શુક્લધ્યાન ધરવા જેવું સંઘયણ કે મનોબળ આપણે ધરાવતા નથી.

પ્રશ્ન —શું બધા જ જિનોને ૩૪ અતિશયો હોય ? એાછા-વત્તા નહિ ?

ઉત્તર — બધા જ જિનોને નિયમા ૩૪ અતિશયો હોય છે, એટલે એાછા-વત્તાનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી.

પ્રશ્ન — પરંતુ કોઈ દેવોને કોઈ જિન તરફ વધારે લક્ષિત હોય તો વધારે અતિશયો કરે કે નહિ ?

ઉત્તર — દેવોને બધા જિનો તરફ સરખી લક્ષિત હોય છે, એટલે તેઓ પોતાના કલ્પ અનુસાર કે દેવેન્દ્રની આજ્ઞા અનુસાર પોતાનું કર્તવ્ય બજાવ્યા કરે છે.

પ્રશ્ન — આજે જિનભગવંતનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરવા હોય તો ?

ઉત્તર — તો મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં થઈ શકે, પણ ત્યાં જવાની આપણી શક્તિ નથી. કોઈ વિદ્યા-મંત્રસિદ્ધિના બળે ત્યાં જાય, એ જુદી વાત છે. શ્રી કાલિકાચાર્ય અમુક સંદેહના નિવારણાર્થ સૂક્ષ્મ દેહે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીમંધર સ્વામી પાસે ગયા હતા, એવો શાસ્ત્રમાં ઉલ્લેખ છે. આજના ધર્મ પ્રચારકોમાંથી કોઈ કોઈ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ગયાનો દાવો કરે છે, પણ તે માત્ર પ્રચાર છે; તેમાં સત્ય કંઈ નથી.

પ્રશ્ન — જિન ભગવંતના નામનો મંત્ર જપીએ તો એ ફળે ખરો ?

ઉત્તર — જરૂર. મંત્ર મંત્રનું કામ કરે છે, પણ તે શ્રદ્ધા, શુદ્ધિ અને વિધિપૂર્વક જપવો જોઈએ.

પ્રશ્ન — જિન ભગવંતની કોઈ પ્રકારની માન્યતા રાખી શકાય ખરી ?

ઉત્તર — ના, એ એક પ્રકારનું મિથ્યાત્વ છે.

તે માટે 'વારસગુણ અરિહંતા'કે 'બાર ગુણ અરિહંત દેવ' આદિ પંક્તિઓ આપણા સમાજમાં પ્રચલિત છે.

આ જગતમાં જેના જેવું બીજું કોઈ ન હોય, તે અનન્યસદૃશ કહેવાય. તમે પૃથ્વીનું સમસ્ત પડ ફેંટી બળો, પણ તમને અરિહંતનો જોટો નહિ મળે, એ હકીકત છે. એક ભૂમિમાં એક સમયે તો જે અરિહંતો જન્મતા જ નથી, એટલે તેમની જોડી મળવી અસંભવિત છે. અહીં કોઈ એમ પૂછતું હોય કે 'આ પૃથ્વીમાં તેમનો જોટો ભણે ન જડે, પણ સ્વર્ગમાં જડે કે નહિ? ત્યાં તો ઘણી સંપત્તિ-શક્તિવાળા દેવો હોય છે.' તેનો ઉત્તર અમે નકારમાં આપીએ છીએ. અહીં અરિહંતનો જોટો શોધવાનો છે, તે નેમના ગુણની અપેક્ષાએ શોધવાનો છે. અરિહંત અનંત ગુણના બંધાર હોય છે, તેના સામા કે સ્વરૂપના ભાગ પડતું કોઈ દેવ આવી શકે નહિ, પછી બરોબરીની વાત તો નહિ જ થાય? બરી વાત તો એ છે કે દેવોના દેવો પણ

૧. વારસગુણ અરિહંતા, વિદ્યા સ્વરૂપ મુનિ જગીશ્વરે ૮

૨. વારસગુણ અરિહંતા, વારસગુણ સમુદાય ૧૧

૩. અરિહંતના ૧૦ ગુણ, મિહિરના ૧ ગુણ, આચાર્યના ૩૦ ગુણ, ૪. અરિહંતના ૧૦ ગુણ, મિહિરના ૧ ગુણ, આચાર્યના ૩૦ ગુણ, ૫. અરિહંતના ૧૦ ગુણ, મિહિરના ૧ ગુણ, આચાર્યના ૩૦ ગુણ, ૬. અરિહંતના ૧૦ ગુણ, મિહિરના ૧ ગુણ, આચાર્યના ૩૦ ગુણ, ૭. અરિહંતના ૧૦ ગુણ, મિહિરના ૧ ગુણ, આચાર્યના ૩૦ ગુણ, ૮. અરિહંતના ૧૦ ગુણ, મિહિરના ૧ ગુણ, આચાર્યના ૩૦ ગુણ, ૯. અરિહંતના ૧૦ ગુણ, મિહિરના ૧ ગુણ, આચાર્યના ૩૦ ગુણ, ૧૦. અરિહંતના ૧૦ ગુણ, મિહિરના ૧ ગુણ, આચાર્યના ૩૦ ગુણ.

અનિર્દોષ અલ્પવંશી સ્ત્રીન-પુત્ર પ્રત્યા રોષ છે, કોઈકે તેમના જેમના મેળની કેલિમાં આપે. આ કેલિની સ્વરૂપામર્ષ સ્ત્રીની આંખે હઈ ચાકે ખરી ?

અલ્પવંશી સ્વરૂપ-૨૧૭૦ થઈ પડેલાં અલ્પવંશીમાં પણ પશ્ચિમ સંપ્રદાયે હજી અને પદ્મ પ્રાચીન વારો-કિર્દાનો અલગ દાવા. એ દેવે સંપ્રદાય કે વારનો સમાવે પાતાને અલગ અનિર્દોષ અને નિર્દોષ, ઉપરી અલ્પવંશ, પદ્મપદ્મિ કે કોઈ કેઈ જાણ નામ પાતાને કોઈ વાણી, પણ તેમનો કેઈ અલ્પવંશ મહાવીરની તુલનામાં આવી ચડી નહિ. મહાપદ્મ કે તેમની હરિકૃષ્ણ કરી તેમને હતાવી પાડવાના પ્રયત્ને કર્યા, પણ પશ્ચિમને પાતાને જ બુદ્ધે તોયે અલ્પવંશી વખત અલ્પવંશી તાપરો કે અનિર્દોષ અલ્પવંશ ચાતુર્યાં અલ્પે રોષ છે, એટલે કેઈ તેમની હરિકૃષ્ણ કરી ચાલુ નથી.

અનિર્દોષ અનિર્દોષ માહાત્મ્યવાળા રોષ છે, એમ કહેવાનો આશય એ છે કે તેમનો મદિમા આપણે કરી ચકીએ, તે કરતાં પણ પાંજા માટે રોષ છે. જેમનાં દર્શન-આચર્યો કરી મનુષ્યો પવિત્ર થવા રોષ, હરિકૃષ્ણ મનુષ્યો પનવાન બનતા રોષ, અને મહા રોગથી પીડાઈ રહેલા મનુષ્યો નીકળી બનતા રોષ, તેમના મદિમાને તમે કેવો કહેવો ? માત્ર મનુષ્યો પર જ નહિ, પદ્મ, પદ્મીઓ અને અન્ય પ્રાણીઓ પર પણ તેમનો અલગ પ્રભાવ પડે છે અને તેમના હૃદયમાં અનેક પરિવર્તન આવે છે. અંકીયિક એક દષ્ટિ-

વિષ લયંકર સર્પ હોતો અને દૃષ્ટિપાત માત્રથી પણ અનેક પ્રાણીઓના પ્રાણ હરતો હોતો. તેણે ભગવાન મહાવીરને પોતાના શરૂઆતની નજીકે બોલેલા જોઈને તેમના પગે પોતાનો ઝેરી દંશ માર્યો, પરંતુ ભગવાન મહાવીરને તેની કેદ અસર થઈ નહિ, આ તેમનો કેવો મહિમા ! વળી ‘ચંદ્ર કૌશિય ખુજ્જ ! ખુજ્જ !’ એ તેમના વાત્સલ્યપૂર્ણ શબ્દો તેનું સમસ્ત જીવન ફેરવી નાખ્યું અને હળાહળ ઝેરના સ્થાને સમતારસની સુધા પ્રકટાવી દીધી. જરેખર ! અરિહંત ભગવાંતનો મહિમા અપાર હોય છે, તેનું વૈખરી વાણી વર્ણન થઈ શકે જ નહિ.

કેવલાધિષ્ઠિત એટલે કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનથી શુદ્ધ અરિહંત ભગવાંતો સંસારનો ત્યાગ કર્યા પછી સામાયિક યોગની સાધનાનો સ્વીકાર કરે છે અને અનેક પ્રકાર પરીપક્ષો તથા ઉપસર્ગોનો જય કરીને અનુક્રમે વૃત્તિસંદેહ સુધી પહોંચે છે, જ્યાં ચાર ઘાતીકર્મોનો ક્ષય થતાં કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે. પછી જ તેમને તીર્થપ્રવર્તન તથા ધર્મોપદેશનું કાર્ય કરે છે અને જગતના જયકાર વર્તે છે. તાત્પર્ય કે અરિહંત ભગવાંતો કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનનું અવશ્ય ધારણ કરનારા હોય છે.

અરિહંતો પ્રવર ઉત્તમતાને યોગ્ય હોય છે, એટલે તેઓ રૂપ, ગુણ, સંઘયણ, સંસ્થાન, કુલ, જાતિ, જ્ઞાન, ધ્યાન, ચિદ્રિ એ બધામાં ઉત્તમ હોય છે, તેથી જ તેમના અનુભવ પુરુષોત્તમ તથા ચિદ્રોત્તમ તરીકે થાય છે.

અરિહંત જગતનો આત્મા દેવલોક દે નરકલોકમાંથી
 ચીની માતાના ગર્ભમાં આવે છે, તેને સ્વપનકલ્યાણક
 કહેવાય છે; તેઓ માતાના ઉદરથી જન્મ પામે, તેને જન્મ-
 કલ્યાણક કહેવાય છે; તેઓ સંસારનો ત્યાગ કરી સંયમ-
 વ્રીક્ષા કે યોગવ્રીક્ષા ધારણ કરે છે, તેને ત્રીક્ષાકલ્યાણક
 કહેવાય છે; તેઓ કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરે, તેને કેવલજ્ઞાન
 કલ્યાણક કહેવાય છે અને તેઓ નિર્વાણ પામે, તેને નિર્વાણ-
 કલ્યાણક કહેવામાં આવે છે. જગતનું કલ્યાણ કરનારના
 હવનમાં આ પાંચેય ઘટનાઓ મહત્ત્વની હોવાથી તેને કલ્યા-
 ણક સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. આ પાંચેય કલ્યાણક-
 પ્રસંગોએ દેવી તરવો ઉલ્લાસમાં આવે છે, એટલે કે દેવ-
 દેવીઓ ટોળે મળીને તેનો યોગ્ય ઉત્સવ-મહોત્સવ કરે છે
 અને આ જગતમાં તેનું વિશિષ્ટ વાતાવરણ સર્જાય છે.
 દેવ-દેવીઓ દ્વારા થતાં આ બધા ઉત્સવ-મહોત્સવોનો સમાવેશ
 પૂજતિશયમાં જ થાય છે.

તાત્પર્ય કે અર્હધાતુમાંથી ઉદ્ભવેલા અરહંત-
 અરિહંત, અરુહંત એ ત્રણેય શબ્દનો અર્થ અષ્ટ-
 મહાપ્રાતિહાર્ય તેમજ ત્રણેય લોકના નાયકો વડે
 પૂજતા આ જગતના એક લોકોત્તર મહાપુરુષ છે.

લોગન્સસૂત્રની આ પ્રથમ ગાથામાં લોગસ્સ વજ્રોઅગરે પદ
 વડે જ્ઞાનાતિશયનું, ઘન્મતિલ્યયરે પદ વડે વચનાતિશયનું, જિણે
 પદ વડે અપાયાપગમાતિશયનું અને અરિહંતે પદ વડે પૂજતિ-
 શયનું સૂચન થતાં પ્રસ્તુત કીર્તન કે સ્તવન ચાર મૂલાતિ-

શય—ગર્ભિત ણને છે અને તેથી તેનું મહત્ત્વ વધુ વધી
જાય છે. આગામી શ્રી મહિલાઓનારિણે સ્વાદ્વાદમંજરીના
પ્રારંભમાં તથા શ્રીરત્નગોળારસરિણે શ્રાદ્ધવિધિના પ્રારંભમાં
આ ચાર મૂલાતિશયોનું વર્ણન કરેલું છે.

પ્રશ્નોત્તરી

પ્રશ્ન—અર્હતકેવલીઓને લોકોદ્યોતકર, ધર્મતીર્થકર
તથા જિન એવાં ત્રણ વિશેષણો લગાડ્યા પછી અરિહંત
એવું ચોથું વિશેષણ લગાડવાની જરૂર શી ?

ઉત્તર—અર્હતકેવલીઓને લોકોત્તમ સંપૂર્ણસ્વરૂપ પ્રકાશ-
નારા, ધર્મની અપૂર્વ દેશના દેનારા, ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની
સ્થાપના કરનારા, વીતરાગ મહાપુરુષ તથા ચોત્રીશ અતિ-
શયોના ધારક કહ્યા પછી પણ એક વસ્તુ સ્પષ્ટ કરવાની
હતી અને તે તેમની પરમપૂજ્યતા. આ ભાવ અરિહંત
વિશેષણ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રશ્ન—અરિહંત શબ્દનો અર્થ શો છે ?

ઉત્તર—અરિહંત એટલે અર્હત, ત્રણેય લોકની પૂજાને
યોગ્ય, અદ્વિતીયપ્રાતિહાર્યની પૂજાને યોગ્ય. તેના બીજા પણ
અર્થો થાય છે, પરંતુ તે અહીં પ્રસ્તુત નથી.

પ્રશ્ન—અરિહંતમાં કેટલા ગુણો હોય ?

ઉત્તર—અરિહંતમાં અનંતગુણો હોય. જે ગુણોને
આપણે ગણી ન શકીએ, તેને અનંત જ સમજવા.

છે કે તેઓ આ જગતની સહુથી વધારે પૂજનીય-પૂજ્ય વ્યક્તિ છે. આમાં જાધું આવી ગયું કે નહિ ?

પ્રશ્ન-અપાયાપગમતાશિય શબ્દ ઘણો અટપટો લાગે છે. તેનો અર્થ શો છે ?

ઉત્તર-અપાયાપગમાતિશય શબ્દ અટપટો લહે લાગતો હોય, પણ તેની કામગીરી અતિ સુંદર છે. આપાય, અપગમ અને અતિશય એ ત્રણ પદો વડે તેની રચના થયેલી છે. અપાય એટલે કષ્ટ-દુઃખ-મુશીબત, તેનો અપગમ થયો એટલે નાશ થયો; આવું પરિણામ લાવનારો જે અતિશય તે અપાયાપગમાતિશય. આ અતિશય વડે લગવંત ન્યાં વિચરતા હોય, તેની આસપાસના સવાસો યોજનના વિસ્તાર-માંથી રોગ, વૈર, ઇતિ, મારી, અતિવૃદ્ધિ, અનાવૃદ્ધિ, દુર્ભિક્ષ અને સ્વચક્ર-પરચક્રલય, એ આઠ અપાયોનો અપગમ થઈ જાય છે, એટલે કે અભાવ થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન-અષ્ટવિધ અપાયોનો અપગમ શી રીતે થાય છે ? શું એ અપગમ અરિહંત લગવંતો પોતે કરે છે ?

ઉત્તર-અરિહંત લગવંતના ધાતીકર્મોનો ક્ષય થતાં જ તીર્થંકર નામપ્રકૃતિનો ઉદય થાય છે, તેના લીધે અષ્ટવિધ અપાયોનો અપગમ થવા લાગે છે. તેનું કર્તૃત્વ અરિહંતના શિરે હોતું નથી.

પ્રશ્ન-આ સંયોગોમાં અરિહંત લગવંતને અન્યનાં દુઃખો દૂર કરનારા કહી શકાય ?

ઉત્તર :—જેની શક્તિથી કામ થતું હોય, તેણે જ તે કામ કરેલું ગણાય છે. આ મંથોગોમાં અરિહંત ભગવંતને અન્યનાં દુઃખો દૂર કરનારા કહી શકાય. એમાં કોઈ શાસ્ત્રીય બાધ નથી.

પ્રશ્ન :—અરિહંત ભગવંતને આખી દુનિયા પૂજે, તેથી તેમને કંઈ અભિમાન આવે ખરું ?

ઉત્તર :—ના. તેમણે માન નામના કપાયને પૂરેપૂરે જિતેલો હોય છે, તેથી તેમને આ બાળતનું લેશ માત્ર અભિમાન આવે નહિ. દુનિયા દુનિયાની રીતે ચાલતી હોય છે અને અરિહંત ભગવંત નિજનંદમાં મસ્ત હોય છે. તેમને કોઈપણ મલિન વિચાર સ્પર્શી શકતો નથી. અરિહંત એટલે જ પરમ પવિત્રતાની મૂર્તિ. તેમને આપણાં લાખો વંદન હો.

પ્રથમ ગાથાનો અર્થપ્રકાશ-૫

[છેલ્લાં ચાર પદો]

પ્રિય પાઠકો ! આપણે એકધારી મજલ કરીને પ્રથમ ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં આવી પહોંચ્યા છીએ અને તેની આદિમાં રહેલા અતિ અર્થગંભીર ‘અરિહંતે’ પદને વટાવી ચૂક્યા છીએ. હવે માત્ર ચાર પદોનું અર્થ વિવરણ-માત્ર ચાર પદોની અર્થવિચારણા બાકી છે; તે પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં અવશ્ય પૂરી થઈ જશે. પરંતુ હજી એકંદર લાંબો પંથ કાપવાનો છે અને તેમાં આપણે ઘણાં ભાવ-શિખરો સર કરવાનાં છે, તે તમારા જેવા સમનુ અને ધૈર્યવાન પાઠક-મિત્રોનો સંગાથ મળતાં અવશ્ય સર થઈ જશે, એવો અમને વિશ્વાસ છે. ચાલો, ત્યારે આપણે આગળ વધીએ અને ક્રમપ્રાપ્ત કિત્તદ્રસં પદની અર્થ વિચારણા કરીએ.

કિત્તદ્રસં એ કિત્ત ધાતુના ભવિષ્યકાલના પ્રથમ પુરુષનું એકવચન છે. તેનું સંસ્કૃતરૂપ કેટલાક ટીકાકારોએ

કીર્તયિષ્યામિ ક્યું છે, તો કેટલાક ટીકકારોએ કીર્તયિષ્યે ક્યું છે. તેમાં આ રૂપ ઠીક કે તે રૂપ ઠીક, એ ચર્ચાને સ્થાન નથી, કારણ કે આ બંને રૂપો સંસ્કૃતભાષાને માન્ય છે. કિત્તહાસ પદનો સામાન્ય અર્થ ‘હું કીર્તન કરીશ.’ એવો થાય છે, પણ કીર્તન શબ્દથી અહીં શું સમજવું ? તે વિચારણીય છે.

કીર્ત્ ધાતુ પ્રશંસાનો અર્થ દર્શાવે છે, એટલે કીર્તનનો અર્થ પ્રશંસા, ગુણાનુવાદ કે સ્તવન થાય છે. પરંતુ અહીં તેનો અર્થ ‘સ્મરણ-વંદનપૂર્વકનું સ્તવન’ સમજવાનો છે.

અહીં એક પાઠકમિત્ર પશ્ચ કહે છે કે ‘કીર્તનનો અર્થ નામપૂર્વકનું સ્તવન કરીએ તો કંઈ હરકત ખરી?’ તેનો ઉત્તર એ છે કે ‘જો આ અર્થનો સ્વીકાર કરીએ તો સૂત્રની ખીલ, ત્રીલ અને ચોથી ગાથા કીર્તનમાં આવે, પણ પાંચમી છઠ્ઠી તથા સાતમી ગાથા તેની બહાર રહી જાય, જે કીર્તનનો એક અગત્યનો ભાગ છે, એટલે આ અર્થ અધૂરો હોઈ તેનો સ્વીકાર થઈ શકે નહિ.’

પ્રથમ જિનોને-તીર્થંકરોને નામ સ્મરણપૂર્વક વંદના કરવી અને પછી તેમનો ગુણાનુવાદ કરવો કે તેમનું સ્તવન કરવું, એ પરંપરા જૈન ધર્મમાં ઘણા પ્રાચીનકાળથી આવી આવે છે, એ જોતાં કીર્તન શબ્દનો આ વિશેષાર્થ પૂરેપૂરો સંગત છે. અન્ય સંપ્રદાયો પણ ભગવાનનું ભજન-કીર્તન

શાક સમારવાની છરીથી અમારા જમાણા પગની પાનીના ઉપરના ભાગમાં ત્યાં સર્પદંશ થયો હતો, ત્યાં એક ચોરસ ઈંચ જેટલી જગામાં ખોદાણુ કર્યું અને ગુળકળા લોહી વહેવા માંડ્યું. અમારી વેદનાનો પાર ન હતો, મુળમાંથી ચીસો નીકળી રહી હતી. તે વખતે શ્રદ્ધામૂર્તિ માતાએ આદેશ કર્યો, ‘ તારી ચીસો બંધ કર અને ભગવાન મહાવીરનું નામ લેવા માંડ. તેનાથી તને સારું થઈ જશે. ’

અમે હિંમત એકઠી કરી ‘ મહાવીર-મહાવીર ’ એ પ્રમાણે ભગવાનનું નામ લેવા માંડ્યું. કોઈવાર વેદના અસહ્ય બનતી તો એ નામ મોટેથી બોલાઈ જવાતું. આ સ્થિતિમાં આશરે દોઢેક ઠલાક પસાર થતાં અમે ઝેરની અસરમાંથી મુક્ત થયા. તે આખી રાત લોકોએ અમને સૂવા દીધા નહિ, કારણ કે ‘ સૂવાથી ઝેર ચડે છે ’ એ માન્યતા પ્રચલિત હતી.

પગ સૂઝીને થાંભલા જેવો થઈ ગયો, પણ સ્થાનિક વનસ્પતિઓના થોડા દિવસના ઉપચારથી તે મૂલ સ્થિતિમાં આવી ગયો અને અમે પાછા અમદાવાદ-શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ છાત્રાલયમાં પહોંચી વિદ્યાભ્યાસમાં લાગી ગયા.

અન્ય આપત્તિઓ પ્રસંગે પણ અમે નામકીર્તનનો મહિમા નિંહાળ્યો છે, તેથી અમે તેમાં પૂરેપૂરા શ્રદ્ધાન્વિત છીએ.

મંત્રવિશારદો કહે છે કે દરેક જિનેશ્વરનું નામ એક શાન્તિમંત્ર છે અને તેનું રટણ-તેનો જપ આપત્તિઓને અવશ્ય દૂર કરે છે. આમ છતાં આપણે અન્ય મંત્રો તરફ લોભાઈને નામકીર્તનને ગોણું બનાવી દીધું છે. પરિણામે

રહ્યો છે અને તેમાં ત્રીજા આવાના છેડાથી ચોથા આવાના
 છેડા સુધીમાં ચોવીશ-ચોવીશ તીર્થંકરો થના રહ્યા છે,
 એટલે આજ સુધીમાં તેમની અનંત ચોવીશીઓ થઈ ગઈ
 છે; પરંતુ તે બધાનું નામકીર્તન શક્ય નથી, કારણ કે
 પ્રથમ તો આપણે એ બધાનાં નામો જાણતાં નથી અને
 બીજું એ નામો કદાચ જાણીએ-જાણવા પામીએ તો પણ
 તેને ક્રમશઃ ગોલી શદ્ધીએ એમ નથી. એ માટે હજાર
 વર્ષનું આયુષ્ય પણ જોઈતું પડે એમ છે. આ વસ્તુ દાખલાથી
 વધારે સ્પષ્ટ થશે. ધારો કે આપણે એક મીનીટમાં ૧૦
 નામો ગોલી શદ્ધીએ છીએ, તો એક કલાકમાં ૬૦૦ નામો
 ગોલી શદ્ધીએ અને એક અઢોરાતમાં $૬૦૦ \times ૨૪ = ૧૪૪૦૦$
 નામો ગોલી શદ્ધીએ. આ રીતે એક વર્ષમાં $૧૪૪૦૦ \times$
 $૩૬૦ = ૫૧,૮૪,૦૦૦$ ગોલી શદ્ધીએ અને પૂરાં સા વર્ષનું
 આયુષ્ય હોય તો $૫૧,૮૪,૦૦,૦૦૦$ એકાવન ક્રોડ ને ચોરાશી
 લાખ નામો ગોલી શદ્ધીએ. હવે માની લો કે આપણું આયુષ્ય
 હજાર વર્ષનું છે અને તે બધો સમય આપણે ભૂતકાલીન
 જિનનાં નામો જોલ્યા જ કરીએ છીએ, તો એ સંખ્યા પર
 બીજાં ત્રણ મીડાં ચડે, એટલે કે તે ૫૧૦૦૦ ક્રોડ ઉપર
 પહોંચે, પરંતુ અનંતના હિસાબે તો આ સંખ્યા એક બિંદુ
 જેટલી જ છે. તાત્પર્ય કે કોઈ પણ સંયોગોમાં તે બધાનું
 નામકીર્તન શક્ય નથી, એટલે ઉચિત એ છે કે જેમનાં
 નામ અને કામ આપણે જાણી શક્યાં છીએ, એવા વર્તમાન
 ચોવીશીનાં શ્રીકપલદેવ આદિ ચોવીશ તીર્થંકરોનું જ નામ-
 કીર્તન કરવું.

પ્રશ્નોત્તરી

પ્રશ્ન :—કીર્તન કે સ્તવન કેનું કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર :—ઉત્તમોત્તમ અક્ષિઓનું.

પ્રશ્ન :—આવી ઉત્તમોત્તમ અક્ષિઓ કઈ છે ?

ઉત્તર :—તીર્થકરો-જિનો-અર્હતકેવલીઓ.

પ્રશ્ન :—તેમની સંખ્યા કેટલી રહે ?

ઉત્તર :—જો ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણેય કાલ અને અર્ધદેવો સામે રાખીને કરીએ તો અનંત, અને માત્ર અવગ્રહિતીકાલ અને ભરતદેવને સામે રાખીને કરીએ તો ચોવીસ.

પ્રશ્ન :—આ ચોવીશેય અર્હતકેવલીઓનું સ્તવન સાથે કરી શકાય ખરું ?

ઉત્તર :—હા. સમાન શુભવાળી સઘળી અક્ષિઓનું સ્તવન સાથે કરી શકાય. આ ચોવીશેય અર્હતકેવલીઓ શુભમાં સમાન છે.

પ્રશ્ન :—આ ચોવીશેય અર્હતકેવલીઓનું સ્તવન કરવાનું તાત્કાલિક ફલ શું ?

ઉત્તર :—આ ચોવીશેય અર્હતકેવલીઓનું સ્તવન કરવા જોતીએ તેટલો વળત સંવર જોટલે પાપવ્યાપારનો ત્યાગ થાય છે; દુભ, મુખ તથા અંતઃકરણ પવિત્ર બને છે અને વાતાવરણમાં વિમલતા પ્રસરે છે. વળી આ ક્રિયા જોઈ અન્ય લોકોને પણ આવી ક્રિયા કરવાનું મન થાય છે, જોટલે પવિત્રતાની પરંપરા ચાલે છે અને તે અનેકનાં કલ્યા-

પ્રશ્નોત્તરી

પ્રશ્ન :—દીર્ઘન કે સ્તવન કોનું કરવું લેઈએ ?

ઉત્તર :—ઉત્તમોત્તમ વ્યક્તિઓનું.

પ્રશ્ન :—આવી ઉત્તમોત્તમ વ્યક્તિઓ કઈ છે ?

ઉત્તર :—તીર્થંકરો-ગિનો-અહંતકેવલીઓ.

પ્રશ્ન :—તેમની મુખ્યા કેટલી હશે ?

ઉત્તર :—જે ભૂત, બધિષ્ઠ અને વર્તમાન એ ત્રણેય કાલ અને સર્વદેવો સામે રાખીને કરીએ તો અનંત, અને માત્ર અવશર્ષિનીકાલ અને ભરતદેવને સામે રાખીને કરીએ તો ચોવીસ.

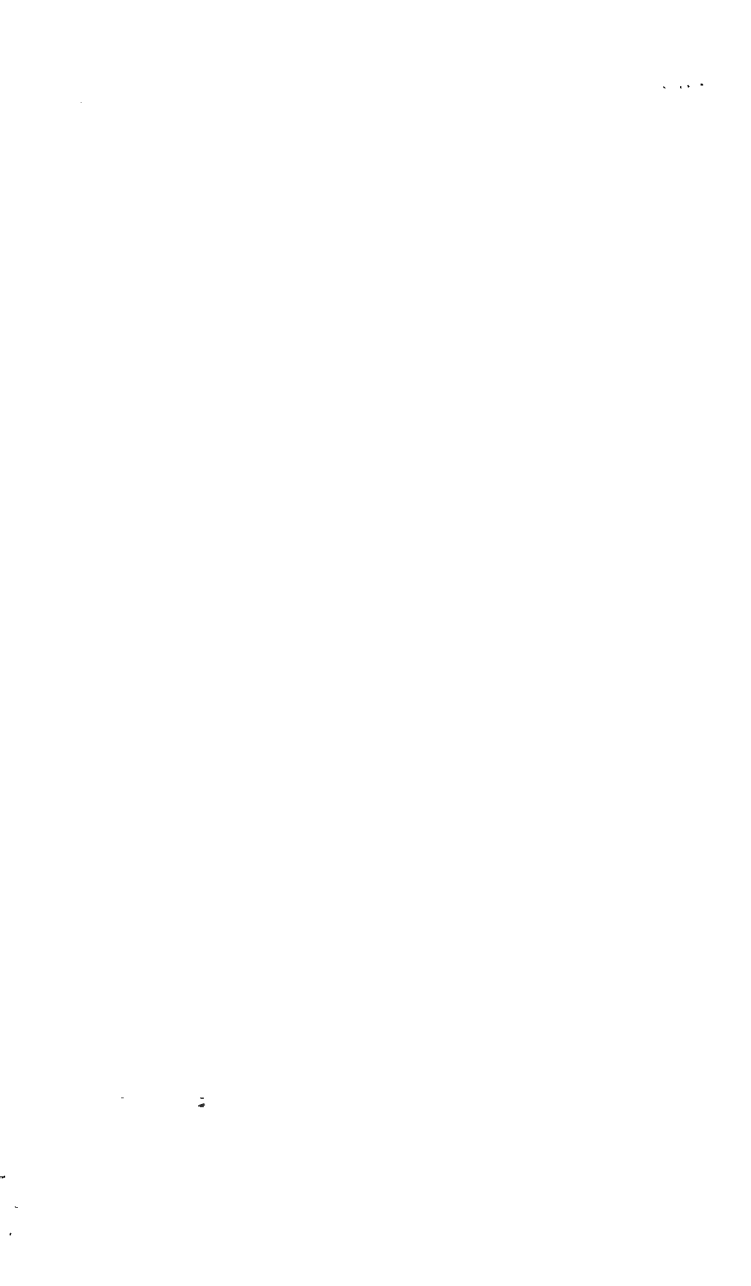
પ્રશ્ન :—આ ચોવીશે ય અહંતકેવલીઓનું સ્તવન સાથે કરી શકાય ખરું ?

ઉત્તર :—હા. સમાન શુભવાળી મુઘળી વ્યક્તિઓનું સ્તવન સાથે કરી શકાય. આ ચોવીશે ય અહંતકેવલીઓ શુભમાં સમાન છે.

પ્રશ્ન :—આ ચોવીશે ય અહંતકેવલીઓનું સ્તવન કરવાનું તાત્કાલિક ફલ શું ?

ઉત્તર :—આ ચોવીશેય અહંતકેવલીઓનું સ્તવન કરવા બેઠીએ તેટલો વળત સંવર એટલે પાપવ્યાપારનો ત્યાગ થાય છે; છલ, મુળ તથા અંતઃકરણ પવિત્ર બને છે અને વાતાવરણમાં વિમલતા પ્રસરે છે. વળી આ ક્રિયા લેઈ અન્ય લોકોને પણ આવી ક્રિયા કરવાનું મન થાય છે, એટલે પવિત્રતાની પરંપરા ચાલે છે અને તે અનેકનાં કલ્યા-

[૧૮]

તીર્થંકરવાદ

અન્યાર મુખીના વિવેચન પરથી આપણા તાત્પર્યદાર તીર્થંકર ભગવંતે અંગે તમે દેટલીક મંદીકરો. વાતની સુધારા દે, પણ હજી દેટલીક અગત્યની સંદીકરો વાતવાની બાકી છે, તે અંગે આ પ્રશ્નમાં રજૂ કરવા પાડીએ છીએ, જેથી તમને જેન ધર્મના તીર્થંકરવાદનો—જેન ધર્મના તીર્થંકર અંગેની માન્યતાઓનો પૂરો જ્ઞાણ આવી જાય અને તે અનંક રીતે ઉપયોગી થઈ પડ્યો. જે બીજું મહું વાળુતો દેાય, પણ તીર્થંકર અંગે વાતવા જેવું વાળુતો ન દેાય તેા તેજી વાસ્તવમાં કશું વાળુનું નથી. એકલા વિના અંગે તેટલાં ગીંડાં દેાય, તેનું કંઈ મૂલ્ય ખરું ?

તીર્થંકર ભગવંતે જે જેન ધર્મના એકલા છે. તેને પ્રારંભમાં જ ચાલી રીતે પૂંદવો જોઈએ, જેથી તેના સંસ્કાર મનમાં મહુ ઊંડા પડે અને તે આપણી હવનવાટિકાનો વિકાસ કરવામાં અનેક—અનોખો લાગ લાગવે. અંગે એક

ગામડામાં તદ્દન સામાન્ય સ્થિતિના કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા, પણ એટલા લાગ્યશાળી હતા કે માતાએ અમને નમસ્કાર મહામંત્રની સાથે ચોવીશ તીર્થંકરોનાં નામ પણ કંઠસ્થ કરાવી દીધાં અને તેમના જીવન અંગે જાણવા જેવી કેટલીક કથાઓ પણ ખૂબ પ્રેમપૂર્વક અવારનવાર કહ્યા કરી. તેનાથી જે ધાર્મિક સંસ્કારો પ્રાપ્ત થયા, તે અમારા જીવનની મોંઘેરી મૂડી બની ગઈ. તાત્પર્ય કે તીર્થંકર લગવંત અંગેનાં મંતવ્યો આપણે શ્રદ્ધા-ભક્તિ-બહુમાનપૂર્વક સાંભળવા જોઈએ અને તેને બરાબર અવધારી લેવાં જોઈએ.

આ સંસારમાં રહેલા સઘળા પુરુષોનું વર્ગીકરણ (૧) અધમાધમ, (૨) અધમ, (૩) વિમધ્યમ, (૪) મધ્યમ, (૫) ઉત્તમ અને (૬) ઉત્તમોત્તમ, એ છ પ્રકારો કે છ કોટિમાં કરવામાં આવે તો તીર્થંકર લગવંતો ઉત્તમોત્તમની કોટિમાં આવે, કારણ કે તેઓ ત્રણ લોકના નાથ, ત્રણ લોકમાં સહુથી અધિક પૂજનીય અને ત્રણેય લોક પર પ્રભુત્વ ધરાવનારા હોય છે. તેઓ સર્વગુણસંપન્નતા અને પરમ પવિત્રતાને લીધે સદા સ્મરવા યોગ્ય, સદા વંદવા યોગ્ય, સદા પૂજવા યોગ્ય અને સદા ધ્યાન ધરવા યોગ્ય હોય છે.

તેમનો જીવ અનાદિ કાલથી જ્યારે અવ્યવહાર રાશિમાં હોય છે, ત્યારે પણ કેટલાક વિશેષ ગુણોને લીધે બીજા જીવો કરતાં ઉત્તમ હોય છે. તે પછી યથાપ્રવૃત્તિકરણ વડે જ્યારે વ્યવહારરાશિમાં આવે છે, ત્યારે પણ પૃથ્વી-કાયના જીવોમાં ચિંતામણિ રત્ન, પદ્મરાગ રત્ન વગેરે ઉત્તમ

રત્નોની જાતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે; અગ્નિકાયના જીવોમાં મહાન તીર્થોદ્ધેક રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે; અગ્નિકાયના જીવોમાં મંગલ-દીપ આદિરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે; વાયુકાયમાં મૃદુ, શીતલ, સુગંધ વાયુરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે અને વનસ્પતિકાયમાં કેલ્પવૃક્ષ, પારિજાત, ચંદન, ચંપક, આમ્ર, અશોક વગેરે વૃક્ષ તરીકે અથવા ચિત્રાવેલ આદિ પ્રભાવશાળી ઔષધિઓ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે. તે જ રીતે બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય ચંડેરિન્દ્રિયમાં પણ ઉત્તમ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે અને પંચેન્દ્રિય તિર્થ'ચમાં ઉત્તમ પ્રકારના હસ્તી કે શુભ લક્ષણોવાળા અન્ય વગેરે તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે.

તે પછી મનુષ્યગતિમાં ઉત્તમ કુલોમાં ઉત્પન્ન થઈ સમ્યક્ત્વ પામે છે અને પ્રશસ્ત સામગ્રીના ચોગે વીશ સ્થાનકની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરીને શ્રી તીર્થ'કરનામકર્મની ઉપાજ્ઞના પૂર્વક અનુત્તર વિમાન આદિ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તીર્થ'કરનો કોઈ કોઈ આત્મા ચક્રવર્તી' અવસ્થા પામતાં અનેકવિધ યુદ્ધો આદિનાં કારણે નરકમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

મનુષ્યભવ સિવાય અન્ય કોઈ ભવમાં મુક્તિ નથી, એટલે તીર્થ'કરનો છેલ્લો જન્મ મનુષ્ય તરીકે વિશુદ્ધ કુલ-જાતિમાં થાય છે. ભગવાન મહાવીરને મરીચિના ભવમાં કરેલા કુલમહના કારણે તીર્થ'કરના ભવમાં દેવાનંદા ગ્રાહ્યણીની કૃપામાં આવવું પડ્યું, તેને એક અભૂતપૂર્વ ઘટના માનવામાં આવી હતી અને દેવેન્દ્રે હરિશ્ચૈગમેધી નામના

હોય છે, જેને આપણે 'લાંછન' તરીકે ઓળખીએ છીએ. આપણી કેટલીક સ્તુતિઓમાં ગોવીશ તીર્થ' કરનાં લાંછનોનાં નામ આવે છે. અમે પોતે અવધાનપ્રયોગોની પ્રક્રિયામાં તેનો સફલતા પૂર્વક ઉપયોગ કરેલો છે.

તીર્થ' કરનું બલ ઘણું હોય છે. ગ્રણુનો અંગૂઠો દબાવે અને મેરુ પર્વત કંપી ઉઠે, એ બળને કેટલું સમજવું? તેઓ બળનો ઉપયોગ કરે તો હિંસક પશુઓ, દુર્દાંત મનુષ્યો તથા અધમાધમ અશુરો-વ્યંતરો આદિનો ક્ષણભરમાં જ પરાલભ્ય કરી શકે, પણ તેઓ આવી પડતા ઉપસર્ગોને સમતા-ભાવે ઝીલી લેવામાં માને છે અને એ રીતે પોતાનાં કર્મોની નિર્જરા કરે છે.

તીર્થ' કરોમાં રૂપ પણ ઘણું હોય છે અને કાંતિ પણ ઘણી હોય છે. તેના લીધે તેમનું વ્યક્તિત્વ અદ્ભુત લાગે છે.

માતા-પિતા પણ તેમના જન્મનો ભારે મહોત્સવ કરે છે, જે વળતે સ્નેહી-સંબંધીજનોને મિષ્ટ ભોજન અને દીન-દુઃખી-જનોને છૂટા હાથે દાન આપવામાં આવે છે. પ્રજા પણ એ મહોત્સવમાં સામેલ થાય છે અને વિવિધ પ્રકારે પોતાનો આનંદ પ્રદર્શિત કરે છે. યોગ્ય દિવસે વિધિપૂર્વક તેમનું નામકરણ થાય છે.

દૂંકમાં તીર્થ' કરનો જન્મ એ આ જગતની એક એવી મહત્વપૂર્ણ અને ઉપકારક ઘટના છે કે તેની નોંધ પ્રકૃતિનાં ગૂઢ બલો, દેવ-દેવતાઓ તથા માનવસમાજને લીધા વિના ચાલતું નથી.

તીર્થંકરનો ઉછેર રાજકુમાર તરીકે થાય છે. પાંચ ધાવમાતાઓ તથા બીજા અનેક નોકર-ગ્રાહકો તેમની સેવામાં હાજર હોય છે. પાણી માગે ત્યાં દૂધ અને દૂધ માગે ત્યાં ઘી હાજર થાય, એવી સ્થિતિ હોય છે. આજનાં બાળકોને તો બાલ્યાવસ્થામાં ઝોરી, અછળડા, દાંત આવવા, આંડા થવા વગેરે નાના-મોટા અનેક રોગોમાંથી પસાર થવું પડે છે, ત્યારે તીર્થંકરોનું શરીર રોગરહિત હોવાથી તેમને આવી કોઈ પરિસ્થિતિનો સામનો કરવો પડતો નથી. બગીચામાં પુષ્પો ખીંડે, એ રીતે તેમનું શરીર પ્રમાણપેત અંગોપાંગ વડે ખીલી ઊઠે છે અને સહુનું આકર્ષણ કરે છે.

તીર્થંકરો બાલ્યાવસ્થામાં પણ અનેક વિદ્યા-શાસ્ત્રોના જાણકાર હોય છે, તેથી તેમને વિદ્યાગુરુ કરવા પડતા નથી. આજે પણ કેટલાંક એવાં બાળકો મળી આવે છે, જે ઉમરમાં ઘણા નાના હોવા છતાં સંગીત, ગણિત તથા ધર્મશાસ્ત્ર આદિના જાણકાર હોય છે અને અતિ તીવ્ર સ્મરણશક્તિ ધરાવતા હોય છે; એટલે બાલ્યાવસ્થામાં આ બધું શી રીતે સંભવે ? એ પ્રશ્ન અસ્થાને છે.

તીર્થંકરોમાં કેટલાક વિવાહિત થાય છે; તો કેટલાક અવિવાહિત રહે છે, પણ વિવાહિત કરતાં અવિવાહિતની સંખ્યા ઘણી ઓછી હોય છે. ચોવીશ તીર્થંકરોમાં બાવીશ તીર્થંકરો વિવાહિત અને માત્ર બે જ અવિવાહિત છે. એક મહિનાથી અને બીજા અરિષ્ટનેમિ.

પેતાનો નિર્મોલ્લસમ નરુપ આને ત્યારે પાતાની મેળે
 મોહકિયાથી દેહના આગ કરે છે. તેની પદ્ધતિ એવી છે કે
 તેઓ ધર્મ ભાદર કાયોગમાં સદી ભાદર મનાયોગ ને
 વચનયોગને કંઈ છે. પછી સૂક્ષ્મ કાયોગમાં સ્થિત થઈ
 ભાદર કાયોગને પણ કંઈ છે. પછી વચન તથા મનના
 સૂક્ષ્મયોગને પણ કંઈ છે. તે વળતે સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતી
 નામનું ત્રીનું શુદ્ધધ્યાન પ્રાપ્ત થતું ગણાય છે. પછી સૂક્ષ્મ
 તનુયોગને કંઈ જાંમાં ગર્ભ ક્રિયાનો ઉચ્છેદ થાય છે, એવા
 સમુચ્છિન્નક્રિયા નામના મોયા શુદ્ધધ્યાનની પ્રાપ્તિ કરે છે.
 પછી અ ઇ ઊ ઋ ઌ ઐ ઔ ધ્યાન દ્વય અક્ષરનો ઉચ્ચાર
 કરીએ એટલી વારમાં સકલકર્મબંધનથી રહિત થયેલો
 તેમનો આત્મા દેહ છોડીને સ્વભાવિક ઊર્ધ્વ ગતિથી સમય
 માત્રમાં લોકના અગ્રભાગે આવેલી સિદ્ધશિલાના ઉપરના ભાગે
 પહોંચી જાય છે અને ત્યાં સિદ્ધાત્મા તરીકે—સિદ્ધભગવંત
 તરીકે સદા સ્થિર રહે છે. સિદ્ધશિલામાં અનંત સિદ્ધાત્માઓ
 સાથે જ રહે છે. તેઓ અરૂપી હોવાથી ગમે તેટલી સંખ્યામાં
 સાથે રહી શકે છે. આગળ ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિ-
 કાય નામનાં દ્રવ્યો નહિ હોવાથી તેઓ સદાને માટે ત્યાં
 જ સ્થિર રહે છે અને અનિર્વચનીય અનુપમ આનંદનો
 ઉપભોગ કરે છે.

તીર્થંકર ભગવંતનો વિરહ થતાં લોકોની આંખમાંથી
 અશ્રુ સરવા લાગે છે અને શોકની છાયા ફરી વળે છે,
 છતાં જૈન ધર્મના આચાર અનુસાર ‘જય જય નંદા,

૧ શ્રી ઋષભદેવ

[આદિનાથ]

૨ શ્રી અગ્નિનાથ

૩ શ્રી ચંભાવનાથ

૪ શ્રી અભિનંદનસ્વામી

૫ શ્રી સુમતિનાથ

૬ શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામી

૭ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ

૮ શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામી

૯ શ્રી સુવિધિનાથ

૧૦ શ્રી શીતલનાથ

૧૧ શ્રી શ્રેયાંસનાથ

૧૨ શ્રી વાયુપૂજ્યસ્વામી

૧૩ શ્રી વિમલનાથ

૧૪ શ્રી અનંતનાથ

૧૫ શ્રી ધર્મનાથ

૧૬ શ્રી શાન્તિનાથ

૧૭ શ્રી કુંથુનાથ

૧૮ શ્રી ચારનાથ

૧૯ શ્રી મદિલનાથ

૨૦ શ્રી સુનિસુવ્રતસ્વામી

૨૧ શ્રી નમિનાથ

૨૨ શ્રી નેમિનાથ

૨૩ શ્રી પાર્શ્વનાથ

૨૪ શ્રી મહાવીરસ્વામી

ખૂબ વિચાર કરતાં અમને એમ લાગે છે કે ત્યારે દેશમાં નાથસંપ્રદાયનું જોર વધ્યું અને નાથ એટલે જ અમલદારિક સિદ્ધપુરુષ એવો ખ્યાલ લોકોમાં વ્યાપક થયો, ત્યારે આપણે તીર્થંકરોના નામને છોડે નાથ લગા-લાગ્યા, તે એમ સૂચવવાને કે તેઓ પણ મહાઅમ-રકે સિદ્ધ પુરુષો હતા. શ્રી ઋષભદેવની તો વાત જ જુદી

ખીલ-ત્રીલ-ચોથી ગાથાનો અર્થપ્રકાશ

હવે ચોવીશ જિનોને લાવવંદના કરવા નિમિત્તે
ખીલ, ત્રીલ અને ચોથી ગાથા નીચે પ્રમાણે યોજાયેલી છે :

ઉસમમજિઅં ચ વંદે, સંભવમમિણંદણં ચ સુમદં ચ ।

પડમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે ॥ ૨ ॥

સુવિહિં ચ પુપ્પદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ ।

વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ ॥ ૩ ॥

કુથું અરં ચ મલિલં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ ।

વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તહ વહમાણં ચ ॥ ૪ ॥

આ ગાથાઓમાં ત્રણ સંધિપ્રયોગો થયેલા છે, તેનો પ્રથમ વિગ્રહ કરીએ, જેથી આપણને મૂલપદોની પ્રાપ્તિ થાય. તેમાં ઉસમમજિઅં એ પહેલો સંધિપ્રયોગ છે, તેનો વિગ્રહ કરતાં ઉસમં અને અજિઅં એવાં બે પદો

સામાન્ય અર્થ

કપભં-[કપભમ્] કપભને, કપભજિનને,
શ્રી કપભદેવને.

અજિઅં-[અજિતમ્] અજિતને, અજિતજિનને,
શ્રી અજિતનાથને.

ચ-[ચ] અને.

વંદે-[વન્દે] વંદું છું, નમસ્કાર કરું છું.

સંભવં-[સમ્ભવમ્] સંભવને, સંભવજિનને, શ્રી
સંભવનાથને.

અભિષંદણં-[અભિનન્દનમ્] અભિનંદનને, અભિનંદન
જિનને, શ્રી અભિનંદન સ્વામીને.

ચ-[ચ] અને.

સુમદં-[સુમતિમ્] સુમતિને, સુમતિજિનને, શ્રી
સુમતિનાથને.

ચ-[ચ] અને.

પદ્મપ્રભં-[પદ્મપ્રભમ્] પદ્મપ્રભુને, પદ્મપ્રભજિનને, શ્રી
પદ્મપ્રભસ્વામીને.

સુપાસં-[સુપાર્શ્વમ્] સુપાર્શ્વને, સુપાર્શ્વજિનને, શ્રી
સુપાર્શ્વનાથને.

જિણં-[જિનમ્] જિનને.

ચ-[ચ] અને.

કોઈ કારણ રહેલું છે, એવો આપણા આચાર્યોના મત છે અને તે કારણો તેમણે જાણાવેલાં છે, એટલે તે આ વિભાગમાં રજૂ કરીશું. ઉપરાંત તીર્થંકરો અંગે જે વિશેષ કહેવા જેવું હશે, તેની પણ આડીં રજૂઆત કરીશું. અહીં તીર્થંકરોનાં નામો બીજી વિભક્તિના એકવચનમાં આવેલાં છે.

ઉસમં-આ પદનું સંસ્કૃતરૂપ ઋષભ છે અને વિકરૂપે વૃષભ પણ છે. આ ઋષભ કે વૃષભ નો સામાન્ય અર્થ બળદ છે પણ પોતાની જાતિમાં શ્રેષ્ઠ હોય, તેને પણ વૃષભ કહેવામાં આવે છે. જિજીવસુ વસહસ્ત વદ્ધમાણસ્સ એ પંક્તિમાં વૃષભ શબ્દનો પ્રયોગ આ રીતે થયેલો છે.

શ્રી ઋષભદેવના બંને સાથળોમાં વૃષભનું લાંછન હતું અને તેમની માતાને ચૌદ મહાસ્વપ્નમાં પ્રથમ હાથી દેખાવાને બદલે શ્વેત વર્ણવાળો, પુષ્ટ રૂકંધવાળો, લાંબા અને સરલ પુષ્પવાળો તથા સુવર્ણની ઘુઘરમાળવાળો વૃષભ દેખાયો હતો, એટલે તેમના પિતા નાલિકુલકરે અને માતા મરુદેવીએ આ નામ પસંદ કર્યું હતું.

શ્રી ઋષભદેવ વર્તમાન ચોવીશીના પહેલા તીર્થંકર થયા, એટલે આદિનાથ કહેવાયા છે અને સંસ્કૃત યુગના પ્રારંભમાં થયા, એટલે યુગાદિદેવની ખ્યાતિ પામેલા છે. તેઓ આ દેશના પ્રથમ રાજા, પ્રથમ સાધુ અને પ્રથમ તીર્થંકર હતા, તેથી જ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે તેમની નિમ્ન શબ્દો વડે સ્તુતિ કરેલી છે :

આવ્યાં. આ સંજોગોમાં તેઓ પહેલા રાજા બન્યા. તેની ઘણી રસદાયક વિગતો જેન આસોમાં ગાંધરાયેલી છે.

તેઓ પહેલા સાધુ અને પહેલા તીર્થંકર શા માટે ? એ પ્રશ્ન પણ જરૂર પૂછાયો. તેનો ઉત્તર એ છે કે તેમના સમયમાં કોઈ સાધુ, સંત, ઋષિ કે મુનિ હતા જ નહિ. સમાજ અને રાજ્યની પૂરી વ્યવસ્થા થઈ ગયા પછી એ દિશામાં પણ તેમણે જ પહેલ કરી. લોકાંતિક દેવોનાં વચનોનું નિમિત્ત પામીને તેમણે પોતાના મોટા પુત્ર ભરતને રાજગાદી સોંપી અને બીજા નવાણું પુત્રોને તેમની યોગ્યતા મુજબ જુદા જુદા દેશોનાં રાજ્ય સોંપ્યાં. પછી વરસીદાન આપીને એક શુભ દિવસે સંસારનો ત્યાગ કર્યો, એટલે સમાજને પ્રથમ સાધુનાં દર્શન થયાં.

પરંતુ તે માટે તેમને કપરી કસોટીમાંથી પસાર થવું પડ્યું, કારણ કે લોકોને ખબર ન હતી કે આ પ્રકારના સાધુને કઈ ભિક્ષા કેવી રીતે અપાય ? ત્યારે ઋષભસાધુ ભિક્ષા માગવા નીકળ્યા, ત્યારે કોઈ તેમને ભેટ આપવા માટે હાથી, તો કોઈ ઘોડો, તો કોઈ રથ, તો કોઈ વાજો, તો કોઈ અલંકારો લઈને સામે આવ્યા. પરંતુ તેમણે તેમાંની કોઈ વસ્તુનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા : ‘આ મહા પુરુષ આપણી કોઈ ભેટનો સ્વીકાર કેમ કરતા નથી ?’ તેઓ આહારપાણી લેવા નીકળ્યા છે, એ કલ્પના તો આવે જ શેની ? લાખોની પ્રજાનો પાંદણહાર શું બીજા પોસે આહાર-પાણી માગે ખરો ? ઋષભસાધુ પોતાને સૂઝતો આહાર

ચાથે છે, વંદિય પદનો સંખંખ ડ્રગિક નમસ્કાર ચાથે છે
અને મહિય પદનો સંખંખ માનસિક નમસ્કાર ચાથે છે.

શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિજી લલિતવિસ્તર-ચૈત્ય-
વંદનવૃત્તિમાં 'પ્રશસ્તકાયવાક્ષમનઃપ્રવૃત્તિરિતિ વન્દનમ્'
એવું વિધાન કરેલું છે, તેનો અર્થ એ છે કે કાયા, વચન
અને મનની પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિનું નામ વંદન છે, એટલે
વંદન-નમસ્કારમાં આ ત્રણેય વસ્તુઓ પ્રશસ્ત ભાવે પ્રવર્તવી
જોઈએ. તે આ પ્રકારના નમસ્કારથી જ પ્રવર્તે છે.

સંભવં-શ્રી સંભવનાથ ભગવાન જ્યારે માતાના ગર્ભમાં
હતા, ત્યારે જેતરોમાં ઘણા ધાન્યનો સંભવ થયો હતો, એટલે
કે ઘણા ધાન્યની ઉત્પત્તિ થઈ હતી, તેથી તેમનું નામ સંભવ
પાડવામાં આવ્યું હતું.

અભિનંદન-શ્રી અભિનંદનસ્વામી જ્યારે માતાના
ગર્ભમાં હતા, ત્યારે દેવેન્દ્ર વારંવાર આવીને તેમનું અભિ-
નંદન કરતા હતા, તેથી તેમનું નામ અભિનંદન પાડ-
વામાં આવ્યું હતું.

સુમતિ-શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુ જ્યારે ગર્ભમાં હતા, ત્યારે
તેમની માતાને સારી મતિ ઉત્પન્ન થયેલી અને એ શોકયો
વચ્ચેના ઝઘડાનું સમાધાન કરાવેલું, તેથી તેમનું નામ
સુમતિ પડ્યું હતું.

પદમપ્પહં-પ્રભુ માતાના ગર્ભમાં આવ્યા પછી માતાને
પદ્મની-કમલની શય્યામાં સૂવાનો દોહદ થયો હતો, જે
દેવતાઓ પૂર્ણ કર્યો હતો અને તેઓ પદ્મ જેવા રંગવાળા
હતા, તેથી તેમનું નામ પદ્મપ્રભ પડ્યું હતું.

પ્રભાવથી શ્રેય થયું, જોટલે તેમનું નામ શ્રેયાંસ પાડવામાં આવ્યું હતું.

વાસુવર્જન-પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી વાસવ જોટલે ઈન્દ્રે તેમની માતાની અનેક વાર પૂજા કરી હતી અને તેમણે ગૃહ વસુ જોટલે રત્નોથી પૂર્ણ કર્યું હતું, જોટલે તેમનું નામ વાસુપૂજ્ય પડવામાં આવ્યું હતું.

વિમલ-પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી માતાનું શરીર અત્યંત નિર્મલ-વિમલ થયું, તેમજ બુદ્ધિ પણ નિર્મલ-વિમલ થઈ, તેથી તેમનું નામ વિમલ પાડવામાં આવ્યું હતું.

અનંત-ભગવંત ગર્ભમાં આવ્યા પછી થોડા જ સમયે તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નમય અનંત-અત્યંત લાંબા માલા જોઈ, તેથી તેમનું નામ અનંત પાડવામાં આવ્યું હતું.

ધર્મ-ભગવંત ગર્ભમાં આવ્યા પછી તેમની માતા દાન-દયાદિ ધર્મ વિશેષ પ્રમાણમાં કરવા લાગ્યા, તેથી તેમનું નામ ધર્મ પડ્યું હતું.

સંતિ-પ્રભુ માતાના ગર્ભમાં આવ્યા પછી તે દેશમાં લાંબા વખતથી ચાલતો મરકીનો ઉપદ્રવ એકાએક શાંત થઈ ગયો, તેથી તેમનું નામ શાંતિ પાડવામાં આવ્યું હતું.

શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન દશમા ભવે મેઘરથ નામના રાજા હતા, તે વખતે જે એક ઘટના બની, તે સાહિત્યમાં અમર થયેલી છે. તેઓ પોષધમાં બેસી ધર્મધ્યાન કરતા હતા, એવામાં ભયથી થરથર ધ્રુજતું એક કબૂતર ત્યાં આવી તેમના જોળામાં બેસી ગયું. તેમણે તેને અભયવચન

એવામાં કળૂતરમાં રહેલો દેવ પ્રત્યક્ષ થયો અને કહેવા લાગ્યો: ‘હે રાજન્ ! ઇશાનેન્દ્રની સલામાં તમારી પ્રશંસા થતી હતી, તે મારાથી સહન થઈ નહિ, એટલે તમારી પરીક્ષા કરવા કળૂતરનું રૂપ ધારણ કર્યું હતું. આ જાજ પણ મારું જ માયાવી સ્વરૂપ છે. આપની પ્રશંસા સાંભળી હતી, તેના કરતાં પણ આપનામાં અધિક સત્ત્વ છે. મારો અપરાધ માફ કરો. એમ કહી મેઘરથ રાજનું શરીર પૂર્વવત્ બનાવી દીધું અને તે પોતાના સ્થાને આવી ગયો.

શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન પૂર્વભવમાં પણ કેટલા સત્ત્વશાલી હતા, તે આ પરથી સમજી શકાશે. તેઓ તીર્થંકરના ભવમાં જ ચક્રવર્તી પણ થયા હતા. આજે શાન્તિમંત્ર-તંત્રમાં તેમનું નામસ્મરણ અદ્ભુત કામ કરે છે.

કુંથું-કુ એટલે પૃથ્વી, તેમાં રહેલ તે કુંથુ. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી તેમની માતાએ મનોહર ઉચ્ચ પ્રદેશમાં રહેલા રત્નમય સ્તૂપને જોયો હતો, તેથી તેમનું નામ કુંથુ પડ્યું હતું. તેઓ પણ તીર્થંકરના ભવમાં જ ચક્રવર્તી થયા હતા.

અર-ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા પછી માતાએ રત્નમય, અતિ મનોહર અને ઘણો મોટો એવો ચક્રનો અર-આરો જોયો હતો, તેથી તેમનું નામ અર પડ્યું. તેઓ પણ તીર્થંકરના ભવમાં જ ચક્રવર્તી બન્યા હતા.

મહિ-પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી માતાને સર્વ ઋતુના શ્રેષ્ઠ સુગંધી પુષ્પમાલાની શય્યામાં સૂવાનો દોહદ થયો હતો, તેથી તેનું નામ મહિ-મહિકુમારી પાડવામાં આવ્યું હતું. તેમને

પડ્યું. રામાયણની ઘટના તેમના સમયમાં જ બનેલી છે, જે જૈન રામાયણનું અધ્યયન કરતાં બાણી શકાય છે. કન્નડ ભાષામાં એક કરતાં વધારે જૈન રામાયણો રચાયેલાં છે અને તે કન્નડ ભાષાની દૃષ્ટિએ ઘણાં મહત્વનાં છે.

નમિજિણં—ભગવાન ગર્ભમાં હતા ત્યારે પાડોશી શત્રુ રાજાઓએ નગરીને ઘેરો ઘાલ્યો હતો, પરંતુ તેમની માતા વપ્રાદેવી મહેલ પર ચઢ્યા અને શત્રુઓની છાવણી પર નજર નાખી કે તેઓ વિજય રાજાને નમી પડ્યા, એટલે તેમનું નામ નમિ પાડ્યું. જે શત્રુઓને નમાવે તે નમિ.

અરિદ્વનેમિ—પ્રભુની માતા શિવાદેવીએ ચૌદ મહાસ્વપ્ન પછી અરિદ્વરત્નની ચક્રધારા જોઈ હતી, તેમથી તેનું નામ અરિદ્વનેમિ પડ્યું, પરંતુ તેમની વિશેષ પ્રસિદ્ધિ તો નેમિનાથ તરીકે જ થઈ છે. શ્રી નેમિનાથ, શ્રી પાર્શ્વનાથ અને શ્રી મહાવીર સ્વામી, એ ત્રણ તીર્થંકરોનાં અગ્નિ સુપ્રસિદ્ધ છે, તેથી તે અંગે અહીં વિશેષ નોંધ કરતા નથી.

વાસં—ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા પછી માતાએ અંધારામાં પણ સામેથી આવતો સાપ જોયો હતો અને શર્યાની બહાર રહેલા પોતાના પતિનો હાથ ખેંચી લીધો હતો. રાજાએ કારણ પૂછતાં સાપની વાત કહી. પછી લીવો લાવીને જોયું તો સાપ નજરે પડ્યો. આ રીતે ગર્ભના પ્રભાવથી માતા અંધકારમાં પણ જોઈ શક્યા, એટલે તેમનું નામ પાર્શ્વ પાડ્યું. જે અર્થ જોઈ શકે તે પાર્શ્વ.

૧૩ શ્રી વિમલનાથ	ફતવર્મા	રથામા	કાંપિલ્યપુર	વરાહ	૬૦ ધનુષ	સુવર્ણ	૬૦ સાખ વર્ષ
૧૪ શ્રી અનંતનાથ	સિંહસેન	સુયશા	અયોધ્યા	સિંચાણો	૫૦ "	"	૩૦ "
૧૫ શ્રી ધર્મનાથ	ભાનુ	સુવ્રતા	રત્નપુર	વજ્ર	૪૫ "	"	૧૦ "
૧૬ શ્રી શક્તિનાથ	વિશ્વસેન	અગ્રિરા	હરિતનપુર	મૃગ	૪૦ "	"	૧ "
૧૭ શ્રી કૃષ્ણનાથ	મર	શ્રી	"	બકરો	૩૫ "	"	૯૫ હજાર વર્ષ
૧૮ શ્રી અરનાથ	મુદશન	દેવી	"	નંદાવર્ત	૩૦ "	"	૮૪ "
૧૯ શ્રી મહિનાથ	કુંભ	પ્રભાવતી	મિથિલા	કુંભ	૨૫ "	નીલ	૫૫ "
૨૦ શ્રી મુનિસુવ્રત	સુમિત્ર	પદ્મા	રામગૃહ	કાચબો	૨૦ "	રથામ	૩૦ "
૨૧ શ્રી નમિનાથ	વિષ્ણુ	નપ્રા	મિથિલા	નીલકમ્લ	૧૫ "	સુવર્ણ	૧૦ "
૨૨ શ્રી નેમિનાથ	સમર્પવિષ્ણુ	શિવાદેવી	શોરિપુર	શંખ	૧૦ "	રથામ	૧ "
૨૩ શ્રી પાર્શ્વનાથ	અશ્વસેન	વામા	કાશી	સર્પ	૯ હાથ	નિલ	૧૦૦ વર્ષ
૨૪ શ્રી મહાવીર	સિદ્ધાર્થ	ત્રિશલા	ક્ષનિયકુંડ	સિંહ	૭ "	સુવર્ણ	૭૨ "

Chlorophyll   *Carotenoids*   *Xanthophylls*

1. Wiederholung des Textes in der ersten Spalte
 2. Wiederholung des Textes in der zweiten Spalte
 3. Wiederholung des Textes in der dritten Spalte
 4. Wiederholung des Textes in der vierten Spalte
 5. Wiederholung des Textes in der fünften Spalte

[illegible]

છે, તે પાઠકમિત્રોએ વાંચવા-વિચારવા જેવાં છે. તાત્પર્ય કે ચિત્તની એકાગ્રતારૂપ પ્રણિધાન ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં અથર્થી ઇતિ સુધી આવશ્યક છે. લોગસરાસૂત્રના પાઠમાં પણ એમ જ સમજવાનું છે, એટલે કે તે પ્રણિધાનપૂર્વક કરવાનો છે.

લગવાનની લક્ષિતો ઘણા કરે છે, પણ તે સામાન્ય કોટિની હોવાથી ધાર્યું પરિણામ આવતું નથી. બીજ વાવીને જેસી રહીએ અને તેને ખાતર-પાણી કશું ન આપીએ તો એ બીજમાંથી વૃક્ષ પ્રકટે શી રીતે ? તાત્પર્ય કે લક્ષિતમાં વિશેષતા આવવી જોઈએ. એ વિશેષતા ચિત્તની એકાગ્રતા, લગવાન પ્રત્યે અત્યંત પ્રીતિ અને તેમના પ્રત્યે સમર્પણલાવ કેળવવાથી આવે છે. આ સૂત્રના આલંબનથી આપણે એ દિશામાં આગળ વધીએ.

હવે પ્રણિધાન શબ્દના ત્રીજા અર્થ પર આવીએ, જે અહીં પ્રસ્તુત છે. લગવાન સ્વામી છે અને આપણે સેવક છીએ, એવો ભાવ અંતરમાં કેળવ્યા વિના લક્ષિત યથાર્થ સ્વરૂપે થતી નથી. હવે સેવક તો સ્વામી પાસે જોઈતી વસ્તુની પ્રાર્થના જરૂર કરે છે, તેથી જ લગવાનની લક્ષિતમાં પ્રાર્થનાનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. સૂત્રની પાંચમી, છઠ્ઠી તથા સાતમી ગાથામાં તીર્થંકર લગવંતોને પ્રાર્થના થયેલી છે, તેથી તેને પ્રણિધાન-ગાથા-ત્રિક કહેવામાં આવે છે.

પ્રણિધાન અંગે આટલી સ્પષ્ટતા કર્યા પછી હવે આપણે પ્રણિધાનસૂત્રક ત્રણ ગાથાઓ તરફ વળીશું અને તેમાંની પહેલી ગાથા અર્થપ્રકાશ માટે હાથ ધરીશું. તેની શબ્દ-રચના આ પ્રમાણે થયેલી છે :

एवं मए अभिथुआ, विहुय-रय-मला पहीण-जर-मरणा ।
चउवीसं पि जिणवरा, तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

આ ગાથામાં ૧૧ પદો આવેલાં છે, તે બધાનો પ્રથમ સામાન્ય અર્થ આપીશું. તેમાં જે પદો સામાસિક છે, તેનો વિગ્રહ વિશેષાર્થ-પ્રસંગે કરીશું.

સામાન્ય અર્થ

एवं-[एवम्] આ રીતે, આ પ્રકારે.

मए-[मया] મારા વડે.

अभिथुआ-[अभिष्टुताः] અભિષ્ઠતાપેલા.

विहुय-रय-मला-[विधृतरजोमलाः] ૨૪ અને ૧

વિશેષ પ્રકારે જાંઝેરી નાખનારા.

पहीण-जर-मरणा-(प्रक्षीण-जरा-मरणाः) જરા

મરણનો અત્યંત નાશ કરી ચૂકેલા.

चउवीसं-[चतुर्विंशतिम्] ચોવીસ.

पि-[अपि] પણ.

जिणवरा-[जिनवराः] જિનવરો.

तित्थयरा-[तीर्थकराः] તીર્થકરો.

मे-[मे] મારા ઉપર.

पसीयंतु-[प्रसीदन्तु] પ્રસન્ન થાઓ, પ્રસાદવાળા થાઓ.

વિશેષાર્થ

एवं-આ એક પ્રકારનું અવ્યય છે, જે કોઈ પણ કથન, ક્રિયા કે વિધિના ઉપસંહારની આદિમાં આવે છે. અહીં પૂર્વક્રિયાના ઉપસંહારનો પ્રસંગ છે, તેથી તેની

આદિમાં આવેલ છે. તે સંસ્કૃત ભાષામાં તત્સમ રહે છે, એટલે કે તેનો વ્યવહાર એવમ્ તરીકે જ થાય છે અને ગુજરાતી ભાષામાં તેનો ભાવ ‘આ રીતે’ કે ‘આ પ્રમાણે’ એ શબ્દોથી આવે છે.

અહીં પૂર્વાક્રિયાથી ચોત્રીશ તીર્થકરોને કરાયેલ વંદન-સ્તવન સમજવાનું છે, જે બીજી, ત્રીજી અને ચોથી ગાથાના પાઠથી સંપન્ન થાય છે. તેના ઉપસંહારમાં અહીં ‘મદ અમિથુઆ’ એ બે પદો આવેલાં છે. તેમાં મદ નો અર્થ ‘મયા- ‘મારાવડે’ અને અમિથુઆનો અર્થ અભિ-
પ્રત્યુક્તા:-અભિસ્તવાયા’ એવો થાય છે. અહીં અમિથુઆ-
અભિપ્રત્યુક્તા : પદ પહેલી વિભક્તિના બહુવચનમાં મૂકવાનું કારણ એ છે કે તે પ્રસ્તુત ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં આવેલ તિત્થયરા પદનું વિશેષણ છે.

જેમને વંદન-સ્તવન અભિમુખતાએ કરાયું હોય, તેમને અભિસ્તવાયા કહેવાય. અહીં અભિમુખતાનો અર્થ સન્મુખતા છે કે જે તીર્થકરોને આપણી સન્મુખ કલ્પવાથી આવે છે. તાત્પર્ય કે ચોત્રીશ તીર્થકરોનું જે વંદન-સ્તવન કરવાનું છે, તે તેમને આપણી સન્મુખ કલ્પીને કરવાનું છે. જ્યાં સુધી આ પ્રકારની સન્મુખતા આવે નહિ, ત્યાં સુધી આપણું મન તેમના પ્રત્યે એકાગ્ર થાય નહિ, એટલે કે પ્રવૃત્તિશૂન્યતા પામે નહિ અને જિનવિક્તિનો રંગ જતમે નહિ.

એક પાઠકમિત્ર પ્રશ્ન કરે છે કે ‘અમે તીર્થકરોને અભાદી સન્મુખ બેઠેલા કલ્પવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પણ

તેમાં અમને સફલતા મળતી નથી, તેનું કારણ શું ? તેનો ઉત્તર એ છે કે ‘ જેમનાં મન અતિ પ્રતિભાશાળી છે, તેમને આ પ્રકારનું કલ્પનાચિત્ર તરત હોં છે, જેમનાં મન હીક હીક પ્રતિભાશાળી છે, તેમને આણું ચિત્ર ફેરલાક પ્રયત્નો પછી હોં છે અને જેમનાં મન અલ્પ પ્રતિભાશાળી છે, તેમને આણું કલ્પનાચિત્ર ઘણા પ્રયત્નો પછી હોં છે. પરંતુ તેઓ તીર્થંદરોની મૂર્તિનાં કે તેમનાં શુંદર ચિત્રોનાં વારં-વાર દર્શન કરતા રહે, તો તેમને આ ગાળતમાં ઘણી સહાય મળે છે. દ્વંદ્વમાં આ વિષય મનની આંખ—(Mind's eye) થી જોવાનો છે, એટલે યુગોચ્ચ માર્ગદર્શનથી તેમાં સફળતા મળે છે.

અહીં એટલી સ્પષ્ટતા કરી દઈએ કે પ્રયત્ન કરવા છતાં તીર્થંદરો ભગવંતનું કલ્પનાચિત્ર આપણા મનમાં હોં નહિ તો તેઓ આપણી સામે રહેલા છે, એમ માનીને કામ ચલાવવું, એ પણ એક પ્રકારની અભિમુખતા જ છે.

અહીં કહાય એવો પ્રશ્ન થયે કે ‘ સૂત્રની બીજી, ત્રીજી અને ચોથી ગાથામાં તો વંદનની જ વાત આવે છે, ત્યારે અહીં અભિયુક્ત પદ વડે ‘ અભિસ્તવાયેલા ’ એમ કહેવાયું છે, તેનું કારણ શું ? તેનો ઉત્તર એ છે કે ‘ સૂત્રની બીજી, ત્રીજી અને ચોથી ગાથામાં વંદનની જે વાત છે, તે માત્ર કાયિક વંદનની વાત નથી, પણ કાયિક-વાચિક-માનસિક એ ત્રિવિધ વંદનની વાત છે અને વાચિક વંદન તથા માનસિક વંદનમાં સ્તવન પણ આવી જાય છે, તેથી અહીં અભિયુક્ત પદ વડે અભિસ્તવાયેલા એમ જે કહેવાયું છે, તે યથાર્થ છે.

અને પછી નિર્જનનો આશ્રય લઈ ગત્તામાં રહેલાં તમામ કર્મોને ખેરવી નાખે છે. તે માટે તેઓ જે પુરુષાર્થ કરે છે, તે અભેડ, અપૂર્વ કે અદ્ભૂત હોય છે. ખરી વાત તો એ છે કે તેઓ છેલ્લા કેટલાક ભવોથી કર્મકટક સાથે આકર્ષે સુદ્ધ ખેલતા હોય છે, જેનો છેવટનો ફેંસલો તેમને આ તીર્થ'કરના ભવમાં કરી નાખવાનો હોય છે, એટલે તેઓ પુરુષાર્થની પરાકાષ્ટાએ પહોંચે છે અને એ રીતે મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે પુરુષાર્થવાદની પ્રતિષ્ઠા કરે છે.

ભગવાન મહાવીરે પુરુષાર્થવાદની પ્રતિષ્ઠા માટે પાંચ સિદ્ધાંતો સ્થાપિત કર્યા હતા, તે અ. પ્રમાણે: (૧) ઉત્થાન, (૨) કર્મ, (૩) બલ, (૪) વીર્ય અને (૫) પરાક્રમ. ઉત્થાન એટલે આળસ મરડીને ઊભા થવું, જડતા ખંખેરીને ભગૃત થવું. કર્મ એટલે નિશ્ચયપૂર્વક કામે લાગવું, ઉદ્યમ કરવા મચી પડવું. બલ એટલે સ્વીકૃત કાર્યમાં કાયા, વાણી તથા મનના બળને રેડવું. વીર્ય એટલે સ્વીકૃત કાર્યને પાર પાડવામાં આનંદ માનવો, ઉત્સાહ રાખવો. અને પરાક્રમ એટલે વિદ્વેષ, મુશ્કેલીઓ કે મુશીબતોનો વીરતાથી સામનો કરવો.

પુરુષાર્થ વિના ધર્મ નથી. જે જેટલા પ્રમાણમાં પુરુષાર્થ કરે છે, તેને તેટલા પ્રમાણમાં ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. 'ધર્મ થવો હશે તો થશે' એમ બોલીને તેના પ્રત્યે ઉપેક્ષા દર્શાવનારા કદી પણ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી. લક્ષ્મી કે સંપત્તિ કદાચ એકાએક-અણુધાર્યા

મળી જાય, પણ ધર્મની બાબતમાં એવું કદી બનતું નથી. તે માટે તેા વ્યવસ્થિત પુરુષાર્થ કરવો જ પડે છે. ત્યારે ધાર્મિક વિકાસ સારા પ્રમાણમાં થાય, ત્યારે મોટા ભણી પ્રયાણ શરૂ થાય છે અને તે પગકાષાએ પહોંચે ત્યારે મોટા સમીપ આવે છે, એટલે તે પણ પરમ પુરુષાર્થનું જ પરિણામ છે.

અહીં વિદ્યુત-રત્ન-મલા વિશેષણ વડે તીર્થંકરોનો શુભાનુવાદ કે તીર્થંકરોનું સ્તવન કરવાનો મુખ્ય આશય એ છે કે આપણે તેમના પુરુષાર્થ-શુભનું પ્રણિધાન કરી શકીએ અને એ રીતે આપણા જીવનમાં પુરુષાર્થની પ્રતિષ્ઠા કરી આપણા ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક વિકાસ સારી રીતે સાધી શકીએ.

પહીણ-જરા-મરણ આ પદ પહેલી વિભક્તિના બહુવચનમાં આવેલું છે, કારણ કે તે તિલ્થચરા પદનું વિશેષણ છે. તેનું સંસ્કૃતરૂપ ‘પ્રક્ષીણ-જરા-મરણાઃ’ છે. આ સામાસિક પદ હોવાથી પ્રથમ તેનો વિગ્રહ કરવો જોઈએ. તે આ રીતે કરાય છે : ‘જરા ચ મરણં ચ જરામરણે, પ્રક્ષીણે જરામરણે ચેવાં તે પ્રક્ષીણ-જરા-મરણાઃ-જરા અને મરણ, તે જરામરણ, તે વિશેષ પ્રકારે ક્ષીણ થયેલાં છે જેમના, તે પ્રક્ષીણ-જરા-મરણ. તાત્પર્યકે ‘પહીણ-જરા-મરણાઃ’ એટલે અજરામર અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા.

તીર્થંકરોને પ્રક્ષીણ-જરા-મરણ કહેવાનો મુખ્ય આશય તેમના અપુનર્ભવ શુભનો શુભાનુવાદ કે તેમના અપુનર્ભવ શુભનું સ્તવન કરવાનો છે. તેઓ સકલ કર્મનો ક્ષય કરીને

જોઈ શકે છે. એ વખતે જોઈ જિનેશ્વર ભગવંતને પાથરે
 નામ લખવાનું કે ભગવંત ! એનો ભગવંતે કે હાંસ મારે મેં
 કર્યું ? આ રીતે જોઈ જિનેશ્વર પચાસ થયા કે આપ
 આપો : નેત્રના મંથા શરૂ કર. તેમાં વાસો આવે વે
 પચાસ થઈ જશે. આ વખતે આગે નેત્રનાં વિશેષ જાન
 ન હતું કે અમે એ મંથા શરૂ કરી શકીએ. પણ વરત
 આવી પડના બની કે અમે નેત્રના મંથામાં દાખલ થયા, તેથી
 વિશેષ જાણપ્રતી મળતી અને એ મંથા કરવા લાગ્યા. તેમાં
 બરાબર સાત વર્ષ પચાસ થઈ ગયા પછી પાછા સાક્ષિ
 સર્જનના ક્ષેત્રમાં આવી ગયા. આવી વિચારવાનું એ છે કે
 જિનેશ્વર ભગવંતની પ્રાર્થના કરતાં આવે જવાળ શી રીતે
 મળે ? તેઓ પાતે તો આવે જવાળ આવે નહિ, કે
 દેખીતું છે, એટલે કોઈ દેવી શક્તિએ આવો જવાળ આપે
 એમ માનવું પડે. એ આપણા મનના ભ્રમ હોય તો તે સાચો
 શી રીતે પડે ? એટલે એ અમારા મનનો ભ્રમ ન હતો
 પણ દેવી શક્તિએ આપેલો જવાળ હતો, એ નિશ્ચિ
 હતું. આનો અર્થ એ થયો કે તીર્થ કર ભગવંતની પ્રાર્થના
 કરતાં કોઈ દેવી શક્તિ જગૃત થાય છે અને તે આપણું
 ઈષ્ટસિદ્ધિમાં સહાય કરે છે. શ્રી પાર્શ્વનાથની અનન્ય ભા
 લક્ષિત-પ્રાર્થના કરતાં શ્રી પદ્માવતીદેવી પ્રસન્ન થાય કે
 અને તે આપણા ઈષ્ટ મનોરથની સિદ્ધિ કરે છે, એવો અનુ
 ભવ અમને એક કરતાં વધારે વાર થયો છે. બીજા ઘણાઓ
 પણ આવો અનુભવ થયેલો છે, એટલે જિન ભગવંતને હાર્દ
 પ્રાર્થના કરતાં મુશ્કેલીઓમાં માર્ગદર્શન મળે છે, કે
 નિઃશંક બીના છે.

અહીં અમે એટલી સ્પષ્ટતા કરવા ઇચ્છીએ છીએ કે પ્રાર્થના એક આધ્યાત્મિક રહસ્ય છે. તેની પ્રતીતિ તર્કથી નહિ, પણ અનુભવથી જ થાય છે, તેથી પાઠકમિત્રોએ તેનો અનુભવ મેળવવા તત્પર થવું.

અત્યાર મુધીનું વિવેચન લક્ષ્યમાં લેતાં પાંચમી ગાથાની અર્થસંકલના નીચે પ્રમાણે થાય છે :

અર્થસંકલના

આ રીતે મારા વડે અભિમુખ ભાવે વંદા-
યેલા-સ્તવાયેલા, સર્વે કર્મેની નાશ કરનારા, અજ-
રામર અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા તથા જિનવરની
ઉત્તમ ખ્યાતિને પામેલા એવા ચોવીશે તીર્થ કરે
મારા પર પ્રસન્ન થાઓ.

છે કાયા વડે વંદાયેલા અને મહિતનો અર્થ છે મન વડે પૂજાયેલા. તાર્પય' કે આ ત્રણ પદો વડે આહીં જિનલક્ષિતા વાચિક, કાયિક અને માનસિક એવા ત્રણ પ્રકારો નિર્દેશાયેલા છે, જે વિસ્તારથી સમજવા યોગ્ય છે.

દરેક મનુષ્ય પાસે કાયા, વાણી (વચન) અને મન એ ત્રણ સાધનો અવશ્ય હોય છે. જો તે આ ત્રણ સાધનોનો ઉપયોગ જિનલક્ષિતામાં કરે, પ્રભુલક્ષિતામાં કરે, તો તેનું જીવન સાર્થક બને છે, પણ તેનો આવો ઉપયોગ કરનારા કેટલાં ? મોટા ભાગે તો કાયા, વાણી અને મન એ ત્રણેય સાધનોનો દુરુપયોગ જ થાય છે, જેથી કર્મબંધન વધે છે અને તેનું ફક્ત લોગવવા માટે ચોરાશીના ચક્કરમાં પીસાવું પડે છે.

શ્રી જિનેશ્વરદેવને અથવા તેમની મૂર્તિને અથવા અભિમુખભાવે આપણી સમક્ષ કલ્પેલા તેમના ચિત્રને જે હાથ જોડી મસ્તક નમાવવું કે જે ઢીંચણ, જે હાથ અને મસ્તક એ પાંચેય અંગો ભેગાં કરી પંચાંગપ્રણિપાત કરવો, એ કાયિક લક્ષિ છે. વળી ભગવાનની લક્ષિ નિમિત્તે આલીને મંદિરે જવું, ત્યાં કેશર-ચંદન જાતે ઘસવાં અને ભગવાનની મૂર્તિને નવેય અંગે તિલક કરવાં, પુષ્પો ચડાવવાં એ પણ કાયિક લક્ષિ જ છે. જેમાં મુખ્યત્વે કાયાનો ઉપયોગ થાય, તે કાયિક લક્ષિ સમજવી.

શ્રી જિનેશ્વરદેવની સારભૂત સુંદર શબ્દો વડે સ્તુતિ કરવી કે તેમનાં સ્તવન-સ્તોત્રો બોલવાં કે તેમનો પ્રવચનાદિ

છે કાયા વડે વંદાયેલા અને મહિતનો અર્થ છે મન વડે પૂજાયેલા. તાત્પર્ય કે આ ત્રણ પદો વડે આહીં જિનભક્તિના વાચિક, કાયિક અને માનસિક એવા ત્રણ પ્રકારો નિર્દેશાયેલા છે, જે વિસ્તારથી સમજવા યોગ્ય છે.

દરેક મનુષ્ય પાસે કાયા, વાણી (વચન) અને મન એ ત્રણ સાધનો અવશ્ય હોય છે. જો તે આ ત્રણ સાધનોનો ઉપયોગ જિનભક્તિમાં કરે, પ્રભુભક્તિમાં કરે, તો તેનું જીવન સાર્થક બને છે, પણ તેનો આવો ઉપયોગ કરનારા કેટલાં ? મોટા ભાગે તો કાયા, વાણી અને મન એ ત્રણેય સાધનોનો દુરુપયોગ જ થાય છે, જેથી કર્મબંધન વધે છે અને તેનું ફક્ત ભોગવવા માટે ચોરાશીના ચક્કરમાં પીસાવું પડે છે.

શ્રી જિનેશ્વરદેવને અથવા તેમની મૂર્તિને અથવા અભિમુખભાવે આપણી સમક્ષ કલ્પેલા તેમના ચિત્રને બે હાથ જોડી મસ્તક નમાવવું કે બે હાથ જોડી, બે હાથ અને મસ્તક એ પાંચેય અંગો ભોગ કરી પંચાંગપ્રભિપાત કરવો, એ કાયિક ભક્તિ છે. વળી ભગવાનની ભક્તિ નિમિત્તે આહીને મંદિરે જવું, ત્યાં કેશર-ચંદન જાતે ઘસવાં અને ભગવાનની મૂર્તિને નવેય અંગે તિલક કરવાં, પુષ્પો ચડાવવાં એ પણ કાયિક ભક્તિ જ છે. જેમાં મુખ્યત્વે કાયાનો ઉપયોગ થાય, તે કાયિક ભક્તિ સમજવી.

શ્રી જિનેશ્વરદેવની સારભૂત સુંદર શબ્દો વડે સ્તુતિ કરવી કે તેમનાં સ્તવન-સ્તોત્રો બોલવાં કે તેમનો પ્રવચનાદિ

દારા ગુણાનુવાદ કરવો, એ વાચિક લક્ષિત છે. જેમાં મુખ્યત્વે વચનનો ઉપયોગ થાય, તેને વાચિક લક્ષિત સમજવી.

અને શ્રી જિનેશ્વરદેવના ગુણોની મનથી પ્રશંસા કરવી, તેમના પ્રત્યે પૂજ્યભાવ દર્શાવવો તથા તેમની આજ્ઞાઓમાં શ્રદ્ધાન્વિત થવું, એ માનસિક લક્ષિત છે. જેમાં મુખ્યત્વે મનની વૃત્તિઓનો ઉપયોગ થાય, તેને માનસિક લક્ષિત સમજવી.

આજે જિનલક્ષિત કે જિનપૂજના અંગપૂજ, અગ્રપૂજ અને ભાવપૂજ એવા ત્રણ પ્રકારો પ્રચલિત છે, તે અંગે પણ થોડો વિચાર કરી લઈએ. પ્રથમ તો જિનલગવંતના વિરહમાં તેમની મૂર્તિને સાક્ષાત્ જિન માનીને તેમની સેવા-પૂજા-લક્ષિત કરવાની છે. જો એ રીતે લક્ષિત થાય તો જ એ ફલદાયી નીવડે છે.

એક વાર એક સંજ્ઞને અમને પ્રશ્ન કર્યો કે ‘તમે કેને પૂજો છો?’ ‘અમે કહ્યું : ‘અમે શ્રી જિનેશ્વરદેવને પૂજીએ છીએ.’ તેમણે પૂછ્યું : ‘શ્રી જિનેશ્વરદેવ કયાં છે?’ ‘અમે કહ્યું : ‘એ મૂર્તિમાં બિરાજે છે.’ તેમણે કહ્યું : ‘મને તો એમાં પથ્થર જ દેખાય છે.’ અમે કહ્યું : ‘જેના મનમાં પથ્થર હોય, તેને પથ્થર દેખાય અને જેના મનમાં શ્રી જિનેશ્વરદેવ હોય, તેને શ્રી જિનેશ્વરદેવ દેખાય. જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ.’ પરંતુ અમારા આ ઉત્તરથી તેમને સંતોષ ન થયો. તેમણે એક વિશેષ પ્રશ્ન કર્યો : ‘એક પથ્થરના ટુકડામાં શ્રી જિનેશ્વરદેવની કલ્પના કરવી, એ શું

ગોત્રગેટી જે, તે અર્થ અને વિગિના જાનગણિત ખૂબ પ્રશસ્તિ ભાવે કરી જોઈએ. તેમાં જે સ્તુતિ-સ્તાવન-સ્તોત્ર ગોટીએ તેનો પાઠ શુદ્ધ હોવો જોઈએ. અને તે મધુર રાગે પદતિગર ગાવા જોઈએ. ગાળે જિનમંદિરમાં જે સ્તુતિ-સ્તવનાદિ ગાંભીર્યમાં આવે છે, તેમાં આ જાને નિયમોનો ભંગ થતો જોવાય છે, જે ઈચ્છનીય નથી. જો આપણી પાઠશાળાઓ તથા આધુવર્ગ મન પર લે તો આ સ્થિતિમાં જરૂર સુધારો થઈ શકે અને તે પણ થોડા સમયમાં. પણ તેઓ મન પર લેશે ખરા ?

જિન ભગવંતની અંગપૂજા, અગ્રપૂજા તથા ભાવપૂજામાં કાવ્યિક, વાચિક અને માનસિક એ ત્રણેય પ્રકારની જિન-ભક્તિ આવી જાય છે અને તે વધારે વિકસિત સ્વરૂપે, એટલે આપણે તેમાં શ્રદ્ધાન્વિત થઈએ અને જિનભક્તિનો રંગ જમાવી આપણા જીવનને સફલ કરીએ.

છઠ્ઠી ગાથાના પ્રથમ પદની આ અર્થવિવેચના પૂરી કરીએ તે પહેલાં જે ખુલાસા કરવા જરૂરી છે. કેટલાક માને છે કે કિત્તિય વંદિયા મહિયા આ પ્રમાણે આ ત્રણ પદો છૂટાં છે અને તેઓ ધાર્મિક પુસ્તકોમાં પણ એ જ રીતે છાપે છે, પરંતુ તેમની આ માન્યતા ભૂલભરેલી છે, કારણ કે આ પદો આ રીતે છૂટાં હોય તો સિદ્ધા પદનાં વિશેષણો તરીકે કિત્તિયા વંદિયા મહિયા એવું રૂપ ધારણ કરે, જે ગાહાછંદનું અધારણ જોતાં શક્ય નથી, એટલે તે એક સામાસિક પદ રૂપે જ વ્યવસ્થિત છે, એમ માનવું સુચોગ્ય છે.

કેટલાકે કિત્તિય-વંદિય મહ્યા એ પાઠ માનેલો છે અને તેના અર્થ 'મારા વડે સ્તવાયેલા તથા વંદાયેલા' એવો કર્યો છે. પરંતુ એ રીતે અહીં કિત્તિય-વંદિયા મહ્યા એવો પાઠ હોવો જોઈએ. અહીં આર્ષત્વના કારણે વંદિય એવો પાઠ સ્વીકારીએ તો પણ મહ્યા પાઠ અર્થની દૃષ્ટિએ સંગત નથી, કારણ કે એ રીતે જિનભક્તિના ત્રણ પ્રકારો પૈકી બે જ પ્રકારો ઉભા રહે છે અને માનસિક પ્રકાર ઉડી જાય છે કે જે અતિ મહાત્મનો છે. તાત્પર્ય કે હાલ જેપાઠ પ્રચલિત છે, તે જ શુદ્ધ અને વ્યવસ્થિત છે.

જે એ-આ બે પદોનો સંસ્કૃત અનુવાદ 'એ એતે' કરવામાં આવ્યો છે. એટલે મૂલમાં જે એ એવો પાઠ હોવો જોઈએ, પણ તેમાંના એક એ નો લોપ થયેલો છે, એમ માનીને કરવામાં આવ્યો હોય એમ જણાય છે. તેમાં જેનો અર્થ 'જેઓ' થાય છે અને એતે નો અર્થ એ કે આ થાય છે, એટલે તેનો સમય ભાવ 'જેઓ આ' એવાં બે પદો વડે આવી શકે છે.

લોકસ્સ-આ પદ છઠ્ઠી વિભક્તિના એકવચનમાં આવેલું છે. તેનું સંસ્કૃત રૂપ છે : 'લોકસ્ય' અને તેનો અર્થ છે : 'લોકના.' અહીં લોક શબ્દથી વિશ્વ, જગત્ કે દુનિયા સમજવાની છે. જૈન દૃષ્ટિએ લોક શબ્દનું વિવેચન પ્રસ્તુત સૂત્રની પ્રથમ ગાથામાં વિસ્તારથી થયેલું છે, એટલે અહીં તે અંગે વિશેષ વિવેચન કરતા નથી.

વત્તમા—આ પદ પહેલી વિભક્તિના બહુવચનમાં આવેલું છે, કારણકે તે સિદ્ધા પદનું વિશેષણ છે. તેનું સંસ્કૃત રૂપ

તો આ જગતમાં અનેક હોય છે, તેમાં એમની વિશેષતા શી !? તેનો ઉત્તર એ છે કે 'તેઓ' સામાન્ય કોટિના સિદ્ધ નહિ, પણ ઉત્તમ કોટિના સિદ્ધ હોય છે અને તે સ્પષ્ટ કરવા માટે જ અહીં તેમને ઉત્તમ વિશેષણ લગાડવામાં આવ્યું છે.' તાત્પર્ય કે તીર્થંકરો જગતના ઉત્તમ કોટિના સિદ્ધ હોય છે.

તીર્થંકરોને ઉત્તમ કોટિના સિદ્ધ માનવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે તેઓ પ્રાપ્ત સિદ્ધિઓનો સ્વાર્થ કાળે ઉપયોગ કરતા નથી કે તેનું ચમત્કાર-પ્રદર્શન કરતા નથી. ગૌતમખુદ્ધે ધર્મોપદેશક તરીકેના તેમના જીવન દરમિયાન પ્રાપ્ત સિદ્ધિઓનું ચમત્કારિક પ્રદર્શન કર્યું હતું, જેની નોંધ ઐશ્વ શાસ્ત્રોમાં લેવાઈ છે, પરંતુ આજ સુધીમાં કોઈ તીર્થંકરે પ્રાપ્ત સિદ્ધિઓનું ચમત્કાર-પ્રદર્શન કર્યું હોય, એવી નોંધ કોઈ જિનાગમમાં લેવામાં આવી નથી. મંજલિપુત્ર ગોશાલકે દેવથી ઉત્તેજિત થઈને પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી તેજોલેશ્યા ભગવાન મહાવીરનો પ્રાણ હરવા માટે છોડી હતી, છતાં ભગવાન મહાવીરે પ્રાપ્ત સિદ્ધિઓનો તેની સામે ઉપયોગ કર્યા ન હતો. જો તેઓ ધારત તો દુષ્ટ ગોશાલકને ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં હતો ન હતો કરી નાખત, પણ તેઓ આ જગતના ઉત્તમ કોટિના સિદ્ધ પુરુષ હતા, એટલે એવું ધારે જ શાના ? જો કે ગોશાલકે છોડેલી તેજોલેશ્યા ભગવાન મહાવીરના અદ્ભુત વ્યક્તિત્વને કારણે પાછી ફરી હતી અને એ રીતે તેમનો પ્રાણ હરવામાં નિષ્ફલ નીવડી હતી. કોઈ પણ તીર્થંકરનું અપમૃત્યુ થતું નથી, એવી સ્પષ્ટતા પૂર્વે તીર્થંકરવાદના પ્રકરણમાં અમે કરેલી જ છે.

લોગસૂત્ર જોવી છે કે આ દેશમાં ૮૪ શિદ્ધો થઈ ગયા છે જેઓ ધાર્યા અમલકાર કરતા હતા. આને પણ તેઓ સૂક્ષ્મ હેલે વિદ્યામાન છે. જો આપણે તેમનું વંદન-સ્તવન-પૂજન કરીએ તો મનના મનોરથો ફળે છે. પરંતુ લોગસૂત્રના આ પાઠ જાહેર કરે છે કે આ ભરતક્ષેત્રમાં જે ઓવીશ તીર્થંકરો થઈ ગયા, તે ઓવીશોય મહાસિદ્ધો હતા અને તે કહેવાતા ૮૪ શિદ્ધો કરતાં અનેક રીતે ગ્રહિયાતા હતા, જોટલે કહ્યાણના કામીએ તો તેમનું જ વંદન-સ્તવન-પૂજન કરવું જોઈએ.

યોગસિદ્ધ, મંત્રસિદ્ધ, વિદ્યાસિદ્ધ, તંત્રસિદ્ધ, રસ-સિદ્ધ, આદિ સિદ્ધ મહાત્માઓ અનેક જાતના અમલકારો બતાવી શકે છે, પણ તેમાંના કોઈ તીર્થંકરની તુલનામાં આવી શકે નહિ. અરે ! તેમના સોમા કે સહસ્રમા ભાગે પણ આવી શકે નહિ, કારણ કે તીર્થંકરની તો ભૂમિકા જ જુદી છે. ખુદ યોગસિદ્ધ આદિ મહાત્માઓ તેમના ગ્રંથાની સેવા કરે છે. તાત્પર્ય કે અહીં તીર્થંકર ભગવંતોને આ લોકના સહુથી ઉત્તમ સિદ્ધપુરુષો તરીકે જે શુણાનુવાદ કરવામાં આવ્યો છે, તે યથાર્થ છે.

આરુઘ્ગ-વોધિલામ્—આ સામાસિક પદ બીજી વિલકતના એક વચનમાં આવેલું છે. તેનું સંસ્કૃતરૂપ છે : ‘આરોઘ્ય-વોધિલામ્’ તેના સમાસ આ રીતે છૂટો પાડવો ઘટે છે : ‘આરોઘ્ય વોધિલામ્’ આરોઘ્ય-વોધિલામ્ : તમ્ આરોઘ્ય-વોધિલામ્’ આરોઘ્ય અને વોધિલામ્, તે આરોઘ્ય-વોધિલામ્, અહીં

આરોગ્યથી રાગરહિત અવસ્થા અભિપ્રેત છે કે જેને માટે આપણે ‘ શારીરિક અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય ’ એવો શબ્દ પ્રયોગ કરી શકીએ. રાગ શરીરનો પણ હોય છે અને મનનો પણ હોય છે. ત્યારે આ બેમાંથી કોઈ પ્રકારનો રાગ ન હોય, ત્યારે શરીર અને મનની સ્વાસ્થતા જળવાઈ રહે છે અને તે જિનભક્તિ તથા તપ-જપ-સંયમની ગ્રાધના કરવામાં અતિ ઉપયોગી થઈ પડે છે. એ તો આપણો જીવિંદો અનુભવ છે કે ત્યારે આપણું શરીર સ્વસ્થ ન હોય કે મન સ્વસ્થ ન હોય ત્યારે આપણે જિનભક્તિ યથાર્થપણે કરી શકતા નથી, તપ કરવાનું બનતાં સુધી માંડી વાળીએ છીએ, અને જપ કરવા માટે કદી હાથમાં માળા પકડીએ છીએ તો જેમ તેમ ગણીને તેને છોડી દઈએ છીએ. આ દિયતિમાં બે-ચારથી વધારે માળા તો ગણી શકાતી જ નથી. સંયમગ્રાધના તો આપણા હવનમાં મૂલ્યથી જ ઓછી છે, વધારે સ્પષ્ટ કહીએ તો સ્વતંત્ર હવન હવવાની આપણને ટેવ પડી ગઈ છે અને તેમાં જ આનંદ માનીએ છીએ. કેટલાક આ સ્વતંત્ર હવનને સ્વતંત્ર હવનનું નામ આપે છે, પણ એ સ્વતંત્ર શબ્દનો દુરુપયોગ કરવા જેવું છે. જેમાં અનેક પ્રકારની પરાધીનતા હોય, તેને સ્વતંત્ર શી રીતે કહેવાય ? જે મનુષ્ય કોઈ પણ ટેવનો શુભામ ન હોય અને પોતાના નિર્ણય અનુસાર ધરાબર વર્તી શકતો હોય, તેને આપણે સ્વતંત્ર હવન હવતો કહી શકીએ, પણ ઉપર્યુક્ત હવનમાં આ પરિસ્થિતિ હોય છે ખરી ? તાર્પર્ય કે શારીરિક અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય

પ્રીતિ, સરસતા, નિખાલસતા, સૌજન્ય, અને વચનપાલન
જાણે અદ્વય જ થઈ ગયાં છે. છીછરી મનોવૃત્તિ, મોજ-
મગ્ગ અને ધનપ્રાપ્તિ માટે આંધળી દોટ એ જાણે
આપણાં હવનલક્ષણ થઈ પડ્યાં છે. આમાં ભક્તિની ભાવના
જાણે ક્યાંથી ? આમાં ધર્મનો રંગ લાગે ક્યાંથી ? દંભ,
દેખાવ અને દુષિત દૃષ્ટિએ આપણા હવનનો કળજો લઈ
લીધો છે. આ માનવહવનનું તદ્દન ગેઠુંદું અને કંઠું
ચિત્ર છે, તેથી જ અમે કહીએ છીએ કે આપણને હવતા
આવડતું નથી.

મરણ સંગંધી આપણે ગંભીર વિચાર કરતા નથી.
કદી સ્મશાનમાં જવાનો પ્રસંગ આવે, ત્યારે મરણનો વિચાર
આપણને સ્પર્શી જાય છે, પણ તે રેતીમાં દોરાયેલી રેખાની
જેમ ઘડીકમાં ભૂંસાઈ જાય છે અને આપણા હવનના રંગ-
દંગ એવા ને એવા જ રહે છે. જે પહોર ગામતરે જવું
હોય તો તેની તૈયારી કરીએ છીએ, જ્યારે પરલોકના
પ્રવાસ માટે કશી જ તૈયારી નહિ ! આપણે કાહ્યા ખરા,
પણ આ ગાળતમાં આપણા ઠહાપણનો જરાયે ઉપયોગ કરતા
નથી. મૃત્યુ ગમે ત્યારે આવી પહોંચવાનું છે, એમ જાણ્યા
પછી જોયો ગાફેલ રહે છે, તે ગભાર છે. તેની તૈયારી તો
તરત આરંભી દેવી જોઈએ, છતાં તેને કાલ પર મુલતવી
રાખીએ છીએ અને એ કાલ કાલ જ રહે છે. તે કદી આવ
તી નથી. એવામાં બાજ પક્ષીની ઝડપે મૃત્યુ આપણા પર
તૂટી પડે છે અને આપણા શિકાર કરી નાખે છે. ખરેખર !
આપણને મરતાં પણ આવડતું નથી.

અતિહાર્ય તથા ત્રણેય લોકના નાયકો વડે પૂજાતા એવા
ઓવીશે પણ અહતકેવલીઓનું હું સ્મરણ-વંદનપૂર્વક
સ્તવન કરીશ. ૧

ઉસમમજિઅં ચ વંદે, સંભવમભિણંદણં ચ સુમદ્દં ચ ।

પડમપ્પદં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પદં વંદે ॥ ૨ ॥

શ્રી ઋષભદેવ, શ્રી અગ્નિતનાથ, શ્રી મંલવનાથ, શ્રી
અભિનંદન સ્વામી, શ્રી સુમતિનાથ, શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામી, શ્રી
સુપાર્થનાથ તથા શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામીને હું મન-વચન-
કાયાથી વંદન કરું છું. ૨

સુવિહિં ચ પુષ્પદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ ।

વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ ॥ ૩ ॥

શ્રી સુવિધિનાથ અપરનામ શ્રી પુષ્પદંત, શ્રી શીતલ-
નાથ, શ્રી શ્રેયાંસનાથ, શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી, શ્રી વિમલનાથ,
શ્રી અનંતનાથ, શ્રી ધર્મનાથ અને શ્રી શાંતિનાથને હું મન
વચન-કાયાથી વંદન કરું છું. ૩

કુંયું અરં ચ મલ્લિલં, વંદે મુણિસુચ્ચયં નમિજિણં ચ ।

વંદામિ રિટ્ઠનેમિં, પાસં તદ્દ વદ્ધમાણં ચ ॥ ૪ ॥

શ્રી કુંથુનાથ, શ્રી અરનાથ, શ્રી મલ્લિનાથ, શ્રી સુનિ-
સુવ્રતસ્વામી, શ્રી નમિનાથ, શ્રી નેમિનાથ તથા શ્રી મહાવીરસ્વામીને હું મન-
કરું છું. ૪

બૃહ્ય ભક્તિસૂત્ર

લોગરૂઝ એક ભૃહ્ય ભક્તિસૂત્ર છે, તેની પાઠકમિત્રોને પૂર્ણ પ્રતીતિ થાય, તે માટે અહીં તેનો સમીક્ષાત્મક પરિચય આપીશું.

‘જૈન ધર્મમાં પ્રભુભક્તિ, ઈશ્વરભક્તિ કે પરમાત્માની ભક્તિને સ્થાન છે અથુ ?’ તેનો ઉત્તર આ સૂત્ર પરથી સાંપડે છે. જૈન ધર્મ પ્રભુ, ઈશ્વર કે પરમાત્માસ્વરૂપ પોતાના ઈષ્ટદેવની ભક્તિમાં માને છે, તેથી જ તેમાં આ પ્રકારનું સૂત્ર સ્થાપ્યું છે અને તે જેના માથે જિનશાસ્ત્રન ચલાવવાનો સધજો હાર રહેલો છે, એવા જલુધર લગવતોએ રચેલું છે, એટલે જૈનધર્મના ભક્તિવિષયક વક્ષણ અંગે કોઈ પણ પ્રકારની શંકા કરવા જેવું નથી.

કેટલાક કહે છે કે ‘જૈનો ભક્તિમાં તો માને છે, પણ તેમણે એના જેટલો વિકાસ કરવો જોઈએ, તેટલો કયો નથી, અર્થાત્ તેને યોગની કોટિએ પહોંચાડ્યો નથી.’ પરંતુ

તે અધિકારના અર્થને અજાણતાની કો અને તે અધિકાર
અર્થને જાણનારની તપાસી છે.

જેમ જ્ઞાન વિદ્યાશિક્ષા મંત્ર અર્થોત્તર પદ્યે અમારો
અંતઃકર્મના અર્થોત્તર છે તે પૂર્વમદર્શિણા લોગસ્સસૂત્રની
આજ આરાધના કરવા. આ આરાધના માટે બાજે કાર્યો-
ત્તરની અવસ્થા ધ્યાન કરીને કરવા, અંતર કે તેણી બૂમ
અને શરીરનું પ્રમાણન કરીને, જે પણ વચ્ચેમાં ચાર
આંખનું અંતર રાખીને બિના સંકેતા, શરીરનું હલન-ચલન
બિદાકૃત બંધ કરી દેવા, જે હાયની અંતરિ બેઠતા અને
મનનો સર્વળા વિદેષ દૂર કરીને તથા સૌમ્યભાવ ધારણ
કરીને એક શ્વાસોદ્ધવાસે લોગસ્સના એક ચરણનું સ્મરણ
કરતા. પાયસમા ડસાસા નો અર્થ એ છે કે, એક શ્વાસો-
દ્ધવાસે લોગસ્સસૂત્રનું એક પદ એટલે એક ચરણ સ્મરણ-
આ રીતે અઠાવીશ શ્વાસોદ્ધવાસમાં અઠાવીશ ચરણવાળા એક
લોગસ્સનું સ્મરણ પૂરું થતું. આ પ્રમાણે એક શ્વાસોદ્ધવાસે
લોગસ્સનું એક ચરણ સ્મરવાની પાછળ તેમનો મુખ્ય
હેતુ એ હોતો કે તે આપણા શ્વાસોદ્ધવાસની સાથે તાલબદ્ધ
બની નય અને આપણા પ્રાણમાં લગી નય. પછી તો ન્યારે
પણ શ્વાસોદ્ધવાસ લઈએ, ત્યારે લોગસ્સનાં ચરણો યાદ
આવે અને તે આપણને જિનભગવંતોનું ઉદ્દ્યોધન કરી નય-
ન્યાં જિન ભગવંતોનું ઉદ્દ્યોધન થાય, ત્યાં તેમનો ઉપદેશ
યાદ આવે, ખાસ કરીને તેમણે પ્રયોધેલા સામાયિકની યાદ
તાણ થાય અને આપણો આત્મા રાગ-દ્વેષથી હટીને સમત્વ
પ્રતિ અભિમુખ થાય. તેમને તો આ બૂમિકા જ નોંધતી હ.

એટલે તેઓ લોગસ્સસૂત્રની આરાધનામાં વિશેષ રસ લે, એ સ્વાભાવિક હતું. શરીર અને મનની સ્વસ્થતા, આંતરિક શક્તિઓનો વિકાસ, વ્યક્તિત્વનું પ્રભાવશાળી ઘડતર અને કાર્યની સિદ્ધિ, એ તેનાં સ્વાભાવિક પરિણામો હતાં, એ લોગસ્સસૂત્રની આરાધના એક ઉત્તમ કોટિની આરાધના થાતી અને તે ઘણાનું આકર્ષણ કરતી.

જે મહર્ષિઓ-મુનિઓ ઊભા રહીને લોગસ્સસૂત્રની આરાધના કરવાને શક્તિમાન ન હતા, તેઓ સ્થિરાસને સીને એ આરાધના કરતા, પણ ણને ત્યાં મુઘી આરાધના પાની તક જવા દેતા નહિ. તેમના અનુકરણરૂપે શ્રાવક-ર્ષિમાં પણ એ આરાધનાનો ઠીક ઠીક પ્રચાર હતો.

શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ કે જેમણે સમ્રાટ કબરને પ્રતિજ્ઞા કરી જીવહિંસાને લગતાં અનેકવિધ કાર્યો ધ કરાવ્યાં હતાં અને જૈન તીર્થો માટે ખાસ ફરમાન ગવ્યાં હતાં, તેઓ લોગસ્સસૂત્રના ખાસ આરાધક હતા. શ્રી હીરવિજયસૂરિરાસના કથન અનુસાર તેઓ રોજની પૂરી માળા ગણતા, એટલે કે ૧૦૮ લોગસ્સની ણના કરતા. સંભવ છે કે તેમની આ આરાધનાએ જ મને જિનશાસનના મહાન પ્રભાવક બનાવ્યા હોય. આવા ધીમ દાર્બલાઓ પણ અનેક હશે, પરંતુ અહીં તેની િધ કરવાનું શક્ય નથી, કારણ કે એ દિશામાં હજી મુઘી ખાસ પ્રયત્ન થયેલો નથી. પણ અમારો સામાન્ય ણ્યાલો છે કે અનેક મુનિ-મહાત્માઓએ લોગસ્સસૂત્રની ખાસ

અન્ય કામ પામવાની આત્માના અભિનિર્ગત વિશ્વ-
રૂપે હવે અને એ રીતે જિનજાપને જ્યારે સમયમાં
પામશે વિનય કરશે આપે હશે.

અર્થ એટલી જાણવા આરાધક કે જે પૂર્વ મન્દિરમાં
સર્વેશ્વર અવસ્થામાં રહેને લોગસ્સસૂત્રના પાઠનું કેટલુંક
અમરણ કરી પછી અર્ધ-મંત્ર કે કેઈ પણ નીર્ધારના નામ-
મંત્રનો વાપ કરવા અને તે પછી સાદાંબનદયાન શિદ્ધ
કરવા માટે સમયસરણથી નીર્ધાર ભગવંતનું ધ્યાન કરતા.
આ જાણ અને ધ્યાનથી તેમને કેટલીક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થતી,
જેના ઉપયોગ અસાધારણ સંયોગો વિવાદ બાબે જ કરતા.

હવે લોગસ્સસૂત્રની આરાધના કરી રીતે કરવી જોઈએ ?
તે જણાવીશું.

(૧) સદુ પ્રથમ તો આવી આરાધના કરવાની ઈચ્છા-
વાળાએ એવો સંકલ્પ કરવો જોઈએ કે ‘હું અમુક દિવસથી
લોગસ્સસૂત્રની ખાસ આરાધના કરીશ અને તે માટે આટલો
સમય ગાળીશ.’ જ્યાં સંકલ્પ નથી, ત્યાં સિદ્ધિ નથી. જે
કાર્ય, ક્રિયા કે પ્રવૃત્તિ સંકલ્પ અર્થાત્ દૃઢ નિર્ણય વિના
શરૂ કરી દેવામાં આવે છે, તે થોડી પ્રતિકુલતાઓ કે
થોડી મુશ્કેલીઓ આવતાં જ છૂટી જાય છે. તેથી જ જૈન
‘ધર્મ’માં કેઈ પણ વ્રત-નિયમ પચ્ચક્ષુખાણુપૂર્વક લેવાની પ્રથા
પ્રચલિત છે. પચ્ચક્ષુખાણુ એટલે પ્રત્યાખ્યાન, ત્યાગને અનુ-
કૂલ કથન, તાત્પર્યકે પ્રતિજ્ઞા. ‘અમે લીધી પ્રતિજ્ઞા પાળશું
રે, લલે કાયાના કટકા થાય.’ આ આપણી પ્રાચીન આર્ય-

લાવના હતી અને આજે પણ તેનો નિર્વાહ કરવાની જરૂર છે. તાત્પર્યે સંકલ્પ કર્યા પછી તેને કોઈ પણ સંયોગોમાં ઊંડાયો નહિ, એ આપણી ટેક હોવી જોઈએ. આવા પ્રસંગે થણા ભાગે કસોટી થાય છે, પણ એ કસોટીમાંથી પાર ઉતરીએ તો છેવટે સારું પરિણામ આવે છે.

વંકચૂલ ચોરે એક મુનિરાજ આગળ હાથ જોડીને એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે ‘અન્નપ્રયાં દેલો ખાવાં નહિ.’ હવે એક વખત ચોરી કરીને તે પાછો ફરતો હતો, ત્યારે પોતાના સાથીઓ સાથે જંગલમાં ભૂલો પડ્યો. ત્યાં રખડપટ્ટી કરતાં બધાને ખૂબ ભૂખ લાગી, એટલે તેઓ આહારની શોધમાં નીકળી પડ્યા અને એમ કરતાં એક વૃક્ષ પર સુંદર ફળો લટકતાં જોઈને તોડી લાવ્યાં. તે તેમણે વંકચૂલ સમક્ષ રજૂ કર્યાં. વંકચૂલ પોતે આ દેલોને ઝોળખતો ન હતો, એટલે કે તેને માટે તે અન્નપ્રયાં હતાં. તેણે સાથીઓને પૂછ્યું : ‘આ દેલું નામ શું ?’ સાથીઓએ કહ્યું : ‘એ તો ખખર નથી.’ એટલે વંકચૂલે પોતાની પ્રતિજ્ઞા યાદ કરીને જણાવ્યું : ‘તો મારે માટે એ કામનાં નથી.’ સાથીઓએ કહ્યું : ‘ખીજે આહાર મળવો મુશ્કેલ છે. જો આ દેલો ખાઈને હુધાવું નિવારણ નહિ કરે તો હાલત ઘણી ખરાબ થશે.’ વંકચૂલે કહ્યું : ‘જે થવું હોય તે થાય, પણ હું મારી પ્રતિજ્ઞા તો નહિ જ તોડું.’ અને તેણે એ દેલો ન ખાધાં. હવે તેના બધા સાથીઓએ ઉદ્વેગિત કરવા એ દેલો ખાધાં અને તેઓ થોડા જ વખતમાં મરણ પામ્યા,

આમ જો, તો આ મંત્રમાં અપર્યાપ્ત શક્તિ જોવામાં છે, એટલે
તે આ મંત્રમાં આપવા છે.

આમ મંડલ

ૐ હો નમઃ કુંભારી ચ મહિન્દ્રે મુનિવર્યયે
નર્મદાયા ચ, વેદમય વિદ્યેનમિ પામે તદ્ વલ્લભાચ (મમ)
મનોર્થકરં પૂર્ય પૂર્ય હી માદા ।

આમ કુંભારીમાં મમ શબ્દ અમારા તરફથી મુક્તિનો છે,
તે ત્યાં અવશ્ય જાયો લેઈએ, અન્યથા મંત્ર અપૂર્ય રહે
છે. આ મંત્ર ઉત્તરાભિમુખ થઈને ખીજાં વરસો પછેરીને
ખીજી માળા વડે એટલે કે કેરળાની માળા વડે ગણવાનો
છે. તેના કુલ ૧૨૦૦૦ જપ કરવાના છે, પણ તે કેટલા
સમયમાં પૂરા કરવા, તે જણાવેલું નથી. પરંતુ તે ૧૨થી
૨૪ દિવસ સુધીમાં પૂરા કરવા લેઈએ, એવો અમારો
જ્યાલ છે. આ મંત્રજપના પરિણામે કુટુંબમાં શાંતિ
થાય છે અને પોતાનું માન વધે છે. વળી જેને હાકિની-
શાકિની વળગેલી હોય, તેના કાનમાં ફૂંકે મારવાથી તે ચાલી
જાય છે. (આ ફૂંકે ત્રણ વાર મારવી લેઈએ.) જો આ
મંત્ર કાગળ પર કુંકુમ-ગોરોચન આદિ ઉત્તમ દ્રવ્યો વડે
લખી, તેની ચિટ્ટી ધનાવી (માદળિયામાં ઘાલી) ગળામાં
નાખવામાં આવે તો સર્વ પ્રકારના તાવો ઉતરી જાય છે.

પાંચમું મંડલ

ૐ ऐं ह्रीं ह्रीं एवं मण अभियुआ विहुय-रय-मल

આ મંત્રનો રોજ ૧૦૦૮ જપ કરવો. મૂલ્ય પ્રતિમાં ૧૦૦૪ લખ્યા છે, પણ મંત્રશાસ્ત્રમાં ૧૦૦૮નું વિધાન છે. એટલે તેને આ રીતે સુધારેલ છે. આ રીતે કેટલા દિવસ જપ કરવા, તેની સ્પષ્ટતા અહીં કરેલી નથી, પણ મંત્રજપના ક્ષમા ભાગે હોમ કરવાનો હોય છે, અને હોમની સંખ્યા ૧૦ હજાર ગિરીપત્રની ગતાવેલ છે, એટલે તે ૧ લાખ હોવો જોઈએ. હવે રોજના ૧૦૦૮ જપમાંથી જપનામાં તો ૧૦૦૦ જપ જ રહેવાય છે, એટલે આ જપની સમખંભત્ત્વા ૧૦૦ દિવસની સમજાવી. આ રીતે આ મંત્રના ૧ લાખ જપનું આનુકૂળ કરવાં બધા મનોરથની પ્રાપ્તિ થાય છે અને વાંચનાં માન-પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ કાળની જપના પ્રતિભામાં વાક્ય વાંચવા જે

તે

૫૫:

- [illegible]

આ દરેક મંત્ર શાંતિમંત્રનું કામ કરે છે અને તેનો આવશ્યકતા અનુસાર જપ કરી શકાય છે. :

છેલ્લી ગાથાનો ચમત્કાર

લોગસ્સસૂત્રની છેલ્લી ગાથા ચમત્કારિક છે, એવો ખ્યાલ તો અમને ઘણાં વર્ષો પૂર્વે આવ્યો હતો, પરંતુ એક વાર એક ધર્મપ્રેમી સજ્જનનો સમાગમ થયો, તેમણે વાતની વાતમાં જણાવ્યું કે ‘લોગસ્સસૂત્રની છેલ્લી ગાથા ચમત્કારિક છે અને મને તેનો અનુભવ થયો છે.’ આ શબ્દો સાંભળતાં જ અમારા આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. અમે કહ્યું : ‘એ અનુભવ કહી શકશો ખરા?’ તેમણે કહ્યું : ‘તમને કહેવામાં કંઈ હરકત નથી.’ અને તેમણે જણાવ્યું કે ‘એક વાર ધંધામાં મને એકાએક દોઢથી જે લાખ રૂપિયાનું તુકશાન થયું, જે મારા માટે ઘણું ભારે હતું. હું ફીકરમાં પડ્યો અને ઉદ્વાસીન બની ગયો. મારી આ હાલત જોઈને એક મુનિરાજે મને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને પૂછ્યું કે ‘શી બાબત છે?’ મેં જોવી હતી, તેવી હકીકત કહી સંભળાવી. તેમણે કહ્યું : ‘ફીકર ન કરો. બધાં સારાં વાનાં થઈ જશે.’ અને તેમણે મને રોજ લોગસ્સસૂત્રની છેલ્લી ગાથાની પૂરી માળા ગણવાનું કહ્યું. એટલે કે ૧૦૮ વાર ગણના કરવાનું જણાવ્યું અને જે વસ્તુઓનો ત્યાગ કરાવ્યો.

અમે પૂછ્યું : ‘કઈ જે વસ્તુઓનો ત્યાગ કરાવ્યો?’ તેમણે કહ્યું : ‘એક દૂધપાકનો અને બીજો કેરીનો.’ એ વખતે

કેરીની મોસમ ચાલતી હતી અને મારે કાર્યસિદ્ધિ પર્યંત આ બે વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવાનો હતો.’

‘હં પછી ?’ અમે આગળની વાત સાંભળવાની ઇતેન્તરી બતાવી. તેમણે કહ્યું: ‘મેં રોજ છેલ્લી ગાથાની માળા ફેરવવા માંડી. આ માળા હું ખૂબ શ્રદ્ધાપૂર્વક ગણતો હતો અને તે વખતે કોઈ આડાઅવળા વિચારો આવવા દેતો ન હતો. પંદર દિવસ બાદ ધંધાની સ્થિતિ ગુધરવા માંડી અને ૪૫ દિવસમાં તો મેં ગુમાવેલા બધા પૈસા પાછા આવી ગયા.’

‘ખરેખર અદ્ભુત !’ અમારા હૃદયમાંથી સહસ્ર ઉદ્ગારો સરી પડ્યા.

તેમણે કહ્યું: ‘ત્યારથી એ માળા ગણવાનું આજ સુધી ચાલુ છે. પરિણામે હું સુખી છું.’

ત્યાર પછી આશરે બે વર્ષે એક નાણાંકીય કૌભાંડમાં અમે ફસાઈ ગયા. કૌભાંડ કરનારે અમારા વિશ્વાસનો દુરુપયોગ કરી રૂ. ૬૪૦૦૦ ની ખોટી રસીદો અમને ભેરવી દીધી અને એ રકમ મોજશોખમાં ઉડાવી દીધી. બીજા કેટલાકની સાથે પણ તેણે આ જાતનો વ્યવહાર કર્યો હતો. અમને જ્યારે ખરી વસ્તુની જાણ થઈ, ત્યારે કોઈ પણ જાતની ધમાલ કર્યા વિના ચૂપચાપ આસન પર બેસી ગયા અને લોગસસૂત્રની છેલ્લી ગાથાની માળા ફેરવવાનું ચાલુ કર્યું. લોજન અને આરામનો થોડો સમય બાદ કરતાં એ માળા ફેરવ્યા જ કરી. બીજા દિવસે નિત્યપૂજન પછી પણ

એ કાર્યક્રમ ચાલુ જ રહ્યો. એવામાં એક સંખંધી મળવા આવ્યા. તેમને ગમે તે રીતે બની ગયેલી ઘટનાનો ઇશારો મળી ગયો હતો. તેમણે કહ્યું: ‘તમારી લાગવગ તો ઘણી છે. એને કામે લગાડો. આમ બેસી રહેવાથી દહાડો નહિ વળે.’ અમે કહ્યું: ‘કામ ચાલુ છે. પૈસા મળી જશે.’ પરંતુ તેમને અમારી વાતથી અંતોષ ન થયો. તેમણે પૂછ્યું: ‘તમે કોને મળ્યા ? શું પરિણામ આવ્યું ?’ અમે કહ્યું: ‘દાદાના દરબારમાં ફરિયાદ નોંધાઈ ગઈ છે અને તેનું થોડા જ વખતમાં પરિણામ આવી જશે. આમાં બીજા કોઈની લાગવગ આલે એમ નથી.’ અમારા આ જવાબથી તેઓ કંઈક ખિન્ન થયા અને બોલી ઉઠ્યા કે ‘ત્યારે તો પૈસા ચરે બેઠાં મળી જશે.’ અમે કહ્યું: ‘બનવું તો એમ જ લેઈએ.’

તેઓ અમારા મનનું વલણ સમજી ગયા અને ‘કંઈ કામકાજ હોય તો કહેજો.’ એમ બોલી વિદાય થયા. અમારી માળા ચાલુ રહી. તે જ દિવસે રાત્રિના નવ વાગ્યે કૌભાંડ-દારના એક આત્મીય જન અમને રૂ. ૪૮૦૦૦ રોકડા અપી ગયા અને બાકીના પૈસા થોડા વખતમાં ભરપાઈ કરી દઈશું એમ બોલી રૂપિયા ૧૬૦૦૦ ના અવેજની નવી પ્રોમીસરી નોટો અપી આપ્યા ગયા. તાત્પર્ય કે અમે એમાંથી આખાદ ઉગરી ગયા.

ત્યાર પછી એક પ્રસંગે જે પૈસા પાછા આવવાની ધારણા ન હતી, તે પૈસા આ માળા ગણવાના પરિણામે પાછા આવી ગયા હતા. આ પરથી પાઠકમિત્રોને જે સમ-

ॐ वंदना अष्टावनमી ॐ

જેઓ

પરમ પવિત્ર છે,

મહિમાનો મહા ભંડાર છે,

તથા

સર્વ સિદ્ધિઓ

અને લાભિયોના

સ્વામી છે.

તે

શ્રી જિશ્વરદેવોનં

અમારી

કેટિ કેટિ વંદના લેા.

॥

જવાહર મોનીલાલ શાહ

પંચરત્ન, ત્રણે માળે.

મોપન દાસ.

મુંબઈ-૪૦૦ ૪૪૪

૮૧ નં. ૪૪૪૪૪૪

❖ વંદના સાઠમી ❖

અનંતકાલથી
આત્માની શક્તિને
આવરી રહેલ
કર્મકંટક સાથે
આકરું યુદ્ધ ખેલીને
જલપંત જય મેળવનારા
શ્રી જિનેશ્વરદેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

卐

લક્ષ્મીચંદ લીલાધર દેઢિયા

૧૧૦-કેશવજી નાયક રોડ,

ત્રીજો માળ,

મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૬

॥ वंदना गीतसंगीत ॥

भक्ति, भक्ति

भक्ति

भक्ति, भक्ति

भक्ति, भक्ति

भक्ति

भक्ति, भक्ति

श्री विनोदचरणे

भक्ति

भक्ति, भक्ति

॥

नयतिशाल राजभाषा शास्त्र

तथा परिवार

भाषा,

सुंभ-४०० ०१६

૨૨ વંદના ગીતકાવ્યે ૨૨

પોઃભવિષ ભવિષી
પણ પવિત્ર
આનંદમન અરૂપની
અનેરી માત્ર માણનારા
શ્રી જિનેશ્વરદેવને
અમારી

કેટિ કેટિ વંદના દેવ.

દીપક રસીકલાલ શાહ

તથા

રસિકલાલ મણીલાલ શાહ

(આર. એમ. શાહની કું. દવાવાળા)

૧૩૫-મસ્જીદ બાંદર રોડ,

મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૩

ટે. નં. ૩૨૪૦૦૦

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

संस्कृत-सूक्तम्

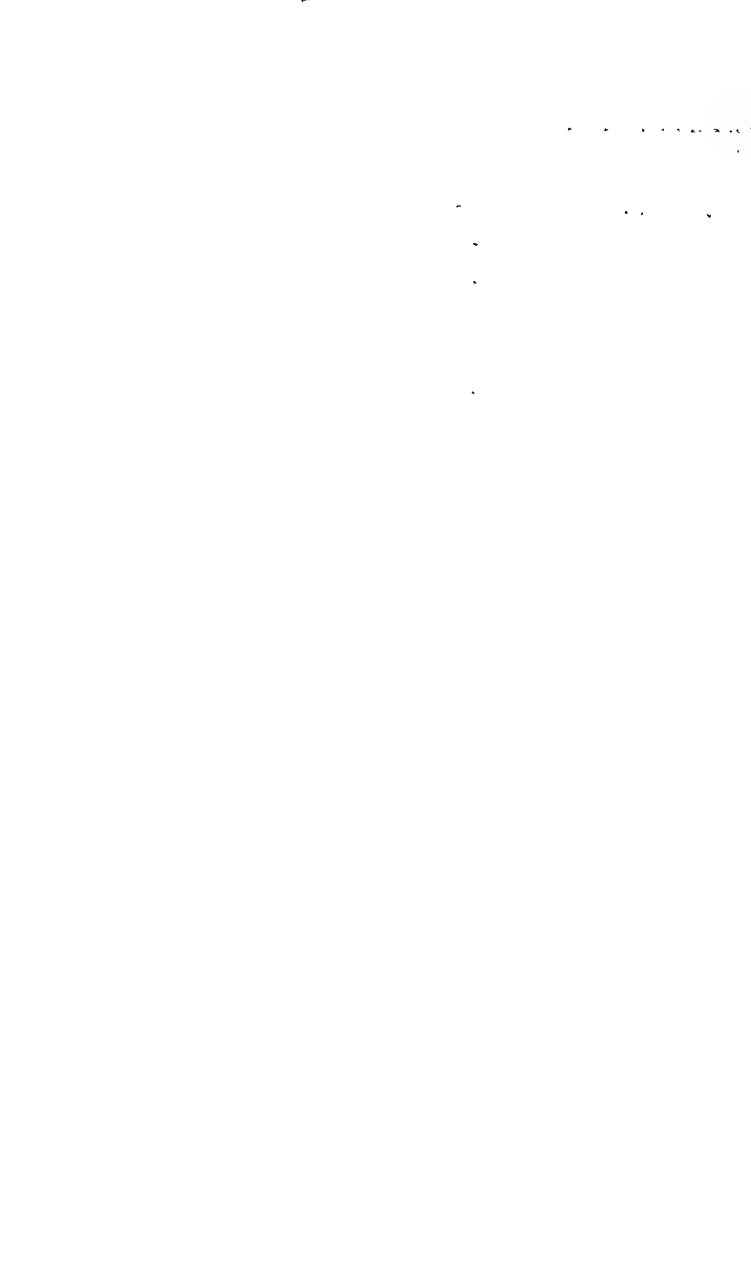

❖ વંદના ક્રિષ્ણતેરમી ❖

જેમની

મન-વચન-કાય શ્રી

ભક્તિ કરતાં

મુર્ત

હુઃખો અને દરોંગો

નાશ થાય છે,

તથા

આધિની પ્રાપ્તિ થાય છે,

તે

શ્રી જિનેશ્વરદેવાનં

અમારી

કેટિ કેટિ વંદના હો.

અમૃતલાલ વિઠ્ઠલદાસ ચોરા

સુ. મહુડી

(છ. વિજાપુર)

(ગુજરાત)

❖ વંદના તોંતેરમી ❖

જેમનું
પૂજન-આરાધન
કરતાં
અપમૃત્યુનો લય ટળે છે
અને
સમાધિમરણની
અવશ્ય પ્રાપ્તિ થાય છે,
તે
શ્રી જિનેશ્વરદેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

રમણીકલાલ પૂંજભાઈ પરીખ
તથા

હસમુખલાલ એમ. કામદાર
૨૨-ફેબ્રુઆરી ચેરખર્ચ,
દાણાખંદર

મુ.ખર્ચ-૪૦૦ ૦૦૬
ટે. નં. ૩૪૬૬૭૮

❖ વંદના એંશીમી ❖

જેમણે

મન-વચન-કાયાની

પરમ શુદ્ધિ માટે

છઃ પ્રકારના બાહ્ય તપની

તથા

છ પ્રકારના અભ્યંતર તપની

પ્રકૃષ્ટ પ્રરૂપણા કરી,

તે

શ્રી જિનેશ્વરદેવોને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

શાહ ટ્રેડીંગ કોર્પોરેશન

હા. ધનેશ એન. શાહ

૮/૧૭૧૩, કેશવકુંજ,

ઉપયુત્રીનો ખાંચો,

સુરત

ટે. નં. ૨૩૮૮૮, ૨૬૪૩૩

२४ વંદના ખ્યારભી ૩૧

જેમની
વિશદ વાણીમાં
'ઉપવન્ને કં વા, વિગમે કં વા
ધુવેઈ વા'
એ ત્રિપરીનો
પવિત્ર પ્રકાશ થયો,
તે
શ્રી ત્રિનેશ્વરદેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

卐

લાલુભાઈ પી. મહેતા
નાણાં ધીરનાર તથા નાણાંના સલાહકાર
જયમહાલ એસ્ટેટ, ૨ જે માળ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨
ટે. નં. ૩૧૭૭૧૬, ૫૭૬૮૪૭

❖ વંદના ચોરાશીમી ❖

જેમણે
સાપેક્ષતાનો સિદ્ધાંત
પ્રરૂપી
વસ્તુસ્વરૂપને સમજવાની
અનેડ પદ્ધતિ
નિર્માણ કરી,
તે
શ્રી જિનેશ્વરદેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

卐

ઉર્ધ્વા પ્રિન્ટરી
૧૨૨-ગ્રા. મેંજોરી રોડ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૬
ટે. નં. ૩૩૫૬૮૮

❧ વંદના નેત્રુંભી ❧

જેમણે
કર્મની કુટિલતા પ્રકાશી
અને
તેને જેર કરવા માટે
સંવર તથા નિર્જરા
જેવા
અદ્ભુત સાધનો
આપ્યાં,
તે
શ્રી જિનેશ્વરદેવોને
અમારી
કોટિ કોટિ વંદના હો.

卐

અરિહંત ટ્રેડીંગ કું.
કેળીન નંબર-૧૦૨,
ન્યુ અનંત ભુવન,
નરશી નાથા સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૬

❖ વંદના ગાગુંગી ❖

જેમને

વંદન કરનાં

સર્વ પાપાનો પ્રલય થાય છે,

સર્વ મંગલની પ્રાપ્તિ થાય છે

તથા

સિદ્ધિસદનમાં

પહોંચવાનો માર્ગ

મોકળો થાય છે,

તે

શ્રી જિનેશ્વરદેવોને

અમારી

કોટિ કોટિ વંદના હો.

સંદીપ જગદીશચંદ્ર શાહ

તથા

મીના, મેહુલ, દીપિકા વગેરે,

૨૦૫/B સુલતા એપાર્ટમેન્ટ

૧૪૩/B એગસ્ટ કાન્તિ માર્ગ

મુંબઈ-૪૦૦ ૦૩૬

❖ વંદના છન્નુમી ❖

જેમની
અંગપૂજા, અથપૂજા
અને
ભાવપૂજા કરતાં
તન-મનનો
શ્રવણો તાપ હર થાય છે
અને
પરમ પ્રાન્નતાની
પ્રાપ્તિ થાય છે,
તે
શ્રી વિનેશ્વરેવાને
અમારી
કેટિ કેટિ વંદના દેતા.

❖

મહેતા દેકાદાસ
મહેતાવળ, ૩૦ મે, ૧૯૦૬,
૧૦ લોન્ડોન,
મુંબઈ ૮૦૦ ૦૦૦
૧૦ મે ૧૯૦૬, ૩૦ મે ૧૯૦૬

TARPAULINS

Manufacturers of :

Always Rely On

KHIMCO

“KHIMCO” Brand Waterproof
Tarpaulins, Hessian/Polythene,
Waterproof Papers, : Hessian
Bags, Wax Papers, etc Dealing
in Packing Wood, Baling Hoops,
Mattings, Box Strapping, Baling
Rivets, Canvas, Filter Cloth/
Bags (for packing all sorts of
Textile Products).

khimji Velji & Co.

62, Dantad Street (Khadak), Bombay-400 009.

Grams : ‘Ironhoops,   Phones : 325443, 338342

